

Táltosok és Bakók

— FEHÉR MÁTYÁS —

Turul Kiadó New York 1970

Táltosok és Bakók

Írta :

FEHÉR MÁTYÁS

TURUL PUBLISHING 100 Eighth Street, Passaic, N.J. 07055 U.S.A.

• •

Printed in U.S.A.

MAGYARI INTERPRINT, PASSAIC, N.J.

TARTALOM.

Előszó	5
A táltos egyénisége	9
A táltos és a révület.	14
Az őshit démonjai.	18
A jós-táltos.	26
A táltosok papi-rendje.	33
Ünnep és áldozat.	41
Az írástudó és regős táltos	56
A gyógyító táltos.	67
Az állatgyógyító táltos.	82
A perek jegyzőkönyvei.	87
A csanaki táltosok pere.	88
A szentgyörgyfalvi per.	98
Az almás-vári per.	104
Az almási per második napja.	197
A káldi táltos pere.	109
Sombéki per.	113
Tatár táltos pere Almás-várában.	117
A topluchai táltos pere.	118
Szeccsödi táltosper.	122
A szent-gáli táltosper.	126
Bacsuna-telki táltosper.	129
Táltosper Szarvaskenden.	130
Táltosper a Csepel-szigeten.	132
A sümegi táltosok pere.	136
A sárospataki lázadó táltosok pere.	153
A thepey táltosok pere.	159
Dalantha táltosának a pere.	166
Kaparuska falu táltospere.	166
A borberekí táltosper.	167
Devecseri táltosper.	168
A Kálnok-pusztai táltos pere.	168
A Sempte-pusztai táltosper.	169

A Bolterád-pusztai táltosper.	169
Bod fia táltos pere.	170
A fűredi táltos pere.	171
Forró-pusztai táltosok pere.	171
A bakkonyi táltosper.	172.
A Komlós-vári táltosper.	173
A Csepp-teleki táltosper.	173
Lábatlani táltosok pere.	174
Az igoli táltosok pere.	175
A békésmegyeri táltosok pere.	176
Bő fia Tódor táltos pere.	177
Lapis-pataki táltosper.	178
Pusztaveri táltosper.	178
A Vis-falvi táltosper.	178
Az ecsei táltosper.	179
A két Keber-táltos pere.	179
A kapuvári Lápcoma táltos pere.	180
A Csallóköz táltosainak pere.	180
Monoszló-falu táltospere.	181
A laazfalvi táltosper.	181
A bélcsi táltos pere.	182
A Kurd-falvi táltosper.	182
Tengölgfalvi táltosper.	183
A turóci halász-táltosok pere.	183
Borhud (?) falu táltosának pere.	184
A kortuli táltosok pere.	184
Az uzlári táltosok pere.	185
Csepp-teleki táltosok pere.	185
Letenyei táltosper.	186
Bessenyőfalvi táltosper.	186
Szentgáli táltosper.	186
Győr-vidéki gyógyító táltosok pere.	187
Fertő-vidék táltosainak pere.	188
A mórchidi táltosper.	188
A lázadó kalocsai táltosok pere.	189

ELŐSZÓ.

Szokatlan visszhangot keltő könyvem, a középkori magyar inkvizícióról viharos utóhatásaival arra a gondolatra készítetett, hogy a tanulmányt nagyobb közönség számára is hozzáférhetővé tegyem azáltal, hogy csak a legfontosabb részt, magukat a táltosok ellen vezetett pereknek a jegyzőkönyveit, minden különösebb kíséző magyarázat nélkül leközljem.

A "Középkori magyar inkvizíció" körül az otthoni, magyarországi sajtóban valóságos viharok keletkeztek, hiszen a benne szereplő, eddig teljesen ismeretlen adatok sok mesterségesen kitermelt teóriát döntenek meg az ősi magyar vallás és annak papjai, a táltosokról. Másrészt azok a történészek és régészek, akik az egyre inkább erősödő tárgyi-történelem művelői. Az ősvallásnak a kereszténység alatt is tovább lappangó adatait erősebbnek tartják a finn-ugorizmus nyelvészeti teóriáit megalapozni törekvő eddigi torzításoknál. Ez a csoport a nagyobb és nemzeti hitvitását betöltve mérhetetlenül fontosnak tartja a Kassai kódex jelentőségét. Erről az eddig hozzám befutott több száz levél tanuskodik.

A "Középkori magyar inkvizíció" azonban a szaklapokban és a népszerűsítő írásokban lefolyt és még mindig tartó pro és kontra vitákon túl, egy sokkal jelentősebb szellemi mozgalmat is előidézett: az ősi magyar vallás még megmaradt nyomainak tudatos kutatását olyan területeken, amelyekre eddig vagy egyáltalán nem, vagy csak feltelesen gondoltak. Érdemes ezeket az újszerű utakat számba venni.

Legfontosabb az az egyelőre informatív jelentés, amely szerint a legnagyobb és egyben világhírű régészünk, Fettich Nándor eredményeiről szól, a kétségtelenül magyar kezekről írt és festett középkori kódexek díszítő motívumainak gazdag sorában. Fettich gyűjtése a legkeresztényebb középkori értelmiségnek, a javarészt tudományosan képzett szerzeteseknek szándékolt, vagy tudatalatti ősvallási élményeit bizonyítja. A roppant nagy jelentőségű adatolás, mint Fettich professzor írja, teljes összhangban áll a Kassai kódex adataival. Ugyancsak "forradalminak és megdöbbentőnek" mondja a lappangó ősvallási díszítő elemeket, a ma élő legjelesebb kódex-szakértőnk, Radó Polykárp bencés tanár is.

Ugyancsak újszerű a vallásos néprajz területén induló tervszerű és tudományos gyűjtés is, amelyen ugyan Bálint Sándor és Kálmán Lajos jelentős eredményekkel gyarapították ismereteinket, de ők sem vették figyelembe a népies imádságokat, amelyek keresztény jelmezben ugyan, de még mindig ősvallási motívumokat rejtenek és amelyeknek országszerte fellelhető morzsáit most szedegetik össze Fettich professzor irányításával.

De nemcsak az otthoni magyarság körében váltott ki gyümölcsöző hatást a középkori bíróságok elé kényszerített gyógyító táltosokról szóló Kassai kódex, hanem az emigrációba kényszerült magyarságban is. Megható

a Kanadából levéllel jelentkező magyar asszony, aki annak idején a Pázmány Péter tudomány egyetemen néprajzistának indulva, még ma is oly nagy lelkesedéssel gyűjtögeti a régi és már-már kihalóban lévő "öreg amerikások" átmenített adatait, akik a Trianonban letépett országrészekből is Óceánon túlra tudták menteni az ősi magyar gyógyfüvek és "varázsmondókák" legszebb emlékeit. Ugyan ez a helyzet egy breton festő fiatal magyar feleségével, aki viszont az ősi baskok-lakta vidéken rendszerezi a pesti egyetemen annak idején felbeszakadt gyűjtését. Képviselve van ez az "extra Hungariam" folyó munka az Ormányságból idegen földre vándorolt és a yukatani őslakók nyomán járó magyar honfitárs igekezetében is, aki az itteni hajdani gyógynövény nevek ázsiai kapcsolatait és egyben magyar rokonságát akarja dokumentálni.

A "Középkori magyar inkvizíció" ilyeszerű hatásain felbuzdulva véglegesen a táltosperek kiadása mellett döntöttem, úgy, ahogy azt az olvasó közönség köréből érkező kérések kívánták: csak a perek szövegét és főképp olcsó, mindenkinek elérhető áron.

Mielőtt azonban a "Táltosok és bakók" elindulnának utjukra, még egy, valójában lényegtelen mondanivalóm van. Mikor másfél évvel ezelőtt az inkvizíciós kötet megjelent és abban a "sámán" szót, mint vallástörténeti szakkifejezést használtam a latin szöveg "magus" kifejezésének fordítására, az emigrációs írástudók alig-alig tudtak a könyv címén túljutni. Miután egész sajtó-kampány vitatta a két szó használatát, magam is kényszerültem némi vélemény nyilvánításra és helytelenítettem a "sámán" szó használatát, előbbi alkalmazását, a "magus" javára döntve, és külön nyilatkozat formájában megígértem a szó további magyarázatát. Azóta elég volt csak a Kmoskó Mihály nyomát

követő Czeglédy Károly ilyen irányú, szakavatott tanulmányait, valamint a világhírű kaukázológus, P. Peeters, belga jezsuita grúz, ó-örmény és szír hagiográfiai írásait és be kell vallanom, hogy - bár a mágusok története kapcsolódik a rokon népeink történetével - a Kassai kódex adatai szerint itélőszék elé idézett magyar táltosok nem azonosak a jelzett mágusokkal.

Hogy azonban az emigrációnkban annyira elterjedt névelemzés követelményeinek is eleget tegyek, nem mulasztom el megjegyezni, hogy a "táltos" szavunk is nagyon ősi soron szerzett örökség. Eredetéről híres byblosi Philon ad elsőnek hírt Sanchuniatonról írt és reánk maradt történelmi töredékében, aki viszont Tautostól kapta tudását, hiszen ő volt az írás feltalálója és szórakozásból írt könyveket. Magyar vonatkozásban Bátor László pálos szerzetes (meghalt 1456-ban) fordította le a bibliai mágusok nevét táltos szóval első ízben.

Magyarok voltak. Róluk írta Ady:

Volt erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak.

Csupa vérzés, csupa titok,
Csupa nyomások, csupa ősök,
Csupa erdők és nádasok,
Csupa hajdani eszelősök

Vak ügetését hallani
Hajdani eltévedt lovasnak
Volt-erdők és ó-nádasok
Láncolt lelkei riadoznak...

A TÁLTOS EGYÉNISÉGE

A sámán név eredeténél sokkal bonyolultabb kérdés egyéniségének, személyi adottságainak meghatározása. A modern lélektan keresve a természetfelettinek az emberre hatékonyan befolyásoló eredményeit, egész irodalmat teremtetett a táltos pszichológiai alkatáról. A vallási megnyilvánulás ezernyi formája bőséges anyagot szolgáltatott sokszor téves meghatározásokra, amelyek eredményeképpen a táltos, mint valami torz egyéniség, beteges lelkialkatú egyéniség tűnik fel, aki nem annyira aktív irányítója a vallási cselekményeknek, mint inkább médiuma egy kívülről jövő és őt lenyűgöző pszichikai folyamatnak. Vannak vélemények epileptikus hajlamairól is, épp úgy mint gyenge, beteges, túlérzékeny idegrendszeréről, amelyet a lelki, érzelmi megmozdulások könnyedén legyőznek!

Nem vitatva ezen állítások helyességét — ezekről később lesz majd szó — mindenesetre a szokványostól eltérő és az átlagember előtt érthetetlen jelenségek, a felületese szemlélőben éppen rendkívűliségük miatt, zavaros egyéniség benyomását keltik. Már a táltos kiválasztódása is rendkívűli

¹ A táltos lelki alkatára nézve a modern lélektani tanulmányok egész sora bizonyos kényszerzubbonyba akarja bűjtatni az „animizmus” képviselőit és még inkább papjait. Ez talán áll az alkoholizmus szédületébe esett „peremnépek” papjairól, akiket az orosz kultúra legelső számú vívmánya a

és szokatlan. A jegyzőkönyvek többször is említik, hogy a táltos szülei hetedik gyermeke és szinte végzetszerűen megbélyegzett, felsőbb erőktől kiszemelt lény. A hetedik szám varázsa a gyermekek születésénél a középkorban bizonyos elkötelezettséget, áldozathozás szükségét keltette a szülőkben. Árpádházi Margit is hetedik gyermek volt.² A meggyökerezett népi hiedelemmel szemben az egyház úgy védekezett, hogy a hetedik gyermeket a pristaldusok maguk vitték a keresztvízre és keresztény nevelésük biztosítására gondosan felügyeltek. Kétségtelen, hogy maga ez a szokatlan felügyelet ellenhatást kelthetett a szülői és családi környezetben is és amint a gyermek eljutott esze használatáig, bizonyos félszeg és borongó lelkiállapot rabjává lett. A kiválasztódást okvetlen követte egy bizonyos fokú elkülönülés az emberi közösség szűkebb környezetéből. Erre vonatkozólag van adatunk a jegyzőkönyvekből: Ecel Márton tövisi pap vallja Gogán táltos elleni perben, hogy ismeri a vádlott egész családját és szüleit, akiknek a nevezett táltos hetedik gyermeke volt és a pristaldus vitte kereszteltőre. Arra a kérdésre, hogyan lett mégis pogánnyá és azok papjává a tanú válasza az, hogy a vádlott körülbelül húsz éves korában megszökött a családi házból és mikor pár év

„vodka” hódított meg (épp úgy, mint az indiánok tömegét a „tüzes víz”, hogy így is gyengítsék ellenállóképességüket). Semmi esetre sem áll azonban a középkori táltosaink egészséges életmódjára, akik „csak tejet, sajtot és kenyeret” fogyasztottak és a mai értelemben szinte „vegetáriánusok”-nak számítottak. A táltos pszichéjéről egyébként a legszebb és leg tárgyilagosabb lélektani tanulmányt P. Elkin M. írta: „Aboriginal Men of High Degree” c. könyvben a „Medicin-man are normal” fejezetben. (Sydney, 1947.) „He is therefore (a táltos!) a man of high degree. As such he is more complete exponent of normal life than those with less appreciation and understanding of the background of that life — a background which is mystical and psychic, magical and animistic”. I. m. 24. old.

² FEHÉR M. JENŐ: Árpádházi B. Margit áldozattudata.” Vigilia, Budapest, 1938.

³ V. ö.: Jegyzőkönyv Gogán táltos peréről.

múlva visszatért, már tudták róla, hogy táltos sá lett".³

Ez a bizonyos „pár év” amiről szó esik tehát elegendő volt ahhoz, hogy a fiatal táltosjelöltből kiértékelje adottságait, de még sem elég arra, hogy önmagát teljes tudattal vallotta volna táltosnak, mert mint az említett tanú vallotta, Gogán táltos arra a kérdésre, hogy tud-e már gyógyítani is, azt a választ adta, hogy „ehhez még fiatal vagyok...”⁴

A táltos lélektan kutatóinál sokszor találkozunk olyan véleményekkel, hogy a pogányság vallásának képviselői többnyire testi hibákkal, torz alakkal, fejlődésben visszamaradt fogyatékkal megvert egyének, akikkel a természet mostohán bánt. Ijedelmet és ellenszenvet váltanak ki egyszerű megjelenésükkkel, akikről a nép véleménye is azonnal mint „megszálltakról, eszelősökről” nyilatkozik.

A testi eltorzulás és fogyatékoság elmélete nem nyer semmiféle támogatást a jegyzőkönyvek adataiból. Testi fogyatékoságokról két esetben történik említés: az öreg és vak Abudéd táltosról, aki ujjaival tapogatva olvasta a róvásírást és vaksága valószínűleg öregsége következménye volt,⁵ valamint Macha táltosról, akinek a kopaszágáról⁶ ami bár egyénileg feltűnő, de nem megritkaságszámba és nem is visszataszító annyira, hogy a viselőjében a csökkentértékűség nyomasztó érzését uralkodóvá tenné. Nincs semmi nyom tehát, hogy egyébb testi fogyatékoságok előfordulása igazolná a fenti véleményt. Ellenkezőleg, több esetben találkozunk egészséges családapákkal, józanul viselkedő testvérekkel, sőt nővérekkel is, akik férjnél vannak, mint Ágota és Marsa.⁷ Van eset egyenesági négy nemzedékváltásra is, amikor uk-, déd-, nagy-

4 U. o.

5 U. o.: Abudéd táltos pere.

6 U. o.: Macha táltos pere.

7 U. o.: Ágota és Marsa pere.

apa és apa után a fiú következik egymás után egy családban, mint táltos.⁸ Ennek a nemzedékváltásnak előnye főképp a gyógyítások, kuruzslások terén mutatkozott, hiszen egy ősi család minden hagyományát tovább örökölték a gyermekek és egyúttal az életerős, testileg-lelkileg ép táltosokról tesznek tanúságot.

Ami a nép irántuk érzett vonzalmát illeti, arra legjobb válasz az elesettségben, főképp a betegségben hozzájuk forduló szegényebb néposztályok, pásztornépek bizalma. Köszerehetnek és megbecsülésnek örvendtek még az inkvizíciós fogásukban is. Voltak, akik bátran kiálltak érdekükben a bizottság előtt.⁹ Terhelőleg csak egyetlen egy asszony vallott ellenük, akit személyes bosszú vezetett vádjában.

A nép bizalma a táltos tevékenységének sokszerűségéből is kiviláglik. Meghívják őket a családi élet, a munkaév, a vallási megnyilatkozások ünnepeire. Együtt él ilyenkor a néppel, kinek választatlan bírása, atyja, tanácsadója egyben. Még ma is vannak falvakon „mindenre készséges”, mindenki bizalmát élvező, egyszerű emberek, akik lakodalmakban násznagyok, disznóvágáskor böllérek, búcsújáráskor harsányok, állatjárványkor „lódoktorok”, tréfagyártók és versfaragók, senkifiai de mindeki apjai, akiken mint mondják „nem fog sem áldás sem rontás” és hozzátartoznak a falu képéhez, mint kézen-közön hasznos vénemberek, mesét szövögetve megihletődve hallgató gyermekeknek, tanácsokat osztva komoly atyafiaknak.

A táltos magánosságáról már megemlékeztünk. A bizottságok is megemlítik a „remeteségeket” ahol laknak és a vén Abadéd nélszinte keresztény képlettel fejezik ki magukat: „... a pusztai remeték lelke volt vele...”¹⁰ Tápláléka is egyszerű. Legalább is amit felajánlanak neki, az csak friss

⁸ Kassai kódex: 1243. n. 7.

⁹ Lásd Turkö Sámuel sümegi várkovács vallomását Ithe táltos ügyében.

¹⁰ V.ö. Jegyzőkönyvek: Abadéd táltos pere.

tej és kenyér lehet. A tanúk mindig ezt említik. Nem mint-ha vegetáriánus lenne, hiszen eszik az áldozatok húsból is és az ünnepeken kiveszi részét a tobzódásból. Többeket közülök időnként részegséggel vádolnak annak ellenére, hogy a felajánlott szíveslátás a két egyszerű ételen nem jut túl soha.

Magatartásuk a jegyzőkönyvek szerint néha nagyon méltóság-teljes. Erre mutat a gyakori „more episcoporum” kifejezés főképp a szertartásaik közepett. Szertartási ruháiktól eltekintve nagyon egyszerű viseletben jártak, mert szegénységüket minden esetben megállapítja a vizsgálat, csak a csallóközi négy falu, Kürth, Páka, Beke és Csütörtökhely táltosa, a talán kún származású Kománfia, népi nyelven Ecsöl (Echwl), visel menyétprémet és „az esztergomi érsek mintájára hermelines palástot...”¹¹

Ha magányban éltek és öregek voltak, akkor a nép jószívvel állt melléjük és mint a vak Abadéd táltos mellett állandóan rakták télen a tüzet és ellátták élelemmel. Főképp az asszonyok jó szíve esett meg rajtuk, amikor vészedelemben voltak. Így történt a Tolna megyei Laáz falu táltosával az „orvos” előnévvel dédelgetett Tasd-dal. Királyi orvosok feljelentésére idézték a bizottság elé, mert „incisio corporist” művi beavatkozást végzett egy asszonyon „post partum” (szülés utáni) visszamaradt kelevény eltávolítására. Bár a műtét sikerült, híre ment és vádbafogták. Menekülni akart, de megsebesítették, mire a falubeli asszonyok a templomba vonszolták és a középkori templomi menekőjog alapján megmenekült.¹²

¹¹ V.ö.: Jegyzőkönyvek: Ecsöl táltos pere.

¹² U.o. Tasd táltos pere.

A TÁLTOS ÉS A RÉVÜLET .

A magyar ősvallásnak nem voltak tételes tanai, rendszerbe foglalt dogmái olyan értelemben, hogy azok elfogadásától tették volna függővé valakinek a hitét. Nem ellenőrizte senki, hogy ki mennyit és mit hisz azokból ami hosszú évezredek alatt ősei hagyományából, hiedelemvilágából fennmaradt. Valójában nem is volt vallás, hanem erkölcsi rend, ahol a természetfeletti erőket is bevonták a való életbe, mint valóságfaktorokat. A szellemvilág jóindulatának megnyerésén és ártaniakarás elkerülésén túl, nem is igényelt a pogány világszemlélet sokat még papjaitól sem. A külsőségek megtartása, szertartások, hagyományok betűszerinti betöltése adták a nyugodt lelkiismeretet a hívőknek, táltosnak egyaránt.

Miután a vallás nem tanokból, hanem közösségi és egyéni szertartásokból, rövid, „igéző” kiszólásokból, áldásmondásból átokszórásból állt, nem is kaphatunk összefüggő képet az ősi hitről. A táltosok sem tanították a „vallás igazságait”. Nem voltak ennek a vallásnak szentjei vagy fakirjai sem, akik aszkézissal, vezekléssel nagyobb fokban akartak volna részesedni a természet szokásos rendjét meghaladó erőkből. A keleti vallások jellegzetes aszkézise, a buddhizmus bonzai a maguk imamalmaival, vagy az ókeresztény pusztai remeték önsanyargatásukkal épp úgy távol állnak ettől a természe-

tes, evilági életszemléletű vallástól, mint a mohamedán for-gó dervisek fanatizmusa.

Nem mond ellent állításunknak az'a tény, hogy a misztikum, elragadtatás, látomások, a keresztény teológia értelmezése szerinti „víziók” viszont annál nagyobb szerepet játszottak a sámánizmus keretén belül. Ezek a vizionáriusok, próféták és elragadtatottak azonban nem keresztény tökéletesedési eszmékkel azonosak, amelyek az istenközelséget mint megszentelő élményt és részben egyéni érdemet is keresték, hanem inkább a mai modern spiritiszta „szeánszok”-hoz hasonlóan „médiüm”-ként lépnek fel, hogy a jövőre szóló irányítást, a betegség megállapításához szükséges támpontot megismerjék. A sámánizmus elragadtatottjai tudatosan készültek fel egy-egy ilyen közösségi jövőndülésre, a maguk ősi révületbejítő módszereivel. Ez is egy lényeges különbség a keresztény misztikusok elragadtatásai és a táltos „bódulatba” esése között. Az elsőt a lemondás, vezeklés aszkézise készítette elő, egy állandó természetfeletti erő mágnetikus körébe élve, a másik pedig alkalmilag megrendelt révület.

A jegyzőkönyvek természetszerűleg nem sokat foglalkoznak a táltosok elragadtatásainak értékelésével, hanem mint egyszerű vádakát sorolják fel a szóbeszéd tárgyává válott, hallomások útján fülükbejutott víziókat, azzal a szokványos megtoldással, hogy „a keresztény szentek, Máriát, de különösen László királyt is belekeverik látomásaikba...”¹³ Azt soha sem kutatták, egyszer sem kérdezik a vallatásnál, hogy

¹³ A Szent László kultusz nagy elterjedésére vall, hogy állandóan az ő alakjára hivatkoznak a vádak és bizonyára nem alaptalanul, mert a lovag-király népszerűsége ősi, ázsiai legenda-gyökerekből táplálkozik, mint ezt a vatikáni Legendárium képsorozata mutatja, ahol pl. Szent Imrének csak 3, Szent Gellértnek 8 képcske hirdeti dicsőségét, míg László királynak 24 (Vatic. Codex No. 8541). Ebben a képsorozatban, amely ugyancsak 1353-ból származik, szerepelnek olyan képek, amelyeknek a jelentését a keresztény legendák nem ismerik és egyedül ó-perzsa hasonló „miniatúr”

a víziók valóban víziók voltak-e? A középkori keresztény-tudat még csak a kételyt sem engedte meg magának afelől, hogy ilyen természetfeletti jelenség kizárólag csak a krisztusi vallás privilégiuma lehet. Nem is vesztett tehát a táltosok elragadtatására sok szót, hogy azt a tanúkkal részleteztesse, hiszen az önkívületi állapotban túlvilági üzeneteket közlő, eldadogott szavak szerinte csak részegség vagy csálás eredményei voltak.

A táltos révélete sok jegyzőkönyvben szerepel vádként, de sem a szokványos vizsgálati kérdések, sem a tanúvallomások nem adnak módot teljes leírására. Részletek sejtegitik ugyan, hogy fához támasztott létrán, vagy magán a könynyen megmászható fán kapaszkodott felfelé a sámán bizonyos ritmikus, dobbal vert ütemkisérettől „elbódulva” és ott a magasban volt találkozása a „yotenri”-vel vagy valami nagyobb szellemmel, akitől aztán „revelációt kapott” valami kinyilatkoztatást, hogy közölje a néppel.

S o l y m o s s y S.: „A magyar ősi hitvilág” című nagy munkájában rekonstruálja az ősi sámánrévélet fokozatos menetét, a szibériai töredék rokonnépek sámánizmusából, de csak apróbb közösségekben, egy-egy y u r t a, sátonyi hívősereggel. Radloff nyomán írja meg tudós alapossággal a nagy „élmény lezajlását”.¹⁴ A magyar táltosok jegyzőkönyveiből ilyen kisebb csoportok előtt nem játszódnak le elrévülések. T o p o l táltos esete az egyetlen, hamarosan a tatárjárás utáni évekből, amikor a jegyzőkönyv megemlíti a pogány elrévülés végzetes tömeghisztériáját. A jelzett sámánt S c e l a fia Miklós mester vezetésével S y c a r d u s domonkosrendi tartományfőnök vonta felelősségre

képek adnak rá megoldást. A Fehér Lovas-motívum az ősi László-legenda maradványa, innét az ősi vallás táltosainak „látomása”, az egyház által kanonizált szentről.

¹⁴ S O L Y M O S S Y S.: „A magyar ősi hitvilág.” (A Magyarság Néprajza. IV. kötet 429. oldal.)

a következő sürített váddal: A K o k o t h comes birtokán tartott pogány rejtékhelyen, amelyet lóvágótelkének mondanak, a jelzett vádlott a szentfára kapaszkodva, mint ő mondotta, találkozott a pogány istenekkel, akiktől azt az üzenetet hozta, hogy ismét hamarosan nagy háború és pusztulás jön, amely egészen rombadönti az országot és a rossz jövőendő hirdetésétől olyan félelem tört ki a népek között, hogy az öregek közül páran öngyilkosok lettek...¹⁵

A Sáros-megyei Borberek táltosa Chene fia Furkus is egy magas fa tetején találkozik isteneivel és szerzett értesüléseivel rettegésbe hozza a vidék népeit, mert háborút jósol. A jegyzőkönyv megemlíti, hogy a katonák főképp félnek az ellenség újabb jelentkezésétől.¹⁶

Dastor táltost 1272-ben azért idézték meg II. Moys és Simon fráter, mert Mihály ispán birtokán Bolterag (?) faluban, amikor az új kenyér ünnepét tartották pogányok szokása szerint, felgyúlladt a patak menti nádas és elégett a rajta átvezető fahíd is. A jelzett ünnepen Dastor nem engedte a népnek a tüzet oltani, mert révületbe esett és saját vallomása szerint Szent László királyt látta fehér lovon a tűz felett lovagolni fényes koronával a fején és arra kérte a táltost, hogy ne oltsák el a tüzet, mert ez csak jele annak a nagy tűznek, amely a gonoszokat, akik elhatalmasodtak az országban, meg fogja majd égetni. A bizottság a vádlott aggastyánt felmentette még a pénzbüntetés alól is.¹⁷

Az elrévülések okát rendszerint „részség”-ben keresi az inkvizíció, de egyetlen esetet sem találunk arra nézve, hogy a tanúk ezt a kérdést kielégítően „igennel” válaszolták volna meg.

¹⁵ V. ö. Jegyzőkönyvek: Topol táltos pere.

¹⁶ U. o.: Chene fia Furkus táltos pere.

¹⁷ U. o.: Dastor táltos pere.

AZ ŐSHIT DÉMONJAI .

A sámánhit szellembirodalma nagyon népes, mozgalmas ország.

A mindenség összes alkotó része szállásadója egy-egy szellemnek. A lég, föld, víz hármasságának földi vetületei soha sincsenek egyedül: szelleme van mindegyiküknek. A dolgokban lakozó szellemek azonban még nem töltik meg a lelkek birodalmát. Vannak testen kívüli szellemek is. Kötetlenül surrannak a halandók között és bár észrevétlenül lebegnek, tűnnek el, megjelenésük és távozásuk befolyásától senki emberfia nem mentesül.

Ezek az őrszellemek, akiknek segítők, vagy ártó szándékába bele-beleütközik a gyarló ember. A sámánok feladata az, hogy titokzatos jelenlétüket felajzott, érzékeny idegrendszerrel a sejtelem és tudás határán tapogatózva feltárják és ha ártó szándékáról megbizonyosodnak, igyekezzenek eltávolítani. Minden betegségnek meglévén a maga gonosz szelleme, a gyógyító táltosnak elsődleges feladata felismerni ezeket az ártékony lényeket és fortélyjal, vagy erőszakkal eltávolítani a megszállt, lerontott testből.

A „gyógyító táltos” fejezet sok ilyen fortélyt tár fel, amelyeknek természetes magyarázatát az egyszerű gondolkodás eredményezte. A táltos az ok és okozat viszonyát mérlegelve, következtetések láncolatával rájött, hogy a termé-

szetben nincsenek ugrások és ha az emberi szervezet betegségeit hiányok okozzák, azokat pótolni kell, ha túltengés a kórokozó, vissza kell szorítani.

A szellemek birodalma tehát ősi hitvilágunk mitológiájának egyik lényeges része. Az említett őrszellemek mellett a halál percében elvált lélek is önálló életkört nyer magának és mint valami fátyolszerű, bizonytalan lebegésű lény marad a hozzátartozók elérhető közelségében, majd későbbben megpihen az ősök szellemének nyugvóhelyén a családi tűzhely küszöbe alatt. A jegyzőkönyvekben néha az inkvizitorok kíváncsisága is ki-kicsillan: szeretnének részleteket tudni az ősi pogány hitvilág képéről. Bár itt-ott kielégítik ezt a kíváncsiságot, amelyet mint a korabeli folklorkutatás megnyilvánulását tekinthetjük, rendszeres eredményt nem értek el. Töredékeiből azonban némi képet mégis alkothattunk magunknak és másoldalon szerzett tapasztalatokkal kiegészítve lassan visszavarázsolhatjuk magunk elé el-sikkadt magyar mithológiánkat.

Hogy az ősi hit abban a formájában, ahogy azt például Magyar Pál mester ismerte, majdnem biztosan egyistenhitnek mondható. Sajnos a latin skolasztikus bölcselet teremtette kifejezés „ens supremo” a legfőbb lény, vagy létező, amely kifejezést az első magyar inkvizitor ősi vallásunk Istenére alkalmaz, nem mondja meg az ősi nevet. A „Halotti beszéd”-ben szereplő „legfelsőbb lény” neve már „Isten” és Pál mester által említett kinyilatkoztatási parancs megemlézése¹⁸ azt jelenti, hogy valószínűleg v-iták előzhették meg a szó ősi formájának elfogadását, magyar teológiai viszonylatban. Ha a „Nyelvemlékeink és az inkvizíció” fejezetére visszagondolunk, számon kell tartanunk a sok régi magyar bibliafordítást, melyeket gemmisítettek. Az idegen eszmekörből őseink közé szakadt misszionáriusok, akik bizonyára ismerték nyugat népeinek

¹⁸ Kassai kódex: Monita magistri Pauli. V. ő. 141. jegyzet.

vallásában nyüzsgő isteneknek egész tömegét, óvatoskodhat-
tak minden további nélkül átvenni és a kereszténység Deus
szavával azonosítani a „barbár” hangzású „isten” nevet.
Talán volt is okuk, hiszen a magyar ősi nyelv keleti gazdag-
sága folytán ezt a szót mindig egyszóvá forrasztotta össze
már akkoriban is az „úristen”, — „őregisten”, — „jóisten”
formákba. Ezeknek az „előszavaknak” a jellege nem is any-
nyira m e l l é k n é v, vagy jelző értelműek, hanem a ma-
guk „úr”, — „öreg” és „jó” lényegformájukban a végtelen
hatalmat, az időtlen örökkévalóságot és a megtestesült jó-
ságot fejezik ki és a magyar nyelv zamatját ismerőkben
többet sejtetnek, mint a mögéjük ragasztott „isten” szó.
Pál mester bizonykodása tehát, hogy a keresztény vallás
„legfőbb lény”-e a magyar „Isten” szóval is azonosítandó és
így az általa kinyilatkoztatott áldozati parancsok is tiszte-
letreméltók, minden bizonnyal ilyen „nyelvészeti vitatko-
zásból” születhetett és egyben azt mutatja, hogy még a 13.
század elején sem csitultak el teljesen a hangok az ősi so-
ron szerzett, Ázsiából hozott „isten-fogalom” magyar kiala-
kítása körül.

A sámánpercek jegyzőkönyvei több alkalommal megemli-
tik, hogy a vádlottak „y o t e n r i” vagy „y o t e n g r i”
nevében is gyógyítottak. Ez az egyik ősi, hun szókincshez
tartozó szó¹⁹ valójában az „eget”, „mennyet” jelenti, de
mint az Isten lakhelyét, mint „mennyenbenlakozót” köze-
lebbről meghatározva, átvitt értelemben az Istenre is alkal-
mazható. A vallomások szerint a gyógyító táltosok igye-
keztek felfokozni a beteg istenhitét és bizalmát, valamint
elhárítani azt a természetes félelemérzést, amely egy-egy
ilyen „varázsló” hírével felruházott, sokszor a gonoszokkal
praktizáló hírében álló ember egyszerű megjelenése keltett

¹⁹ SHIRATORI K.: „Sinologische Beitræge zur Geschichte der Türk-
völker,” Bulletin de St. Pétersbourg, 1902. 3. oldal.

a betegben. De azt is jelentette, hogy a gyógyítás ingyenes, mert „istenhírével-istennevében” történt.

Ha két jóindulatú lény mellett még megemlítjük a „Szent bába” nevet, akit Lőrinc fia Tamás táltos hívott segítségül a szülőasszonyok nehéz órájában ²⁰ akkor már ki is merítettük az embert segítő és támogató jó szellemeket. Ez a „szent bába” a vallomások hitvilágában mint valami jóságos, fénybeöltözött valaki szerepelt és az emberi élet hajnalát igyekezett a földrelépő, új lény számára elviselhetővé tenni. Az ő nevében adták a „kék gyöngyöt” a gyermeknek, mert akkor „idegen ember” nem árthatott az újszülöttnak. Ez a hiedelem az ősi, turfáni ásatásokból előkerült töredékéből is ismert és egyúttal jelzi a magyar honfoglaláskori sírokban olyan sokszor talált kékszinű kövecskék és gyöngyök misztikus értelmét. ²¹

A jóindulatú szellemek mellett sokkal nagyobb számban szerepelnek a gonosz, ártanikész lények, akik állandóan körülengik az embert és adandó alkalommal megszállják testét, vagy annak egy részét és beteggé teszik. A betegség-démonok egész sora ismeretes és javarészből állatképekben vonultatják fel őket a jegyzőkönyvek vallomásai.

Fejedelmük Hakit néven szerepel; a pereket vezető szerzetesek is igyekeztek feltárni teljes lényét, de csak szórványos adatokkal találkoztak ők is, legalább is a tanúk részéről, akik valószínűleg nem is ismerhették az ősi hiedelemvilág eme sötét vezérlőalakját annyira, mint azt a táltosok híresztelték róla, hogy mekkora hatalommal rendelkezik az emberi egészséggel felett. ²²

Csanaki Jakab özvegyének tanúvallomása a leghosz-

²⁰ V. ö.: Jegyzőkönyvek: Lőrinc fia Tamás táltos pere.

²¹ THOMSEN W.: „Ein Blatt in türkischer Runenschrift aus Turfan. (Sitzungsberichte der Preuss. W. A. Berlin, 1910. 302-303. oldal).

²² U. o.: Hanis perében a hatodik tanúvallomás.

szabb egybefüggő szöveg H a k i t természetére vonatkozólag. Szerinte nagyon fontos szelleme volt, mert a vádlott H a n i s táltos a gyógyításoknál sűrűn emlegette a nevét. Amit tudott róla, anyjától hallotta, aki többször elmesélte neki, hogy az említett szellem, mihelyt a hold felkel, bizonyos társaival összeállva, meghatározott időben és meghatározott helyen, amit „pat”-nak neveznek, jönnek össze. Ez a hely teljesen parlagon áll, sem apró, sem lábasjóság ott meg nem él, sem emberek jelenléte nem lehetséges, mert nincs semmi mód arra, hogy ott megmaradjon valaki, hacsak a rablók és harácsolók nem pihennek meg rövid időre. Mikor azonban a táltosok a nagy szellem, H a k i t nevét kiáltják, az kénytelen eltűnni, mert ereje és hatalma a nevében van, és kiejtve elveszti azt ²³ O r s o l y a özvegy vallomása ugyanebből a perből a H a k i t-üzés szertartását is elmondja. Szerinte a táltos, amikor a beteg házába lépett, botjával a négy sarok felé sújtott és következő tartalmú mondókát mondotta: „H a k i t, H a k i t, távozz ebből a házból” és hogy „sem föld alatt, sem föld fölött ne legyen semmi hatalmad...” ²⁴

Valószínűleg ugyanezt a szertartást végezték akkor is, amikor a ház vagy betegszoba négy sarkából port kapartak össze és szélbehajítva, valami ismeretlen szellemnek nevét mondogatták a táltosok, vagy táltosnők. Botokkal felzaklatták a sarkok csendjét, mintha ott bújkáló szellemek után nyomoztak volna. Ezek a klasszikus „exorcizmus”, ördögűzés tipikus szertartásának nyomai.

H a k i t mellett megemlítik még a sárospataki táltosok perében felvett jegyzőkönyvek az ősi ázsiai démonnak, az „izgágá”-nak „i z c a c u s”-sá latinositott formáját ²⁵

²³ U. o.

²⁴ U. o.

²⁵ RADLOFF: „Bussgebete der Manichaer” (Boulléin de l’Ac. des Sciences, St. Péterbourg 1910. 877.)

Radloff szerint ennek az ó-török (köktörök) szónak igazi jelentése „vámpír”, „vérszopó” démont jelent.²⁶ A turkológusok „nesztora” szerint a szó gyökerének két változata van, a) az „isz” — inni tö és b) az „iz” — izzik, mint a manicheusi emanációs „izzás”, vagyis lélekből kiszakadt „iz” — „lélek” tö. Végeredményben azonban a szó a manicheusi „Bünbánati imá”-ból származik az újgurok vallásváltoztatása idejéből, vagyis a 8. század közepéről és az első említése az ősi hún-magyar rovásírás betűivel fordul elő.

²⁷ Démonológiai jelentését a gonosz és ártékony vérszopó „vámpír”-ban állapítja meg és szerinte a nyelvészeti adottságok egybevetése után, a történelmi nyomok is arra mutatnak, hogy a keleti törökség szókincsében már sokkal régibb, mint a manicheizmus feltűnése és nem a kök-türkök vették át a manicheista misszionáriusoktól, hanem megfordítva, a táltosok adták át a jövevényeknek mint ősi démonfogalmat.²⁸

Az izágával elmondottakkal kapcsolatban a turkológusok mint ikerdémont említik a „falánk” és mindent szétmargató „yik” démont és miután a gyógyító táltosok pereiben gyakorta előfordul a démon neve, őt is épp olyan réginek tartjuk, mint az izágát. Mai orvosi szóval ma a torokgyík összetételben fordul elő és a difteritis, gyermekbetegség jelölésére használja népi nyelvünk.

Ugyancsak a sárospataki monstreperben tesznek említést a vádlottak védelmében felszólaló tanúk a „kör möc” nevű démonról az ártékonyszellemek sorából.²⁹ Radloff kök-türkök szóelemzésben említi meg ezzel a szóval kapcsolatban, hogy az altáji népek hiedelemvilágában a szellemet két kategóriába osztották: a töc (másként möc) és

²⁶ RADLOFF: „Altürkische Studien,” II. 226.

²⁷ SHIRATORI K.: i. m. 13. oldal.

²⁸ RADLOFF: i. m. 314. v. ö. „izzí”.

²⁹ Kassai kódex: anno 1268. okt. 28.

N a m a nevű szellemekre. Az utóbbinak, vagyis a N a m a csoportnak is két változata van, a jó és rosszindulatú, testtől levált lelkek csoportja és a gonoszakat a k ö r m ö c gyűjtőnévvel illetik. Nyelvészeti hasonlataival tovább elemezve a démon nevét, megállapítja, hogy okvetlenül összefüggésben van az ősi C h o r m u z t a démonnal, aki különösen a gyermekek testén okoz harapásaival sokáig be nem gyógyuló sebeket. Ez a betegség a „p a l i” vagy a mai orvosi nyelven a gyermek gyakori nyálzásával a szájsarkok, szögletek a „pállott” felsebző betegsége.

Szerepel a démonok sorában az „e n e s u” falánk szellem, akinek az ősi hitvilágban a halottak tetemeinek, állatok hulláinak eltávolítását tulajdonították. A Szent Gál községben lefolytatott perben szerepel, amikor megemlítik a táltosok lándzsáját, amelyet a halottak sírjába szoktak döfni, hogy az oda már beférkőzött „enesu” démont lerögzítsék, hogy bevégezze komor, pusztító feladatát. Nem fér kétség hozzá, hogy az „enyészet” mai szavunknak ez az ősi használati formája, hiszen a nép még ma is használja az „enyészet angyala” fellakmározza a holtak tetemeit.

A nagy népi betegség a tuberkulózis démonát kutya formában képzeltek el és meg is említik, hogy a betegeikből a „kutya ugatott”, a száraz köhögés jellegzetes hangját utánozva ezzel és mintegy rosszakaratú élőlényt sejtve a betegség mögött. Hogy az állatokban, tehenekben is lakott és azokat is beteggé tette, szintén elterjedt hiedelem volt.

A toplicányi várban Moys nádor, kúnbíró és két királyi orvos jelenlétében lefolytatott vizsgálatnál, L ö r i n c f i táltos ellen vallotta D e r k e M e n y h é r t özvegye, hogy férjét megtámadta a tüdővész, egy téli favágásban szerzett erős hűlés nyomán. A házhoz hívott segédáltos F u r k u s dobraszórt borsóból is megállapította, hogy a beteg már nem sokáig él, mert „a démon, amely a tüdőt lassan megeszi,

ugat belőle..."³⁰ Miután egészséges tejet rendeltek a betegnek, elsőnek megvizsgálták egy tehenet is: „befogták annak orrlyukait és hallgatva annak lélegzését, megállapították, hogy nincs benne semmiféle démon”, úgy, hogy ennek a tehénnek a tejét és csak ezt rendelték állandó italul a betegnek.

A vérhasnak a „vörös démon” nevet adtak és ellenszereül a laza szövetű fűzfaszén törött porát adták azzal a mondással, hogy „fekete por a vörös démonnak, hogy elhagyja a testet.”

Nem sok az ősi, elsikkadt mitológiából a pár felsorolt démon neve, de mindegyike jelentős eredetkutatásunk szempontjából, mert kétségtelenül azonos a húnok és ó-törökök hiedelemvilágának megfelelő fogalmaival. Egy rendszerbe foglalt vallási képről, a pár említett eset összegezése ugyan messze áll, de részleteivel is sejtetik őseink hitéletének gazdagságát,

³⁰ RADLOFF: „Bussgebete” stb. 874. 1. jegyzet.

A JÓSLÓ TÁLTOS.

A táltos, mint láttuk, nagyon sokszor segédkezik a szülésnél. Az újszülöttet a küszöb alatt lakozó ősök szellemi körének mutatja be először és nem hagyja magára az elkövetkezendő években sem. Főképpen a bakonyi makkoltató „subulkus” falvak táltosjainak az életéből ismerünk bővebb részleteket az ifjúság és a gyerekhad életéből. A kondák őrzésére felkerekedett falvak népe sokszor elvitte magával a serdültebb gyermekeket is és ilyenkor a táltosok foglalkoztak velük „megtanítva őket mindarra amit a papok tanítani szoktak...” — mondja az egyik tanú.³¹

A felserdült legényeket valami ősi pogány módon a valósi közösség tagjaivá is avatták. A thepei kondások „pontifex magusa” táltosfőpapja Boksa mágus és három famulusa Badur, Delko és Nwest peréből ismerünk részleteket erre vonatkozólag. Orbán szücs, az egyik kihallgatott tanút a bizottság megkérdezi, hogy meg van e keresztelve, mire ő a legnagyobb természetességgel válaszolja a következőket: „Megkereszteltek a fizgoi Szent László forrásnál”. Az idő felől érdeklődve, hogy mikor történt ez, azt felelte, hogy biztonsággal ugyan nem tudja, de nem sokkal azelőtt volt, mielőtt szülei házasságra vezették. A

31 V. ö. Jegyzőkönyv: Degesd perben a harmadik tanúvallomás.

bizottságban kétségtelenül felmerült a gyanú, hogy valami pogány szertartásról volt szó, amit a tanú a keresztséggel cserél fel, éppen azért részletesebben kezdenek tőle érdeklődni a keresztsége körülményeiről. Megtudjuk tőle, hogy a makkoltatók nagytáltosa keresztelte sokadmagával és emlékezete szerint úgy folyt le a szertartás, hogy a hajából elől valamit levágtak, a forrásban megmosták fejét és mellét, hátát pedig megkenték olajjal, majd kapott egy bőrvet dereka köré,³²

Ez a fajta szertartás tehát csoportokban zajlott le, amikor a legények túljutottak a serdülőkorukon és házasságra érettnek tartották őket. A hajvágás, vagy amint említik, „pilisezés” gyakran előfordul, mint a keresztelés pogány módja is. Nincs semmi nyom arra, hogy keresztény befolyásra a névadással egyidőben vagy azzal összefüggésben kereszteltek volna. A bizottságok minden ilyen kétes esetben újrakeresztelést rendeltek el.

A családi élet kialakulásában a születés szertartásain és a pogány vallásközösség felavató ceremóniái mellett, a táltos tevékeny részt vett a házasságkötések vigalmi részében is. Vigalmi résznek tartom az ősi „leányvásárok” családok közötti hosszadalmas, szinte adás-vétel jellegű szerződés-kötés végső fázisát követő hegyen-völgyön szóló lakodalmát, ahol a vigadozás ősi szokásában résztettek mindenkit. A „j a c u l a t o r” táltosok, vagy regősök szerepe ilyenkor egészen kézenfekvő.

A szerződés egy fajtája a „vércsó” (osculum sanguinis), de természetére nehéz fényt deríteni. Nagy ünnepélyességet jelentett és talán a bessenyő népszokások közé tar-

³² A „felővezés” szertartása valószínűleg egyértékű volt a nagykorúvá avatással. Freisingen Ottó magyarországi útja alkalmával, 1147-ben. II. Géza idejében, leírja, hogy a fiatal királyt egy fatönből épített templom melletti nyílt mezőn különleges papi áldással, amely ily alkalmakkor szokásban volt — felővezték. (Freisingen Ottó: Chronika, Lib. VII. cap. 25)

tozhatott, mert az egyik perükben fordul elő a kifejezés megtoldva a „hetedik nemzedékig tartó” jelzővel. Talán határjárások ünnepélyes megpecsételésére alkalmazták egyes nagycsaládok birtokainak pontos szétválasztásánál. A táltos minden esetre nemcsak tanúja, hanem lebonyolítója is a szertartásnak.

Végtisztesség megadásánál is volt tennivalója. A halottat ő mosta meg és utána senkinek sem volt többé szabad érintenie. A Lábatlan, Esztergom-m.-i falu Holdu nevű táltosjáról mondta el az egyik tanú, hogy a halott lábára fordítva húzta fel a sarut, a jobbat a ballábra a balost a jobb lábba. „Táblájára tette a szükséges vasakat”.³³ Miután az ősi hit szerint a halottat nem lehetett az ajtón kivinni, sokszor falat bontottak és ott dugták ki a holttestet a házból. Hetesi Mihály tanúsága szerint Boksa táltos segédei madártollas öltözetben ugrálták körül a házat hangosan énekelve, miközben füstölték a ház sarkait, a fákat és bokrokat, amelyek közel voltak hozzá. Arra a kérdésre, hogy kértek-e valamit szolgálatukért a nevezettek, a tanú azt a választ adta, hogy: „a szokásos falbontásért és sírbarakásért a szokásos lovat nyergestül...”³⁴

A sírba is ők tették tehát a halottat. Hetedik napi tevékenységükről a temetés után, maradt az adat, hogy a „gonoszok lándzsájával” mélyen a sírdombba szúrt és azt ott hagyta, hogy a „nesu” szellemét odaszögezze vele.

A temetőjárásról, énekkarok felvonulásáról is sokszor esik szó, de ezeknek a jelentőségét nem ismerjük. A pap-ság egyébként a táltosokat, ha meghaltak, nem szívesen engedte a templomok mellé temetni, mint pogányságban megrögzötteket.

A táltosok együttélése a családi élet legfőbb eseményei-

³³ V. ö.: Jegyzőkönyvek: Holdu táltos pere.

³⁴ U. o.: Boksa táltos pere.

vel még nem meríti ki kapcsolataikat a néppel. Sokszerű tevékenységük mellett mindig volt alkalmuk, hogy az egyesek vagy családok, esetleg az egész falu segítségére legyenek, ha igényelték őket. És ez gyakran megtörtént a már említett családi eseményeken és betegségeken kívül is. Leggyakrabban volt a jövőmondás utáni érdeklődés.

A jósló, jövőmondó táltos már a babona határán él. Bár mélyfokú természetismerete, az emberi adottságok összegezése, bizonyos alapot teremt neki az események elkövetkezendő kibontakozásának megsejtésére, de a végső döntést mégiscsak véletlenek, számszerűleg ki nem fejezhető lehetőségek képzelt alapján, vakon kell kimondania. Idegrendszerük érzékenysége ilyenkor van legnagyobb próbára téve. Keresik a révületet, amikor az ismeretlen jövő felé merednek. Külső ceremóniákkal megteremtik maguknak a pszichológiai légkört, dobjaik monoton ütemével, fojtotthangú szövegek sűrűn ismétlődő, sokszor értelmetlen mormolásával maguk is megszédülnek és még inkább megszédítik a szem- és fültanúkat. Ilyenkor kapaszkodnak az „élet fáját” utánzó létrafokon a magasba, hogy megkapják Isten üzenetét.

A kimondott üzenet bizonyára apró, töredékszavak tömkelege és nem ad világos választ a kérdésekre, de annál több sejtelemmel burkolja a lényegét. Ilyenfajta, révületes „felszállásokra” azonban csak nagyon fontos kérdéseknél, közösségi ügyeknél kerülhet szó.

Sokkal gyakoribb a varázsdob jóstehetségének alkalmazása. A táltosi hatalom jelvénye, a kozmológiai erők sűrített szimbóluma a dob. Öröklődik táltosról táltosra mint valami kultúrkincs. A jegyzőkönyvekben gyakran szerepel. Betegségek gyógyításánál a környezet gonosz szellemeit ennek a hangjával űzik, a révület felidézésénél is fontos számszám, az egyéni jóslásnak pedig nélkülözhetetlen kelléke. Már ismerjük a táltost, akitől mikor ellopták a dob-

vel még nem meríti ki kapcsolataikat a néppel. Sokszerű tevékenységük mellett mindig volt alkalmuk, hogy az egyesek vagy családok, esetleg az egész falu segítségére legyenek, ha igényelték őket. És ez gyakran megtörtént a már említett családi eseményeken és betegségeken kívül is. Leggyakrabban volt a jövőmondás utáni érdeklődés.

A jósló, jövőmondó táltos már a babona határán él. Bár mélyfokú természetismerete, az emberi adottságok összehasonlítása, bizonyos alapot teremt neki az események elkövetkezendő kibontakozásának megsejtésére, de a végső döntést mégiscsak véletlennek, számszerűleg ki nem fejezhető lehetőségek képzelt alapján, vakon kell kimondania. Idegrendszerük érzékenysége ilyenkor van legnagyobb próbára téve. Keresik a révületet, amikor az ismeretlen jövő felé merednek. Külső ceremóniákkal megteremtik maguknak a pszichológiai légkört, dobjaik monoton ütemével, fojtotthangú szövegek sűrűn ismétlődő, sokszor értelmetlen mormolásával maguk is megszedülnek és még inkább megszedítik a szem- és fültanúkat. Ilyenkor kapaszkodnak az „élet fáját” utánzó létrafokon a magasba, hogy megkapják Isten üzenetét.

A kimondott üzenet bizonyára apró, töredékszavak tömege és nem ad világos választ a kérdésekre, de annál több sejtelemmel burkolja a lényegét. Ilyenfajta, révületes „felszállásokra” azonban csak nagyon fontos kérdéseknél, közösségi ügyeknél kerülhet szó.

Sokkal gyakoribb a varázsdob jóstehetségének alkalmazása. A táltosi hatalom jelvénye, a kozmológiai erők sűrített szimbóluma a dob. Öröklődik táltosról táltosra mint valami kultúrkincs. A jegyzőkönyvekben gyakran szerepel. Betegségek gyógyításánál a környezet gonosz szellemeit ennek a hangjával üzik, a révület felidézésénél is fontos szerszám, az egyéni jóslásnak pedig nélkülözhetetlen kelléke. Már ismerjük a táltost, akitől mikor ellopták a dob-

ját, elbújdosott és felakasztotta magát egy berekben ³⁵
„Elveszett a dobja, elveszett az ereje” — mondta az egyik tanú.

A táltosdob egyfenekű dob volt, tojásdad alakú hártáján a kozmosz-világmindenség felvázolt rajzával. Kivájt fenyőből, vagy más könnyű fából álló alapjához szíjjak voltak erősítve, amelyeken apró fémkorongok függtek. Az ujjak ritmikus dobolásával szólaltatták meg.

A jegyzőkönyvek dobjain mindig vannak régi, valószínűleg róvásírásos szavak, amelyeknek az értelmét a tanúk sem tudták megfejtetni. Egy fiatal táltos elbeszélése alapján, védőszellemek és a tulajdonosa nevei együtt szerepeltek rajta.

Gyakorlati alkalmazásáról sűrűn halljuk, hogy borsót dobtak rá és a szemek helyzete után mondtak jóslatot, aszerint hogy a kozmikus figurák melyikének hatáskörébe gurultak. Az ovális dob hártájának közepét, ami egyúttal a zenitet is jelenti, a Nap képe foglalja el, mint a kozmikus rendszerünk éltető csillagát, amelynek a táltos egyszersmint ősi elkötelezettje. Négy irányba vetített sugarai négy negyed tájra osztják az egész mennyböltöt és egyben az alatta elterülő, vagy meglapuló földi tereket. A négy kardinális irány így már kialakult, de más a jelentése fent, vagyis középen és lent, mert a mennyei világ fordítva áll a földivel szemben: ami ott jobbra esik, az itt lent balra van és megfordítva. A mennyböltöt részrebontó sugarak hosszabbik tengelyirányzatán áll a Szent Szarvas, amelyet a sumirok, a bihari mundák és a kök-türkök Darmasnak — szarvasnak nevezte. A mögötte elnyúló és ellentétes irányú sugár az ősi „hetevény” — Fiastyúk képét hordja az egyik és egy ismeretlen sötét csillagot a másik, ellentétes oldalon. Ugyancsak a szférákban még a Napsugarainak kisebb ten-

³⁵ Kassai kódex: anno 1243. n. 4.

gelyének irányában áll jobbra (tehát földi vetülete bal) a sötétfejű, kezébe zsákotlóbáló viharszellem, akit régebben az ősök Garaboth-nak hívtak és mi garaboncnak nevezünk, az őstörökök pedig Garuda néven illettek és mindig az Isten kísérője, szárnyas viharszellem, fekete köpenyben. Balra (tehát a földön jobbra) a csupa ragyogó bőség, jóidő, eső és termékeny meleg anyja, a „napba öltözött asszony” ragyogó hajával.

Egy alacsonyabb szférában kavarnak a napmadarak a sólymok és az ordasok a farkasok, halak és kettős csillagzatok szűkebb körben, mintha a zoodikus kör tagjai lennének. A nagy tengelysugár vége felé, de még a dob felső peremén, ott áll az „égigérő fa” középen és ágait-bogait a Nap felé nyújtja. Nincs kétség, hogy a táltos ezen az úton „száll az ég felé”. S az egész kozmológiának az értelme a földön a magányos ember, aki az égigérő fa legalsó szemközti pontján indul tevékenykedni, például vadászni. Körülötte a „kerek világ”, erdők és hegyek, állatok és szomszéd emberek, kötött- és „őrszellemek”, akik szabadon járnak kelnek, hogy ártsanak vagy segítsenek. Nem messze tőle — a küzdő embertől — élete értelme, családja, gazdagsága a kerek karám, ahol állatjait tartja bezárva, míg a gonosz ártószellem körüljárja.³⁶

Egy ilyen táltosdob a beavatatlan előtt valóságos rejtélyszámba ment, viszont a jövőmondó gazdája minden rezzenését ismerte. Féltekeny is volt rá nagyon, óvta, dugta mindegyik. Finnországban, ahol a sámánizmus még a 18. század végén is virágzott, a misszionáriusok legelső dolga volt a táltosdobokat összegyűjteni. Torne János (Tor-

³⁶ WINITZ F.: „Zaubertrommel in Meiningen.” Zsch. f. Ethnologie 1910. H. 1. A szerző említi, hogy Linné Károly, a róla elnevezett botanikai rendszer megalapítója, nagy gyűjtője volt a táltosdoboknak. Ugyancsak ő említ és közöl egy 13. századi képet tibeti bon-papokat ábrázolva, akik dobbal szertartást végeznek.

naus) az 1600-as évek elején panaszkodik, hogy hiába kényszerítik a táltosokat a dobok leadására, mindig találnak náluk elrejtett példányokat. A dán hittérítők egyidőben 70 darabot koboztak el, tele régi rajzokkal, írásokkal és öszszegyűjtötték egy árvaház padlásán, de 1728-ban tűz ütött ki és mind odaégtek.³⁷

Ez volt a helyzet a magyar táltosoknál is, de itt alaposabb volt a hitlejlesztés, gondosabb a nyomozás és a táltosokkal együtt eltűntek az ősi varázsdobok is.

³⁷ U. o.

A TÁLTOSOK PAPI RENDJE

A táltosok sokoldalú tevékenységében majdnem minden esetben szerepelnek segédszemélyek, akiket a jegyzőkönyvek néha a keresztény papság hierarchiájánál alkalmazott „diaconus” —szerpap, máskor csak egyszerűen „famulus” vagy a táltos „serviens”-e néven említnek. Kétségtelen, hogy az inkvizitorok sokszor összecserélték az egyes vádlottak neveit a foglalkozást, rangot, vagy papi méltóságot jelölő szavakkal és így bizonyos zavart idéznek elő, de az összes jegyzőkönyvi adatokat analizálva, felsoroljuk a szereplő táltossegédek neveit, akkor a következő kép alakul ki: a harsán (vagy harsány), bács, boksa, arbis, furkus, dalacs, bő vagy bőd, ulu és duru álltak a táltos szolgálatában bár néha ugyanezek a nevek egyúttal mint családi és személynév is értendők.

A „táltosok papi rendje” valóban bonyolult hierarchikus rend éppen sokoldalú tevékenységük miatt. A „regös” fogalma is szerepel táltos-névként, de van rá eset, hogy „regös-bács” tisztségnevet együtt alkalmaznak, vagy pl. a perben egyáltalán nem szereplő gyógyítás vádjá mellett „jaculator” címet is használnak, ami valójában a vándorzenészeknek, trubaduroknak felel meg. A középkor közkeletű „magus” szava, amint láttuk majdnem kizárólagos jelölése a táltosnak a perek irataiban, ennek a szónak magyaros

változata mindössze háromszor fordul elő „magoc” formában,

A harsány név alkalmazása, mint „segédpap” tisztjét viselő táltosé, több ízben is szerepel. Kapsán táltos „famulus”-a és Silvad táltos Peles nevű harsánya ilyen „diaconus”-i minőségben szolgálnak a betegek és a táltos szertartásai körül. Hatáskörüket nagyon nehéz körülírni, mert néha valóban elsődleges táltosi cselekmények tényleges személyei, máskor pedig csak a kísérő körülményeknél játszanak szerepet. Annyi bizonyos, hogy tollas ruházatuk, madárkarmas lábdíszek vannak, tehát eredetileg madárszerepük volt és talán valami totem szimbolikus maradványát idézték szokatlan öltözetükkel. Sokszor jártasak a gyógyítás művészetében is és róvásírásos botjikon szerepelnek az illatos gyógynövények. Egy esetben hordozható széken viszik ide-oda, mert már annyira öreg. Nagyon sokszor azonban, mint személynév szerepel és egyszerűen alkalmazzák nevük mellé a „magus” jelzőt.³⁸

Ha a madár-totem szerepét tekintjük benne, akkor önkénytelenül is kínálkozik az ősi, Altáji vidékén is nagyon közismert madár a hangja után így nevezett h a r i s. (Crex-crex). Beke Ö. jeles madártan-kutatónk névanalízise szerint: „Hangutánzó a haris (Crex-crex) neve”. Ipolyvecén (Nógrád m.) „hars”, Tiszamelléken „hors” neve van; a „hars” neve már Molnár Albert szótárában is megtalálható (17.század eleje). Győr megyében „harizs”-nak ejtik, s a Szamosháton is, Nagyszalontán pedig a sokat beszélőt mondják „Haris”-nak. A Barkóságban a haris nyekergő fűzfatrombita, a „harsol” pedig azt jelenti, hogy harissal trombitál, de a madár is harsol, mikor szól. Az Ormánságban azt mondják: „Ej, csak ne beszéljön ked olyan harissan!” — mérgesen, pattogóan. A haris hangját sok szólásban emlegetik, Molnár Albert idézi: „Az harrist az ő maga szaván

³⁸ V. ö. 393/a. jegyzet.

fogják meg." Dugonicsnál: „Kiált, mint a haris. Szájas, mint a haris. Kiált éjjel-nappal, mint a sovány haris." Zala megyében: „Éles a nyelve, mint a harisnak." Nép dalban is gyakran szerepel: „Árokparton szól a haris madár..." Petőfi is megénekelte: „Nem szól a harsogó haris a fű közül..."³⁹

Földrajzi elterjedése egybeesik az ősi hún-kök-török vidékkel és az Altáji hegység nyugati lejtőitől dél felé egészen közönséges fészkelő madár⁴⁰ akárcsak nálunk Magyarországon.

A harsány tevékenységéről első adatunk a sumir-kultúráig vezet, ahol az ugariti szövegek között szerepel a neve, mint: H-r-s-n- R-b k-h-n-m — Harsánu a papok feje.⁴¹ Szerepét nehéz megállapítani, mert a sumir-papi rend is nagyon változatos és sokszerű tisztségekből tevődött össze. Magyar vonatkozásban kiegészíthetjük még a ma is népszerű magyar „búcsújárások" előénekesének a nevével: harsán. A mélyenérző nép bizonyára nem ok nélkül adta ezt a nevet az éleshangú, harsánytorkú búcsúvezetőknek, akit a közbizalom ösztönszerűen választ magának vezérül.

A táltosnál alacsonyabbrendű papi tisztség a „bács". Ősi soron örököltük ezt a szót, amely már a turáni töredékekben is szerepel és így egyes írott adattal egészen a 6. századig tudjuk visszavinni.⁴² A berlini töredékekben is előfordul két ízben a „bács" fogalma.⁴³ Ezekből az írástöredékekből kielemezhetjük, hogy eredeti jelentése már

³⁹ BEKE Ö. dr.: „A magyar madárnevekről." Aquila, 1943. 154. oldal.

⁴⁰ SELEVIN V. A.: „Distribution of birds in western Altai and its foreremountains," Az URSS Tud. Akadémia 1925. évf. közlönye.

⁴¹ SCHAEFFER: „Ugaritica." II. fig. 231. Felírás: harsanu chef des pretres.

⁴² GABAIN A.: i. m. M. 172 — M. 443.

⁴³ RADLOFF: Vorislamische Altürkische Studien. II. 351.

az ó-perzsa és pártus nyelvben „himnuszénekő valakit” jelentett.⁴⁴ Radloff szerint pedig a kök-türk nyelvű „bacs” ige jóval korábban ismert fogalom volt Mezopotámiában, mint az Izlám megjelenése,⁴⁵ és tisztára ó-török jelleget mutat. K. Foy szerint a „bacsag” manicheista isten-tisztelet volt, amely a himnuszok egy év alatti ismétlődő körét jelenti.⁴⁶ Az éneklő, himnuszzenge fogalmat egyébként törökös rokonnépeink mindenütt ismerik. Castrén finn tudós múlt századi, Turkesztánban folytatott népiének gyűjtése nyomán említi, hogy a „bacs”-ok valójában trubadurok, akik emlékezetből énekelnek és nagyon élénk, tobzódó fantáziájuk van.⁴⁷ Feladatuk a fejedelmi udvarokban tanítani a fegyverrel való bánást, vívást, nyeregbe törni a lovakat és nevelni az ifjúságot, hogy jó katonák legyenek belőlük.⁴⁸

Moravcsik nagy munkája a török nyelvmaradványokról a görög irodalomban, szintén megemlékezik a bizánciaktól is használt és szokás szerint elferdített „peskésion”-ról, amit „bachis”-nak fordít le.⁴⁹ bár ezt a véleményét egy német nyelvutató nem osztja teljesen, mert szerinte a helyes megfejtés „peskes” bachus lenne.⁵⁰

Kaltenbach utazó megállapítása szerint a samarkandi és darvasi törökös üzbégeknél a bacs „táncos fiúkat” jelent, akik hajukat hosszúra növesztik, vagy bár megnyíratkoznak, de egy egészen hosszú tincset meghagynak fejükön,

44 MÜLLER: „Die Sprache der türkische Turfan Fragmente”. 1935.

45 RADLOFF: i. m. 875.

46 FOY K.: „Die Fragmente von Turfan”. Sitzungsberichte der Preuss. Wiss. Ak. von Berlin. 1909. 357.

47 Revue de Deu Mondes. 1873. 574.

48 Zeitschrift für Ethnographie, 1884.

49 MORVACSIK GY.: „Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen. 218.

50 HARTMANN: „Zur Wiedergabe türkischer Namen und Wörter in den byzantinischen Quellen”. Berlin, 1952. 4.

dobszóra táncolnak és nagy tiszteletnek örvendenek a lakosság előtt. Minden nagyobb ünnepen szerepelnek, és ha valahova vendégek érkeznek ezek a bacsa-fiak szórakoztatják őket.⁵¹

Magyar nyelvünk az ősi pásztorkodás emlékét őrző „számadójuhásznak” adta a bacsó nevet, aki rendszerint a legidősebb ember a nyáj körül és nagy természetmegfigyelőként mindenre tud kádenciát, akár az állatok betegségeivel, akár multbavesztett idők emlékeivel foglalkozik. Úgyes a barkácsolásban, fa- és szarufaragásban és primitív zenei készségekhez is ért. A huszas években élt még a Dunántúlon olyan bacsó is, aki messze földön híres szemorvos volt: egyszerű bugylibicskával hályogot távolított el a szemekről, „mintha párás ablaküveget törölt volna le”.⁵²

A jegyzőkönyvekben szerepel személynévként is, de hogy valójában a táltosnak segédje volt és inkább a regős tevékenységhez állt közelebb, mutatja a „regws bacš” kijejezés, amellyel többször találkozunk.⁵³

Gyakori elnevezése a táltos-segédnek a baksa, vagy boksa. Szintén ősi, keleti szó. A már többször említett manicheusi írástörödékek között szerepel az Idikut-Chari romokban talált legendáskönyvben, amely oly sok adattal szolgál ennek az eltűnt vallásnak a megértéséhez.⁵⁴ Radloff szerint a szó igazi jelentése „felvett, magára öltött szellem” és a partusból került a kök-türk nyelvbe a manicheusi misszionáriusok útján. A turfáni ujgur törödékekben szintén találkozunk vele, de itt már jelentése „mester” vagy „tudós”.⁵⁵ Gabain az ősi kínai „pak-shi” — „tudóspap, mester” szóval azonosítja.⁵⁶

51 „Das Emirat von Buchara”, Z. f. E. 1914. — 14.

52 Megboldogult Batthyány-Strattman László herceg-orvos közlése a 20-as évekből, aki a „esodadoktor” nagy tisztelője volt.

53 V. ö. Leuko, Gonda. Both, stb. pereit.

54 RADLOFF: „Die vorislamische Schriftarten der Türkvolker”. 854.

55 GABAIN: i. m. A3, C9. D19.

56 U. o. 95. oldal ,

Mai törökös rokonnépeink között is ismerős ez a szó. Kal-mük ősi nyelven baksa szóval jelölték a dóni kozák seregek legmagasabb rangú lelkipásztorait, a mongolban pedig fő-képp a buddhisták között „öregmester” értelemben alkalmaz-ták, a theológiában jártas lámák megszólítására.⁵⁷

A sámáninkvizíció feltűnő gyakran alkalmazza mint csa-ládi nevet is; nemcsak a táltosok, hanem a tanúk között is előfordul. A 13. századi magyar hős, aki Podolánynál meg-verte a Kún Lászlóval szövethető tatár „Arany Horda” ha-dait, szintén Boksa családi nevet viselt.⁵⁸ Főképpen a bessenyők között volt elterjedt név. Egy 1270-ből származó II. Moys által kiadott idéző-okirat szerint a perbefogott Mys-ke fia István és ellenfele Heinrik fia Jakab között felmerült vetélkedések levezetésére az utóbbi három „serviense” Ch a m a n (Saman), F u l k u s és B o x a megjelentek a topol-csányi várban.⁵⁹ Ugyanezek a nevek szerepelnek a Kas-sai kódex jegyzőkönyveiben is.⁶⁰

Az „orvost” jelentő „a r b i s” név is előfordul⁶¹ Ják mester és László fráter előtt folyt le a Tolna-megyei Laaz faluban élő T a s d gyógyítótáltos ellen, akit „vulgo”, azaz népiesen „Arbis”-nak neveztek. A vádlott valóban nagyon tehetséges gyógyítótáltos volt. Vádolták „incisio corporis”-szal, vagyis műtéti beavatkozással, nyugodtan felvagdosta a beteg testrészeket és bár kutatták, hogy volt-e halálos ál-dozata sebészkedésének, kénytelenek voltak felmenteni a „contra fidem nihil tenet” — „hit ellen semmit sem vétett” jelszóval. Majdnem egyidőben Feewend (Fövend?) faluban tartóztatták le az apa és fia táltosokat H e b e r névvel, akik a beteget izzasztással gyógyították és mikor hozzátar-

⁵⁷ UNKRIEG W.: „Ein moderner buddhistischer Katekismus für bu-riatische Kinder”. Anthropos (XXI) 529.

⁵⁸ HÓMAN-SZEKFÜ: Magyar Történet, I. 605.

⁵⁹ Hazai Oklevéltár I. 62. — 55.

⁶⁰ V. ö.: Jegyzőkönyvek: Chaman pere.

⁶¹ V. ö.: Tasd táltos pere.

tozói meg akarták ismételni a kezelést, meggyúlladt rajta a takaró és súlyos égési sebeibe belehalt. Itt is „arbis”-nak nevezik a táltosokat.⁶²

A magyar középkori források és okiratok az „orvos” fogalmát az Európaszerte elterjedt és különösen a párizsi egyetem által alkalmazott „Physicus” névvel jelölték. A „medicus” mintha alacsonyabb rang lett volna, a „chirurgus” pedig sebésznek számított. Ezért feltűnő, hogy népi nyelvünk már a 13. század eleje óta használta az „arbis” — „orvos” kifejezést olyan táltosokra, akik gyógyítottak.

Ennek a szónak az eredete szintén ázsiai múltunkba nyúlik vissza. A turáni töredékek között Thomsen említi az „álmos-könyvekben”.⁶³ Az említett töredék szerint a szó alapjelentése az „arbag” — „csalás, szemfényvesztés” volt, de később alkalmazták a mágiára és varázslatra is.⁶⁴ A. von le Coq pedig az általa megfejtett manicheusi szövegből a „tanácskozás a beteg felett” („orvosi consultorium”) jelleggel⁶⁵ ruházta fel.

A manicheusi vallási irodalomban tehát szerepel az „orvos” szó a mai értelmében, de bizonyos mellékízzel, mint azt a latinok „harruspex”-eikről mondták, hogy szemfényvesztők, de azért mindig megadták nekik a kijáró tiszteletet. Nyelvünkünkben tehát legkésőbb a 7. században már meg volt a kialakított fogalom a félig varázslónak tartott gyógyító orvostól.

Szokatlan és csak egyízben előforduló megjelölés a „barus”, a kisajtódi Káld táltos neve mellett. A jelzett táltos elleni vádak zöme „látomásokról” és „jelenésekről” szól és egy öreg vizionárius személyét idézik. Az exageták is sokat foglalkoztak evvel a névvel és valóban rendkívüli jelenség, hogy a 13. századi magyar „látnokokat” ezzel a me-

62 U. o.: Heber táltos pere.

63 THOMSEN W.: Journal Roy. Asiatic. Soc. J. 1912.

64 LE COQ v.: U. o. 1911. „Chustunafit” 31. oldal.

65 BANG: i m. 629.

zopotámiai eredetű jelzővel illessék, mint annak idején K. e. a 10. században. Pákozdy László a debreceni egyetem orientalista tanára szerint: „Barum: egy tipikus jövődömondó pap, vagy próféta, mezopotámiai mintára.”⁶⁶ Ugyancsak ő idézi Albrightet, aki Anettel foglalkozva említi: „Egy barum Ilu Nazir névvel, mint tábori lelkész kísérte a hadsereget.”⁶⁷

Az Ilu Nazir, az „istennéző” jóspap, próféta általános kifejező szava a barum, vagy magyar változata a Barus, kétségtelen összefüggésben áll a „varázs” szóval és annak tevékeny, cselekvő formája. Az I. Béla uralkodása alatt kitört lázadás szítói között oroszlánszerepet vívó pogány papnőnek a neve Rasdi, többek szerint ennek a „varasolo” szónak változata.⁶⁸ Ipolyi felveti a kérdést, hogy az éhhalál gyötrelmeire ítélt szerencsétlen asszony, aki saját lábait rágtá szét, vajon mint személynevet viselte-e a „rasdi”-t, vagy mint hivatalnevet?⁶⁹

A turfáni töredékek berlini gyűjteményében szintén előfordul a szó, ámbar nem kimondottan manicheista közvetítéssel, hanem mint buddhista elem. A kök-türk nyelv, Radloff szerint, nem tudta lefordítani a „R-s-d-i” fogalmat, tehát szószerint átvette minden szófejtő, kiértékelő szándék nélkül és nem lehet beleilleszteni a szókincsébe. Szanszkrit szófejtés szerint a „r-s-d-i” varázserőt jelent.⁷⁰

⁶⁶ PÁKOZDY L.: „Von Ugarit nach Qumram (Altorientalische Forschungen, 1961).

⁶⁷ PÁKOZDY L.: „Az istennevek használata a Bielám-Perikópában” (Theológiai Szemle, 1928. 14.)

⁶⁸ Anonymus Cap. 8.

⁶⁹ GABAIN A.: I. m. 10-11. A turfáni töredékekben többször is előforduló nevet G. buddhista eredetű kölesönszónak minősíti, amelyet már az ó-törökök sem tudtak nyelvükre fordítani, hanem egyszerűen átvették a szanszkrit „rshaddi” — varázserő értelemben. Ezek szerint a Rasdi név — akár személy, akár papnév — amelyet Bonfini „Varasoló”-val helyettesített (v. ö. Ipolyi i. m. I. 161.) valóban katekizokén varázserőt személyesített meg.

⁷⁰ RADLOFF: I. m. 263.

ÜNNEP ÉS ÁLDOZAT

A sámánizmus, mint minden vallás, ismerte az áldozat fogalmát és jelentőségét. Az igazi áldozat az ember legkedvesebbjének odaadása. Így érezték őseink is, akik ázsiai eredetű nép lévén, legkedvesebbjüknek a lovat tartották, mint a pusztai emberek legjobb barátját és sorstársát. Ezért választotta az ősi hit a lovat áldozatul. A gazdagok lovaikkal együtt temették el halottaikat, de a szegényebb magyarság rétegeinek sírjából sem hiányzik az elhunyt lovas felszerelése, nyerge, kengyele; szimbólumai egy túlvilági hitnek, ahol újból a ló lesz az ember vándortársa...

A ló áldozat az áltáji ősnépek régi kiváltsága. A „Kínai Évkönyvek” már K. e. 1200-ban emlitenek egy fehérlo áldozatot a hún királyok történetében⁷¹ míg az utolsó ilyen szertartásokról Mátyás király korában történik említés a Bakonyban, mint a lappangó magyar pogányhit utolsó lobbanása. A kereszténység erősen üldözte a loáldozatot és az inkvizíciók során gyakorta szerepel a vádlistán. Nem csoda, hogy már csak lopva, bújva merészelték itt-ott megújítani az ősi szertartást. Gyakorta találunk rejtekhely neveket, melyek áldozati szentélyszámban mentek és egyben kifejezik a nép félelmét is a tilos és üldözött szertartás miatt: „Lápbújó”, „Lóvágótelku”, „Bújóberek” stb., mind ilyen nevek.

Nincs egyenes adat arra, hogy a táltosok vágták volna le a lovat és inkább a hús szétesztésénál volt nagyobb szerepük. A lakoma szinte az őskeresztény „agapé” emlékét idézi. Kivételes eset Guthai Zub, nemesi származású táltos loáldozata, amelyben ő vitte a feláldozó, lóvágó pap szerepét.⁷² A húsból azokat is részeltették, akik valami oknál fogva nem tudtak megjelenni a szertartáson. Olbod fia Baksa és „famulusa” Kortul pusztán⁷³ Ebed, népiesen Kenő, Tengöld táltosjai, Csebrák faluban és Euse pusztán szerveztek loáldozatot⁷⁴ Kopasz, vagy népi nyelven Tar Septepusztán osztott áldozati húst⁷⁵ Kalkoth comes birtokát képező „Lóvágó” nevű „puszta helyen” pedig olyan lóhúst osztott a táltos, hogy többen megbetegedtek tőle, ami súlyosbította a táltos ellen emelt vádat, amely a rossz jövőmondás miatt amúgy is summás volt.⁷⁶ Rendkívüli bonyodalma volt Chikó „nagy-mágusnak”, akit segédjével, Bodfi harsánnal együtt fogtak perbe, mert az áldozati ló, amelyet Csebreg comes földjén levágtak, lopott jószág volt és tulajdonosa, Kozma feljelentést tett a táltosok ellen a királyi kúria bírójánál. Az ügy elcsitult azzal, hogy megfizették a lopott ló árát, de a tolvajt, aki eladta, karja levágására ítélték.⁷⁷

A loáldozatok mellett szerepel a „torta panis” kenyéráldozat is. A tanúvallomások alapján az évi aratások befejezése után, a mai Péter és Pál apostolok ünnepe táján, tartották az úgynevezett „nyár-ősz”-ünnepet, amelynek legfőbb pontja az új lisztből készült, apró, friss cipó kiosztása volt. Ezek elkészítése a táltosok feladata volt és szimboliz-

71. HIRTH: Sinnologische Beiträge stb. 251-2.

72. V. ö.: Jegyzőkönyvek: Guthai Zub pere.

73. U. o.: Olbod fia Baksa pere.

74. U. o.: Ebed táltos pere.

75. U. o.: Kopasz táltos pere.

76. Kassai kódex: 1267, n. 1.

77. V. ö.: Jegyzőkönyvek: Chikó táltos pere.

musát azok is megőrizték régi hagyományként, akik már az új valláshoz tartoztak. Az ételek elkészítését különleges szertartások kísérték. Az apró, manapság pogácsának nevezhető süteménynek, a lakosság nagy értéket tulajdonított. Énekszó kíséretében osztották szét a hívők között. Kevés kivétellel minden perben szó esik róla még akkor is, amikor a vádlottakat felmentik, tehát nem tartották súlyos vétéségnek, viszont elítélték volna, ha a táltos netán ellenértékre, vagy viszontadományra tartott volna igényt, amire nincs eset a jegyzőkönyvekben.

A tavaszi, rügybontó, termékenységi napot „görgölő vesszőkkel” ünnepelték. Nem ismerjük ősi jelentőségét, bár minden népnél van szerepe az üde gallyaknak, mint a zsendülő élet szimbólumának. A jegyzőkönyvek szerint szinte országos „kántálások”, énekes járások voltak ezeken a napokon. A kondás táltos minden anyasertés után adott egy-egy vesszőcskét és a nép apró ajándékokkal viszonzta. Talán ez jelentette az áldozat megváltását.

Az igazi, nagy ünnepek a táltoshit szertartásai szerint a napjárással összefüggő, állandó ünnepek voltak, mint a karácsony és a „narews” — talán „nyárősznek” hívott, takarulási ünnep.

A Karácsony ünnepe az ősi hitvilág legnagyobb napjai közé tartozott, épp úgy, mint a kereszténységnél az Ige megtestesülésének földi születésének legszentebb megemlékezése. A táltosperek folyamán sokszor felbukkan a vallató kérdés a pogány magyarság ünnepeire vonatkozólag, sokszor pedig a tanúvallomások egy-egy elejtett mondata világít rá a karácsony fogalmára, mint egy titokzatos, misztikumba burkolt, 'keletről hozott kincsre.

A téli nappihenővel egybeeső ünnep szimbóluma a kozmogónikus, égen lejátszódó és az emberi képzeletet ősi idők óta izgató változásoknak. A téli napjárás ekkor a legalacsonyabb és az éltető fényforrás mintha lázas, bágyadt beteg

lenne, amíg december 21-e után lassan új erőre kap. A puszták népe, a természet ölen felnőtt és annak erőivel viaskodó ember, ismerte ezeket a természeti jelenségeket és az „animizmus” szellem sokaságának tarka hadából szimbólumokat választott ezeknek a Napfordulatoknak megszemélyesítésére.

Karácsony szavunk egy a sok közül, amelynek az etimológiáját az eddigi szófejtő szótárak az ismeretlenek közé sorolták. A táltosjegyzőkönyvek reményt adnak a szó jelentésének megfejtésére, vagy legalább is észszerű magyarázattal megközelítik rejtett értelmét.

A táltoshit legnagyobb ünnepe a karácsony volt. Így vallotta 1245-ben Dala fia Undo perében Rufus segevári polgár: „Krisztus születése ünnepén, a régi magyarok, a sólyom ünnepét tartják...”⁷⁸ . Obol várjobbágy szavai szerint pedig: „Ekkor (karácsonyról van szó) a sólymokat vadászatra eresztik és sok nép viszi oda madarait, amiket a táltosok megáldanak...”⁷⁹ . Kisszer Mihály szerint: „...a régihitűek Urunk születése napján tartják a sólyom ünnepét.”⁸⁰ Ágota özvegy, I t h e táltosról vallja a következőket: „Amikor karácsonykor a fiatalság az első, új sólymokat felrepteti, szokott énekelni és buzdítani az ifjúságot, hogy ezeket a dolgokat soha emlékezetéből kiveszni ne hagyja...”⁸¹ . A felsorolt vallomástöredékek számos ilyen példával szolgálnak, de van egy nagyon fontos közöttük, a nagy sólyomünnep ősi nevét is közlő adat: II. Moys, Simon fráter és a kisebb testvérek rendjének orvos tagja, János jelenlétében kivizsgálásra utalt Boksa védelmére felsorakozott tanúk egyike, egy bizonyos K o z m a, a következőket mondja: „...in festo falconnarium v u l g a-

⁷⁸ V. ö.: Jegyzőkönyvek: Undo táltos pere.

⁷⁹ U. o.

⁸⁰ U. o.

⁸¹ U. o.: Badur táltos és társai pere.

re karasun dicto..." — a solymárok ünnepén, amelyet népi nyelven karácsonynak neveznek.⁸²

Ez az adat tanúskodik feltevésünk mellett, hogy a sólyom madár és karácsony ünnepe között belső tartalmi és szimbólikus kapcsolat áll fenn. A solymászat magyar földön nagyon népszerű volt. Az erdős, berkes falvak népei friss vadhúsról gondoskodtak ezzel a hasznos népi szórakozással, de egyúttal társadalmi jelentőséget adtak neki azzal, hogy a fiatalságot ezzel a sokszor szenvedélyig fokozódó és szórakoztató időtöltéssel lekötötték. A táltosok a felsorolt adatok szerint ténylegesen résztvettek a solymászat szokásának ébrentartásában és évenként éppen a sólyomünnepnek nevezett téli napforduló idejére tették, amikor a mezők, rétek nem adtak munkát a szorgos legényhadnak és így nyugodtan szentelheték idejüket erre a nemes kedvtelésre.

Miután a sólymok nevei és fajtái nincsenek feltüntetve, a leginkább ismert, személy-, család- és földrajzi neveinkben előforduló kerecseny sólyomra kell gondolnunk, annál is inkább, mert Kéza Simon, aki maga is solymár volt, már ebben az időben, mint nagy közkedveltségnek örvendő vadászmadarat említi a „kerechet” sólymot.⁸³

Kéza adata a „kerechet” sólyomról nagyon sokat foglalkoztatta már eddig is nyelvészeinket és ornitológusainkat.

⁸⁴ Végső eredményként leszűrtek a következtetést, hogy az orosz „gurusun” szóból származik és talán — mint Gombóc Zoltán véli — a kievi nagyfejedelem udvarából, magyar királyainkhoz feleségül ment orosz hercegnők hozták volna magukkal, mint értékes hozományt.⁸⁵

Nyelvészcink sajnálatos és megrögzött szokása egy-egy ismeretlen szót, amelynek nem tudnak gyökeréig tapintani,

⁸² U. o.: Boksa táltos pere.

⁸³ SCHENK J.: „Magyar solymász madárnevek”. Aquila. 1938. 308. old.

⁸⁴ GOMBÓCZ Z.: „A magyar ősbaza és a nemzeti hagyomány”. Nyelv-tudományi Közlemények. 1917. 184.

⁸⁵ U. o. 196.

egyszerű gesztussal szláv szomszédaink nyelvkincsébe utalni, ahonnét — szerintük — a magyarság legelső kultúrszavait merítette. Így történt, amint láttuk a kerecsen szóval is. Már maga „a magyar összehasonlító nyelvészet megalapítója” Gyarmathi Sámuel, 1799-ben állítja, hogy ennek a népszerű magyar sólyomnak a nevét az orosz „Gorotsun” szóból kölcsönöztük.⁸⁶ A megállapítást sokan nem vették végleges eredmény gyanánt, hanem tovább kutattak a szó eredete és jelentése után. Jerney János már közvetítő álláspontot foglal el, mert érzi, hogy a kerecseny valóban ősi zamatú magyar szó és megalkuszik önmagával: „Abban állapodtam meg, miszerint a kerecseny az északkeleti népeknél közös eredetű név lehet s azok sorába tartozik, amelyeket a magyar nép már a leghajdanibb korban sajátjává tön, mielőtt e földre lépett volna...”⁸⁷ Jerneynek ez a véleménye nem más, mint egy hipotézisre épített hipotézis, amely szerint az oroszok a Krecset szót az ősi ugoroktól vették volna kölcsön G o r o c s o n formában.

Schenk Jakab, nagy ornitológusunk, aki legkomolyabban foglalkozott a turul-kerecseny-zsongor sólyommadár nevekkel, azt az ellenvetést teszi, hogy a Gorutson szó az oroszban ismeretlen, viszont a Krecset forma egyedül csak ezt a nagy szláv népet illeti, mert az sem a lengyelben, sem a délszláv nyelvekben nem szerepel.⁸⁸

A nagy vitába bele szólt mélyérzésű nyelvészünk, Czuczor Gergely is: „A Kerecset, illetőleg Kerecsen szó minden ize magyar elemekből áll s egész szerkezete számos példával bizonyított magyar nyelvhasználaton alapszik, úgy hiszem, senki sem fog magyar eredetijén kételkedni.”⁸⁹ A kételyek azonban nem szűntek meg. A kerecsen madár

⁸⁶ SCHENK J.: I. m. 412.

⁸⁷ Jerney J.: Új Magyar Múzeum 1850. 256.

⁸⁸ SCHENK J.: I. m. 335.

⁸⁹ CZUCZOR G.: „Kerecsen és Kerecset”. Új Magyar Múzeum 1859-355.

nevének kielemezése ugyanis szorosan összefügg a magyar eredetkutatással. Azért igyekeztek a finn-ugor elmélet elkötelezettjei egyedül az orosz „gorocson” valamelyik változatához kapcsolni a szógyökeret, mert akkor legalább egyetlen szó támpontjuk lett volna a magyar krónikákban, amelynek összes eredetlegendái, a csodaszarvas, a turul kép, a vérszerződés stb., mind délkeleti irányzatú motívumok és egyúttal irányadók az őstörténelmünkben.

A finn-ugor elmélet képviselői, sok ellentmondás után, részleteredményekre szorítkozva, inkább hagyták aludni a kerecsen körül képződött vihart, mert az eredmény végső formája számukra minden körülmények között lesújtónak látszott. A törökös nyelvészek és őstörténetkutatók kapták fel tehát újra a témát: Kuún Géza hatalmas tanulmányában sorolja fel az eddig felszínre került magyar és külföldi kerecsen-adatok egy részét.⁹⁰ Vámbéri pedig főképp a csatagáj nyelvhasználat munkamenetével tárt fel egész sor török, ősi madárnevet, amelyek hangzásilag teljesen azonosak a kerecsennel, ámbar az ornitológusok szerint az általa említett madarak nem bizonyos, hogy sólyom-fajhoz tartoznak.⁹¹ Bálint Gábor pedig a mongol népek madárneveihez kapcsolta a kerecsent és a hasonlata meglepő azonosságot mutat a *K a r a c z a g h a i* sólyomfajta nevével. Vámbéri szintén említ hasonló madarat *K a r c s a* néven.⁹²

A kultúrszó vándorlása néptől-népig, nyelvtől-nyelvig, felcsigázta a nyelvészek szenvedélyét, akik egész irodalmat hordtak össze igazuk bizonygatására. Ebben az esetben a kerecseny szó, amely Kéza krónikájában mint az ősi magyar szókinsz egy szép gyöngye került a terítékre tehát, de a sok „pro és kontra” véleménynek utolsó zárószavát még

90 KUÚN G. gr.: „Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima”. Caludipoldi, 1892. — 95.

91 SCHENK J.: I. m. 335.

92 BÁLINT G.: „Párhuzam a magyar és mongol nyelv terén”. 1877.

egyik fél sem mondta ki. A finn-ugor elmélet hívei ma is töretlenül hirdetik, hogy az orosz kölcsönszó az egyetlen megoldás, pedig minden észszerűség az ó-török népek felé utal. Nyelvészeti vonalon nem érdektelen két újabb adatkunk, mert mint látni fogjuk, a történelmi adatok minden kétséget kizárólag a keleti törökség terébe visznek minden elfogulatlan kutatót. Az URSS Tudományos Akadémia 1925 évi Ornithológiai értesítője Souschkin professzor rendezésében kiadta az Altáj hegység és környékének madárfaunájáról szóló gyűjteményét. A gyűjtemény legérdekesebb adata szerint a kerecsen madár ezeken a részeken, de főképp az Ob folyó völgyének egy erdős részén fészkel nagyobb mennyiségben, amely földrajzi részt Charics-nak neveznek. Tehát, vagy a madár adott nevet a völgyrésznek, vagy megfordítva.⁹³ Mindenesetre a kerecseny madár nem kizárólag az Ural hegység sólyommadara, mint azt a finn-ugorok földrajzi háttérként kisajátítani akarják, hanem az Altáj-hegység környékét övező vidékeken is szívesen tanyázik⁹⁴ de mint látni fogjuk, Magyarországon is költ.

Egy másik adat a kerecsen „kultúrszó” földrajzi elterjedésére, a Kelet-India-i Bihar tartomány területén még ma is nagy népszerűségnek örvendő a solymászat, főképpen a Biró, Munda, Karria, Kavar és Bokta törzseknél, ahol a nagy sólyomfajták pettyes változatát, amely a mi vadászsólyomunkkal azonos, „k a r i c h a n”-nak nevezik.⁹⁵ A mondottakat összegezve megállapíthatjuk, hogy a kerecsensólyom neve és kultusza honfoglalás előtti időkből származik, és úgy nyelvészeti, mint földrajzi elterjedés alapján a törökség kul-

93 SELEVIN V. A.: „Newdaita on distribution of birds in western Altai”. „The article is based upon the personal observation of the autor, on river basins of Oubá, Oulbá and partly of CHARYSH”. (Bulletin de l'Université de l'Asie Centrale. Taskent. 1935.)

94 STEGMANN B.: „Beitraege zur Ornithofauna der Cis-Altai Steppe”. (URSS. Tud. Ak. Közleményei 1926).

95 V. ö. 483. jegyzet, 124. oldal.

túrkinséhez tartozik. A „kerecseny” név tehát az ősi, Altáj-vidéki hún és török népek kultúrközösségében élő elődeink szókinséhez tartozott, nemcsak nyelvészeti kutatások alapján, hanem a madárfauna földrajzi körülhatárolása szerint is. A történelmi segédtudományok jelzett két ágához még hozzátársul a címertan is, amelyet Roheim, Gombóc és Schenk használtak fel az ősi Turul szimbólum eredetének feltárására.⁹⁶ A „totemisztikus” magyarázatot, — amit Roheim képvisel — sokan elvetették és inkább a „szimbólikus” irányzat mellett döntöttek. Ezt a véleményt foglalja keretbe Ballagi: „Keleten a sólyom a nemes bátorság jelképe és oly nagyra becsülték, hogy az uralkodók több helyütt családi címekül választották. Részemről a húnok a „Turul” madarának címertani eredetét és jelentőségét is e momentumban látom. A bátorság, a vakmerőség jelképes madaráról törökfajta uralkodók nagy előszeretettel nevezték el magukat.”⁹⁷

Ez a szempont, amely valóban teljesen a törökség irányába tereli a kerecsen madár nevét és kultuszát, akár mint apróvadakra levágó vadászmadár, akár mint fejedelmi, vagy nemzetségi címer. Ballagi a turulmadarat említette, mint a húnok, főképpen Attila szimbólumát, pedig a kerecsen is éppen olyan régi, sőt tisztség megjelölésre, mint névadó, jóval megelőzi a magyar fejedelmek attilai örökségét, a turult.

Eredetkutatóink mellőzték az említett történelmi analógiák alaposabb kiértékelését, pedig ezek a párhuzamok nemcsak hogy meglepően azonosak, hanem feltűnő nagy számban fordulnak elő. Érthető ez a tartózkodás, mert eredetlegendáink legősibb darabjai kívülálló értékűként szerepelnek a finn-ugor elmélet érdekkörében. Ezekkel a hasonlat-vizsgá-

⁹⁶ SCHENK J.: I. m. 324.

⁹⁷ ROHEIM G.: „A kazár nagyfejedeleme és a turulmonda”, *Etnografia*, 1917. 58.

latokkal csak tovább gyengítették volna hipotéziseik amúgy is nagyfokó vértelenségét.

Kéza szerint az Árpádok örökölték az Attila-féle turul-madarat, mint nemzetségi, szent jelképet. Ezt mondják Anonymus és Káldi, sőt Turóczi is. De vajon eszünkbe jutott-e tovább kérdezni, hogy ha a törvényszerűség erejével ható kettős királyság Árpád idejében is létezett, akkor az uralkodótárs, vagy másod-fejedelem tartott-e magának nemzetségi szimbólumot a nevezetes sólyom madarak közül? A feleletet már sokan megadták a kérdés első részére, hiszen a kettős királyság eszméjét — mint biztos tényről állítják — a kazároktól vettük át. Az sem új, hogy Árpádnak volt egy uralkodótársa, aki a jelek szerint a névleges fejedelem volt. Ez a társfejedelem csak keveset szerepelt és a krónikák alig-alig emlékeznek meg róla. Anonymus a maga korában már „irányított történelmet” írt, krónikájában csak az Árpádok, vagyis a *t u r u l o k* szerepeltek, mert ekkor már a társuralkodók ősi szokásjogon alapuló intézménye korszerűtlenné vált és már Anonymus korában nem volt tanácsos vele foglalkozni.

Árpád társuralkodója *Cursán* volt. 886-ban az Aldunánál felkeresi őket, mint a „turkok fejeit” a bizánci császár követeként, hogy rábeszélje őket Simon bolgár király megtámadására. Georgius Monachus kifejezetten megemlíti a két nevet egymás mellett: *Cursan* és *Árpád*⁹⁸. Anonymus is megemlékezik róla a hét vezér felsorolásánál, de nagy diplomáciai óvatossággal, mert a „turul”-ok és „kurucsán”-ok nem értették meg teljesen egymást. A hét vezér felsorolásában ugyanis mint negyedik tagot a *Kundu* nevet említi és nem feledkezik meg arról, hogy fiát

⁹⁸ MIGNE PP. GG. 109. kötet 886. év. Georgius Monachus szerint a császár megbízható vezérét, a „kemény” Nicetot küldte a magyar vezérekhez, Árpádhoz és Kursánhoz (Arpade et Cursane), hogy rávegye őket a bolgárok elleni harcra.

Kursánt is felsorolja. Szem előtt tartva, hogy az ősmagyarságnál a felvonulási, felsorolási, települési vagy az ülési sorrend bizonyos törvényszerűség szerint történt — mint azt László Gyula oly nagy hozzáértéssel kifejtette — akkor okvetlenül szemünkbe ötlük a hét vezér közt középen álló név, a K ü n d ü vagy K u n d u, aki az ó-török vagy hún Nap-nak a nevét viselte és valójában a tényleges, elsődleges király volt és tőle jobbra a „j-bghu” és a „b-jghu” (jobbág — balág) foglaltak helyet egyenrangú felekként, de ezért a „primus inter pares” első az egyenlők között — mégis a kündü — a nap szimbólumát viselő névleges fejedelem⁹⁹ Anonymus K ü n d ü vezér neve után megemlíti a fiát, K u r s á n t, akinek a szállásbirtoka a honfoglaláskor Ó-Buda volt, tehát az ország közepe, sőt ennek a fia is, a szintén sólyom nevet viselő K a r t a l birtokai még mindig, a település-történet tanúsága szerint, az országközep. A kündü név török eredetét ma már senki sem vitatja. A turfáni ó-török szövegekben is mint nap szerepel.¹⁰⁰ A kazároknál ő előtte vitték a napkorongot, mint a névleges napkirály szimbólumát és minden bizonnyal ez lett volna magyar földön is a helyzet, de az Árpádok már az egyenesági öröklődéssel adták át a trónt fiaiknak, mellőzve a török ősnépek oldalági, nagybátyai öröklődési rendjét.¹⁰¹

Hogy a magyar krónikákban nem szerepel a Kursán név, az krónikásaink egyszerű, alkalmazkodó óvatosságán múlott, hogy a „turulok” vonalát semmiféle mellékági törekvés ne zavarhassa. A korabeli krónikákban — Anonymusra gondolok — a Turul sincs megemlítve, ami viszont abban leli magyarázatát, hogy Szent István, aki Patrona Hungariae-nak ajánlotta fel országát és az ő képét tette zászlajára,

⁹⁹ ROHEIM G.: I. m. 43.

¹⁰⁰ GABAIN: I. m. 92. oldal.

¹⁰¹ Bátorban született Konstantin tudósítása a bessenyők öröklési rendjéről (Migne PP. GG. 117 kötet 311. col.).

nem tartotta kívánatosnak, hogy az ősi Turul „totemjelvény” vagy nemzetiségi szimbólum, mint pogánykori hagyomány szerepeljen és így jó időre tilalmazták a név használatát. Ezért feltűnő, hogy bár a Turul ősi soron számontartott eredetlegendánk legrségebb madara mégis csak 1237-ben fordul elő mint birtoknév, mint személynév pedig 1239-ben és akkor sem királyi vér, hanem csak a zalai vár Csanádnevű jobbágyának a fia, Turul viselte.¹⁰² Pár évtizedes eltolódással ugyanez a helyzet a kerecseny névvel is. 1255-ben fordul elő, mint gelsei Rajk birtokának a neve és csak 1274-ben fordul elő, mint személynév, bár előkelőbb környezetben, „Kerecsen — homo regius”, királyi ember.¹⁰³ Ettől kezdve azonban a Kerecseny nevű falu- és családnevek sokkal gyakoribbak, mint a turul jelképesek.¹⁰⁴

A Kurusán — Kerecsen közti hangtani különbségekre kár szót veszíteni, hiszen ha az orosz „guruson” elfogadható alap lett volna a finn-ugor elmélet szempontjából, akkor a kurusán sokkal közelebb áll hozzá. A különbség a kettő között csupán annyi, hogy a „guruson” létezését maguk az ornithologusok vonták kétségbe és így a finn-ugor „hangtörténelmi fázisokat” nyugodtan alkalmazhatjuk az ősi törökös kursánra. Egyébként a kiejtési rejtelmekbe burkolt szavak, amelyek a Kinai Analesek-ben a húnok történetéből fennmaradtak, megemlítik a húnok fejedelmének nevét, amely nem személyt, hanem tisztséget jelöl és ez Shiratori szerint: Ku-sa-han — királyi cím.¹⁰⁵ Szerinte a koreai fél-

¹⁰² KOVÁCS N.: „Betűrendes népmutató Wenzel Gusztáv Árpádkori Őj Okmánytárához”. Budapest, 1899. 125.: „Turul filius Chunad Jobagionis in castró Zalad”. Czinár: „Index alphabeticus Codicis diplomatie Hungarie”. Pest, 1866. 49. oldal.

¹⁰³ „Kerechen possesio...” Kovács: i. m. 362 és „Ladislau filius Oguz etc...” Czinár M.: i. m. 233.

¹⁰⁴ SZAMOTA I.: „Oklevélszótár” egész sor Kerecsen és Kerecsen családnevet sorol fel az előbbiekben említett gyűjtemények mellett, ahol a 13. század óta nagyon sok Kerecsen helynévi előfordulással is találkozunk.

¹⁰⁵ SHIRATORI: i. m. 14 és 25. oldal.

szigeten még ma is „kursán” a fejedelmi, vagy királyi cím. S miután a vadászmadár totemjelek révén a kínai fal tövéig jutottunk, nem érdektelen megjegyezni, hogy ugyancsak a tudós sinológus adata szerint a királyfit, ifjú fejedelmet a húnok kínai átírásban Shao-wa — Csoba — Csaba névvel jelölték, amelynek pontos jelentése „sas-, vagy sólyomszerű madárfióka”.¹⁰⁶

Elfogadva a kerecseny madárnév szerepét őstörténelmünkben, lényeges lépést tettünk népünk ősi szokásainak megértésében is. Ősapáink a solymászatot magukkal hozták Ázsiából és kedvtelésük, a kellemeset a hasznossal egybekötve, évszázadokon át bizonyos misztikummal vette körül a madarak nevelését. Tévedés lenne elfogadni Kéza Simon ama állítását, hogy a „kreceseth” madarat valahonnét úgy hozzák, mert a középkori Magyarország majdnem kétharmadát betöltő erdői, lápjai, mocsarai nyugodt költő teret adott ennek a rokonszenves vadászsúlyomnak. A magyar ornithológia művelői Magyarországon 1949-ben is közöltek szaklapjukban kerecsensúlyom fészkeket. Agárdi Ede megfigyelése szerint, Bátaszék mellett az erdős terepen, a Mecsek hegység nyúlványaiban, találkozott a kerecsensúlyommal. L. Antal pedig szinte az ősi magyar rajongás hangján újságolja: „A kerecsensúlyom előszeretettel keresi fel a dúsnővényszerű, öreg, magas fákból álló, erdőkkel borított kisebb-nagyobb Duna-szigeteket, Palánka és Temeskubin között... Erős szélben egészen alacsonyan, közvetlen mellettem szállottak... A kirepült fiókák száma 4-5”.¹⁰⁷ Ugyanezt a hírt adja Merán F. is a Vértes hegységből. Egyetlen év megfigyelése csupán, amit elfogadhatóvá tesz a feltevés, hogy népünknek a középkorban sokkal nagyobb lehetőségei vol-

¹⁰⁶ U. o.: Shao-wa — Name der Falken — oder alderartigen Vögel”. 22. oldal.

¹⁰⁷ Kerecsensúlymok fészkelése a Mecsekben, Vértesben és Fehéregyháza környékén. Aquila, 1949.

tak sólyomfiókákat szedni a fészekből és a június-júliusban már tollasodó példányokat hosszú és türelmes idomítással előkészíteni a karácsonyi vadászatra.

A solymászat középkori elterjedéséről már többször tettünk említést. Maguk a magyar keresztény papok is foglalkoztak ezzel a vadászati ággal, bár az inkvizíció törvényei tilalmazták.¹⁰⁸ A „Falconarii”, a solymárok, vagy madarászok (aucuparii, aucupes) külön foglalkozási ágat alkottak és saját ispánjaik voltak. II. András egyik 1231-évi oklevele szerint a szatmári Madaras-falván a királyi solymároknak kötelessége volt az állatállomány ellátása mellett, a kékesi erdő felvigyázása és a széna gyűjtése. Voltak királyi solymárok még Tordán és a Bodrog-megyei Gyopol községben is a 13. század folyamán. Buda közelében Solymár volt a falujuk, míg Pozsony megyében Solymos-Karcsa, Nyitrában Halla falva. Voltak Liptóban is solymárok, akik a király birtokát képező falvakban laktak, Hevesben pedig Domoszló falván éltek nagyobb csoportban. De nemcsak a királyaink, hanem az egyháziak is tartottak solymárokat. Így adott II. Béla 1138-ban a dömösi prépostságnak négy solymárt, akik a papság solymait gondozták. Volt a Csanád nemzetségnek is solymárfalva Sonkolyoson és a Bertény nemzetségnek a biharmegyei Solymos faluban.

A solymászat ilyen országos elterjedtsége mellett a kereseny avatás napja valóban országos ünnepé vált. Melyebb jelentőséget azonban sokkal messzebb kell keresnünk az ünnepnek, mint az egyszerű kellemest és hasznost összekötő népi szórakozás. A sólyom madár a Mezopotámiáig visszanyúló nap-kultusznak a madara volt. Az ősi, legrégebbi és szinte a teremtés hajnalának derengő tisztaságát idéző sumir világ ötezeréves távlatából ragyog a min-

¹⁰⁸ Már a szabolcsi, Szent László korabeli zsinat (1089) tilalmazza a papok számára a vadászatot, később, 1232-ban, kifejezetten a sólyomvadászatot („Monita magistri Pauli”).

den életet és jogot jelentő S a m a s isten, akinek a papjai kezdetben maguk a királyok, később a táltosok és madaruk, a sólyom. Csupa szimbólum az „animizmus”, a sámánhit jegyében. A nap, mint mondtuk, decemberben a „solsticio” naperő forduláskor a régi hit szerint megújul saját erejében. Ilyenkor viszik és röptetik feléje a fiatal sólyom madarakat, akik eddig börszemellenzőikkel, a sötétség rabjai voltak, most a fény forrása felé röppenhetnek, magukkal vive több ezer éves kultusz ismeretlen áldóimáit, amelyek a táltosok ajkáról elhangzottak. Ezt az ünnepet nevezte a pogány papság, a táltosok rendje kerecseny ünnepnek, mely a mai karácsonnyal időben is egybeesik

A karácsony tehát az ősi hitvilág mélyértelmű és a táltosok által megáldott napmadarak ünnepe. Érthető tehát, ha tilalmazták a sólyom áldását, hiszen a kereszténység nem tudta saját képére és hasonlatosságára átformálni, mint annyi ősi pogány szokást. Az inkvizíció küzdelmét e téren ismerjük, pedig még a kereszténnyé vált magyarok papjai is találtak maguknak formulát, az ősi táltosáldások helyett.¹⁰⁹

¹⁰⁹ „Benedictionale Ecclesiae Romanae”. Róma. 1678. „Benedictio avorum” cím alatt. ,

AZ IRÁSTUDÓ- ÉS REGŐS-TÁLTOS

Azslai örökségünk legszebb kultúremlékét, a rovásírást, krónikásaink tudósításaiból ismerjük.¹¹⁰ A Turóczi-féle krónika ugyancsak a székelyek írásának tulajdonítja ezt az Európában addig ismeretlen írást, bár a hitvédelmi perek szórványadatai valóban zömében Erdély területéről származnak, akad zalai és somogyi táltosok körében is írástudó. Turóczi adatát, mint láttuk, részben az „ős-Gestá”-ból vet-

¹¹⁰ Kéza krónikája (I. cap. 4.) „Blackis commixti litteris ipsorum uti perhibentur”. — szerint tehát Kéza nem volt tisztában az ősi írás jelentőségével és úgy tudta, hogy a rovásírás használata tilos volt. Turóczi pedig (I. cap. 24.) a székelyekről, mint a húnok utódairól említi meg a rovásírás használatát: „characteres quosdam ligno sculpsit et talis sculpturae usu litterarum ad instar vivit...” Turóczi idejében a székelységnél tehát még szokásban volt a fára vésett, (rótt) „character”, vagyis betű, amelyet írásra használtak. Bonfini „litteras scythicas”, vagyis szkita betűknek tartotta a rovásírást, amelyeket „fába metszenek és pár jellel nagyon sok értelmet tudtak kifejezni vele”. Oláh Miklós egri püspök szintén ismeri a rovásírást és részletezi. Bizonyos jeleket metszettek be fabotcskákra és ezeket (a fabotcskákat) hírnökök helyett, a barátok és szomszédok, mint levelet használták. („Olohius Nicolaus: „Hungaria”, Kollányi kiadás. 195.) A legelső tudományos rovásírás ismertetése egyébként Telegdi János püspök „Kudimenta priscae hunnorum linguae” (Lugdunia Batavorum 1598.) című munkájában jelent. Szamosi: „Analecta Daciae” (Pataviae 1593) is foglalkozott vele. Egyébként a rovásírás kérdése egész irodalmat termelt és a legutóbbi időkig sokan foglalkoznak vele, főképp az emigrációs magyar történészek között. A leglényegesebb azonban Kéza állítása, hogy a rovásírás használata tilos volt: „Litteris ipsorum uti perhibentur.”

te, amelyet szerinte „Scythicis litteris” — skyta betűkkel írtak, „botok bevagdosásának művészetével élve”.¹¹¹ Írtak az ősök egymásnak üzeneteket és leveleket is. Bonfini megerősíti ezt az adatot és részletezi az ősi „rovott betűk” jellegét azzal, hogy „scyta betűik vannak, amiket nem papírosra írnak, hanem a legrövidebben fába vésnek (bevág-nak) és kevés jellel, sok értelmet fejeznek ki vele”.¹¹² Bonfini kétségtelenül a magánhangzók hiányára utalt a megjegyzésével, hogy „kevés jellel” élnek. A keleti ősi nyelvek sajátsága mint tudjuk, valóban fellelhető az ősi magyar rovásírásban is.

A legelső táltosper, ahol a rovásírás első ízben szerepel, annyira töredékes, hogy a pontos évet csak megközelítőleg lehet kiszámítani. A pert ugyanis Moys nádor vezette és az „inquisitor Ungarie” neve ismeretlen. Miután Moys a királyi családdal rokonságban élő, Monoszló nemzetség tagja, két ízben is szerepel, mint nádor, két nemzedékben az apa. I. Moys még a tatárjárás előtt, II. András idejében, és a fia II. Moys, 1270 végén, mint V. István udvarnagya. A két időpont között tehát meglehetősen nagy időköz tátong és ha figyelmesen összegezzük adatainkat, rájövünk, hogy II. Moys nádor majdnem minden esetben Simon fráterrel szerepel eretnekkutató útjain, akiről majdnem mindig megemlítik a jegyzőkönyvek tartózkodási helyét, a budai Szent Miklós kolostort és egy ízben sem mondják őt „Magyarország inkvizitorának”. Ezek alapján a jegyzőkönyv dátumát a tatárjárás előtti évekre, pontosabban 1228-1233 közé kell tennünk, mert I. Moys ezekben az években viselte Magyarország palatinusi tisztjét.¹¹³

¹¹¹ Turóczy szavai: „...in baculorum excisionis artificio, dicarum ad instar utuntur”.

¹¹² Bonfini szavai: „...litteras scythicas habent, ligno excidunt. paucis notis multa sensa comprehendunt”.

¹¹³ Hazai Okmánytár. VII. 51. Eszerint az okirat szerint: „Cum Moys palatinus...” 1234-ben halt meg.

Ez a legkorábbi adatunk ezek szerint a rovásírásról az 1230-as évek legelejéről származik és a jegyzőkönyvekben egyike azoknak a pereknek, ahol egyetlen tanú sem jelent meg, mert a vádlott, a Somogy-megyei Füred falu Abaded nevű táltosja, már annyira öreg és tehetetlen volt, hogy a bizottság — valószínűleg szánalomból — szegényes „remeteségében” személyesen felkereste. Mint a jegyzőkönyv szavai mondják: átadva neki a botokat „cum litteris vulgo bitik dictis”¹¹⁴ vagyis a népi nyelven „bitik”-nek nevezett betűket vaksága ellenére nagy könnyedséggel olvasta le, újjjaival tapogatva az írást.

Magyar nyelvünk tehát már a 13. század elején „bitik”-nek nevezte a betű „rovásos” alakját. Kultúréletünk ősi, húnokkal együtt töltött korszakából kaptuk ezt a szót, mely a K. e. első évezredre vezethető vissza Shiratori alapján, aki a Kínai Annalesek ősi „hiungu” — hún szavait elemezte. Szerinte az ősi kínai írásjelekkel rögzített és „pi-teh”-nek ejtendő szót a húnok idejében még „pi-tek” vagy „pi-tik”-nek mondták és jelentése: írás.¹¹⁵ Kök-türk nyelven is hasonló szót jelez a „bitig”.¹¹⁶ Miután a kínai nyelvben az írószerszámot, az ecsetet „pit”-nek nevezik, maga az írás eszköze jelzi, annak eredményét, a „festett írást”. A rovásírás betűit azonban nem ecsettel, hanem valami vágó, éles szerszámmal rögzítették; továbbvive gondolatmenetüket, elfogadva Klaproth adatait az ujjgur „bicsik” — kés és a mandzsu „bicsé” szavakról, megtaláltuk

¹¹⁴ Kassai kódex: I. Moys nádor inkvizíciója Abaded ellen. Kb. 1232 körül.

¹¹⁵ SHIRATORI: i. m.: „Pi-teh — Schrift. Die Zeichen (két kínai szótagkép) werden jetzt Pi-teh ausgesprochen, aber sie müssen früher Pi-tek, oder Pitik ausgesprochen worden sein. Im Tuküenischen (ó-török) heisst „Schrift” Bitig, „schreiben” Bitl. (Radloff: „Die alt-türkischen Inschriften der Mongolei”. 142. old.) Auf mongolisch heisst es Bicsik...”

¹¹⁶ KLAPROTH: „Die Sprache und Schrift der Uiguren”. 23. old. szerint ujjgur „betű” — bicsik; mandzsu — bicsé.

a rovásírás írószerszámát is a magyar „bicsak”, vagy „bicska” szavunkban.¹¹⁷ A turfáni ó-török szövegekben is előfordul a „bics” — kés szó.¹¹⁸

Az említett Abaded vak táltos szövegei egyébként a betegségek démonjairól és gyógynövények neveiről szóltak.

A táltosok egész soránál találkozunk ezekkel a „pálcákkal”, vagy „botokkal”, amelyeken a gyógynövények nevei vannak felróva. Miskei Benedek sümegi várkatona vallja D e g e s d táltos elleni perben, hogy van neki „egy csodálatos botja, amelyen titokzatos jelekkel a varázsfűvek nevei szerepelnek”.¹¹⁹ Látód fia Hanis táltos „famulusa” Har-sány pedig nyilaira jegyezte fel fontosabb adatait a gyógynövények bőséges sorából.¹²⁰

1245-ben az erdélyi C s e l e fia G o g á n elleni per jellegzetes tanúja, a tövisi plébános, apró részletességgel mondja el, hogy a vádlott, amikor beteg apja ágyánál megjelent, nem tudta elkerülni, hogy a pap kíváncsiságát ki ne elégítse. A kérdések egyike a táltos tegezében levő rovásírásos pálcákra vonatkozott. A fiatal táltos eltitkolta mesterének, valami „nagyon öreg papnak” a nevét, aki a botocskára felrótta a betegségdémonok és orvosságszerek neveit. A pap

117 A magyar „zsebkés” a nyelvújítás óta szerepel az irodalmi szóhasználatban, de a népnyelv ma is „bicskáról”, sőt „bugyli bicskáról”, vagy egyszerűen „bicsakról” tud.

118 GABAIN A.: I. m. 69. Shiratori egyébként kiegészíti és összegezi véleményüket a következő megállapításával: „Diese verschiedenen Benennungen sollen alle von türkischen Biti (schreiben) herkommen”. I. m. 16. A „betü” szó bolgár-török eredetét egyébként a finn-ugorista irányzat elkötelezettjei is elismerik. Ősl, turáni népeket egybefogó szó ez, még az 1300-as évek elején írt „Kún Rejtvények” között szerepel egy tréfás talány, amely azt mutatja, hogy a kún nyelv is nemcsak így nevezte az írást, mint mi, hanem ugyancsak fára, ágacskákra, vesszőkre „rótta” betűt: „Biti, biti, bitidim, Bes agacska bitidim” — Betü betü betüztem, őt ágacskát betüztem...” V. ö. Bang: Über die Raetsel des Codex Cumanicus. 33

119 V. ö.: Jegyzőkönyvek: Degesd táltos pere.

120 U. o. Hanis táltos pere.

nógatására, hogy olvassa el a neveket, a táltos határozottan ellenszegült.¹²¹

A gyógyítással foglalkozó táltosok természetszerűleg, a számukra annyira fontos neveket könnyen rótták botocs-kákra, de néha hosszabb szövegeket is kellett rögzíteniök azoknak akik a nép ősi legendáinak, énekeinek ébrentartá-sával foglalkoztak, mint a „regösök”, vagy ahogy a jegyzőkönyvek több ízben említik, a „jaculator”-ok, a nép szórakoztató énekesei, trubadurjai.

A jegyzőkönyvekből nehéz kiválasztani a regösöket, mert a népszórakoztató tevékenységükért kimondottan nem zak-latták őket. Néha nevük, „regös”, hívja fel rájuk a figy-elmet, viszont sem a vádban, sem a tanúvallomásokban nem esik említés a nép ősi énekeseinek, legenda recitálóinak, me-semondóinak szerepéről. Néha pedig egészen mástermészetű vádak és vallomások tömkelegében, egy-egy elejtett mon-dat minden kétséget kizáróan mutatja, hogy regőssel állunk szemben.

A „jaculatorok”, népet szórakoztató vándorénekeseek, re-gösök már Szent István korából ismertek. Ősi történelmünk dicsőségét, eredetlegendáinkat, pogány elődök meséit, ked-venc énekeiket már akkor „per domos et tabernas cantando” házakban és korcsmákban énekelve, kivívták maguk ellen a szent király nemtetszését, aki az esztergomi Szent Lázár kórház felügyelete alá rendelte őket. Ez annyit jelentett, hogy „Szent Lázár szegényei”, vagyis belpoklosok jelzőjé-vel illették őket.¹²² A nép félelme a belpoklosoktól, lep-rásoktól jóidőre kiközösítette őket az emberi közösségből.

Regös névvel a periratokban első ízben 1228-ban talál-kozunk, a Deés melletti Ilmod patak partján remetéskedő táltos személyében, akinek a nevét csak azért jegyez-

¹²¹ U. o.: Gogán táltos pere.

¹²² Pozsonyi krónika (Toldy F. kiadása, 1895.) I. 143.

ték fel az inkvizitorok, mert egy „ismeretlen betűkkel írt” Szent Elek legendát találtak nála.¹²³ Az egyszerű adatot nem kíséri semmiféle magyarázat és így joggal feltehetjük, hogy a vádlott nevének sajátossága alapján vagy énekelve, vagy recitálva, esetleg valami zenei készséggel kísérve álmélkodtatta, vagy bűvölte el hallgatóit, a koldús sorsot választó királyfi életének eseményeivel. Fuvoláról is történik említés két „jaculatores pagani” pogány regösök, Berze és Miklós esetében, aki pünkösdi ünnepén a Tolna-megyei Tenguld faluban szerepelnek az ott lezajlott 1256-évi népünnepeken.¹²⁴ Mint „regwes bachi” — regös bácsok, intettek meg Bő fia Zordon és Kendje fia Kundu a gömöri kuriális bíró, István comes által Bacsunatelkén azzal a váddal, hogy a tabernákat és házakat látogatják énekeikkel és hogy „non jejunabat sabbati” — nem böjtölnek a szombati napokon. Feljegyzik róluk, hogy fuvolájukkal kísérik énekeiket és Zordon zenéje „sokakat extázisba, sőt örületbe ragad”.¹²⁵

Regösök, vándorlantosok az 1268-ban Sárospatak környékén gyanús elemek közé keveredett Samator, Chauka (Csóka?) és Delend „jaculatorok” is. Gergely prépost azzal vádolja őket, hogy meghamisítják a dicsőséges nemzeti ősök tetteiről szóló hagyományokat, a keresztényeknek régi pogány nevet adnak és éjjelente tüzek mellett ülve énekelik a pásztornépeknek, az istentelen pogány szokásokat.¹²⁶ Bár a vád elhangzott, nem büntették meg őket, mert a végzés szerint ügyük: „benigne interpretandum”, vagyis jóindulatúan kezelendő.¹²⁷

¹²³ Kassai kódex: Anno 1228. n. 9. „...legenda sancti Alexi dicta”.

¹²⁴ U. o.: anno 1254. s. n.

¹²⁵ U. o. „...artam suam cantandi et ludendi exercendo audientes in amenciam verti possent...”

¹²⁶ Kassai kódex: anno 1268 „Inquisitio Potochiensis”.

¹²⁷ U. o.

Ugyanebben az esztendőben Ják mester és Vasvári László esztergomi perjel, mint inkvizitor, vezetnek vizsgálatot Kayul fia Miklós és Tarr fia Gábor ellen azzal a váddal, hogy meggyalázzák egyes nemzetségek régi dicsőségét, másként mondva el történetüket mint azt a nép ismeri, legendáikban pedig „régi pogány istenek neveit is említik, akiknek az elfeledése a keresztények kötelessége”¹²⁸ Vádlistájuk folytatódik azzal a szokatlan megjegyzéssel, hogy a gyermekeket megtanítták a „tüzes praktikákra, hogy a kutyák ne ugassanak”.¹²⁹

II. Moys nádor és Simon fráter, a Szent Miklós kolostor perjele előtt megjelent Regwes és Sama „jakulatorokat” is hasonló vádak illetik „sok pogány dolgot mesélnek a hallgatóiknak énekelve a régi históriákat azokból az idők-ből, amikor a népek még nem voltak keresztények”. A kihallgatott nyolc tanú mindegyike elismerés hangján emlékezik meg szórakoztató szerepükről amely „régi vadászok és dicső katonák történeteit” varázsolta vissza a múltjába merengő falu népének.¹³⁰

A regösök-„jakulatorok” többnyire emlékezetből énekeltek, vagy mondták a rigmusos szöveget, de vannak adataink arra is, hogy néha botocskákra rótták és onnét olvasták fel a népnek. A fiatalkorú Uvu fáltos pálcikáiról tanították a fiatalságot az énekek szövegére. Az írás művészetét, az ősi rovásírás betűvetését is tanították, mint látjuk a bakonyi makkoltatók „ludi magister” Degesd táltos pereéből.¹³¹ A makkoltatókat kísérő regös-táltosok kultúrtevékenysége tehát, az ázsiai írásbeliségünk megőrzésében is szerepet játszik.

¹²⁸ V. ö.: Jegyzőkönyvek: Kayul fia Miklós pere.

¹²⁹ „...ne cani latrent”.

¹³⁰ Kassai kódex: anno 1273. „...historiae venatorum et gloriosum milium”.

¹³¹ U. o. Anno 1257.

A népi szórakozások legnépszerűbb változatai kétségkívül a Szent László-nap és a Pünkösöd táján tartott lovasversenyek voltak. Részben a gyorsjárású, mokány magyar lovak kitartását, részben a lóidomítást, szilaj lovak nyeregbe törését vállaló ősi csikós legényeink ügyességét tették ezzel próbára nagy vigadalommal és népi sokadalommal egybekötve.

Az inkvizíció során ezeket a lovasversenyeket hivatalosan csak akkor üldözték, ha a győztes „zentlaslow” viselkedése botrányt okozott, vagy ha a futtatás alatt — több ilyen eset akadt — halálos kimenetelű szerencsétlenség történt. A hosszadalmas tanúvallomások csak töredékes képet adnak egy ilyen verseny lefolyásáról, s amit a mellékmondatokból összegezni lehet, a következőkben foglalhatjuk össze: A verseny csak a táltosok által ellenőrzött lovak kifejezetten ménnek, hátán történhetett.

A győztes egy álló évig, a legközelebbi verseny napjáig „zentlaslow” nevét viselte, nem kellett dolgoznia és a többi résztvevők egyforma arányban járultak hozzá eltartásához. A „zentlaslow” mintegy királyi udvart vezetett, legalábbis saját „jaculator”-ja, regőse volt, aki mindenüvé kíserte és hirdette, énekelte gazdája győzelmét. A győztes lovat „idkon”-nak nevezték és többé nem szabadott futtatni, hanem a táltosok egy részt levágtak a farkából és farára csapva szélnek eresztették.

A Szent László-kultusz eme népszerű változata kétségtelenül nagyon sokáig ébrentartotta az ősi soron örökölt ázsiai lovasszokások egyikét, némileg már keresztényi mezbe burkolva azzal, hogy a nagy lovagias király nevével kapcsolta össze a győztesek dicsőségét. Egyben éppen a versenyekre kiszemelt lovak kiváló teljesítményét is figyelembe véve, nemzeti állatállományunk minőségi feljavítását is célozta, ha nem is tudatosan, de annál eredményesebben. Azzal, hogy

az „idkon”-nak a nyertes ménnek szabadságot adtak, hogy a szerte-széjjel legelő ménesekhez csatlakozzék, akaratlanul is hozzájárultak az egészséges tenyészállatok vércseréjéhez.

Ompudus mester és Sycardus magyar Domonkos-rendi tartományfőnök vezették le a királyi bessenyők kon-dásfalvainak „főpapja”, Boksa ellen azt a pert, ahol se-gédei a „diaconi” Bathur, Delko és Nyest (Nywst) kerültek vád alá, mert Ludvég királyi jobbágy Keresnuk nevű villájában László-versenyt tartottak és a győztes Mihály nevű legényt felavatták „királlyá”, aki egy évig részes-geskedett és főképp — emiatt kerültek valójában vád alá — az ő biztatásukra nem fizette meg a veszprémi püspöknek a köteles tizedet. A vádlottaknak a „zentlaslow” helyett is fizetniök kellett.¹³²

Márkus nemes úr Pusztavér nevű birtokán a lovat nyeregbe-törő Sámson csikós olyan szerencsétlenül esett a föld-re, hogy nyakát szegte. Özvegye kérésére Ják mester és László fráter vizsgálatot indítottak Menfeje táltos el-len, aki az egész verseny rendezője volt és az özvegy való-színűleg vagy részrehajlással, vagy hanyagsággal vádolhat-ta. Az ügy szokatlanul végződött, a jegyzőkönyv tanúsága szerint, mert az inkvizíció a nép méltatlankodása miatt „el-hagyott ügy”-nek nyilvánította az esetet.¹³³ A közfel-háborodást tehát maga a bizottság is jogosnak tekintette, hogy az eljárást felfüggeszse és egyben mutatja a lovasver-senyeket szervező táltosok töretlen tekintélyét, elfogulat-lanságát.

II. Moys nádor és Simon fráter a Fertő-vidéki Monok és Leved táltosokat idézték meg 1278-ban, amikor ki-vizsgálták egy Rajk nevű nemesi származású „zentlaslow” halálát, aki szintén lóverseny halálos áldozata lett. A táltos-

¹³² V. ö.: Boksa táltos pere.

¹³³ „Propter indignationem populi...” Anno 1257. N. 12.

sok vallomása szerint a ló teljesen egészséges volt és semmiféle „ördögi praktikával” nem volt előkészítve versenyre. Ezt az ügyet egyébként a halott rokonsága kérésére újabb vizsgálat alá vették, de eredményét nem ismerjük.¹³⁴

1292-ben Ladomér esztergomi érsek kérésére Kelemen budai perjel vád alá fogta Márkus fia Jóska „zentlaslow” kíséretéhez tartozó „Igrewc” nevű „jaculatort” aki gazdájáról olyan hőstetteket énekelt, amelyek csak „dicsőséges szent elődeink életében történtek meg a pogány kúnok elleni harcokban”.¹³⁵ A sokat sejtető vád talán a Szent László legenda-kör valamelyik részletét idézhette, amit a szabadfantáziájú regös átszínezett Jóska csikós hőstettévé. A tanúvallomásokból semmi újat sem tudott meg a vizsgáló inkvizitor, aki tehát egyszerűen „szerénységre” inti a regőt. A pütkösi királyság népiszokásának sok változata közzött tehát a lovasverseny e jellegzetes formája is szerepelt. Mint minden ősi népszokásnál, úgy itt is bizonyára voltak visszaélések és eltorzulások, amelyek az egyházi és világi hatóságok állandó tilalmát vonták maguk után. De a sok üldözés és fenyítés után is fennmaradt, mint azt egy Ipolyi által idézett pütkösi versike mutatja a múlt század végéről:

„Mi van ma, ma van ma, piros pütkösd napja,
Holnap lesz, holnap lesz, a második napja.
Jó legény, jó legény! Jól meg fogd a kantárt,
Ne tipord, ne taposd a pütkösi rózsát...”¹³⁶

A foglalkozással összefüggő népszokások során a „halászáldás” vagy „gyűrűdobás” szertartásairól is maradt nyom a

¹³⁴ U. o.: Anno 1278.

¹³⁵ „Inquisitio Ladomeriana”, Anno 1292.

¹³⁶ A lovasversenyekkel, főképpen a „pütkösi királyság” formájában, hosszadalmasan foglalkozik Ipolyi II. 53-56 old. Szerinte a Csallóközben, Nógrádban, Gömörben stb., még a 17. század végén is divatozott a jelzett népszokás, részben erősen tilalmazva az egyházi hatóságoktól. Ő citálja a jelzett szöveget is Szabó K. „Új Magyar Múzeum” I. 575.

tanúvallomásokban. Ritka eset, hogy olyan nagyfokú elfogultsággal vádoljanak táltost, mint Turuskun özvegye vádolta B o d o r f i a C s e b halászmestert, mert őt okolta férje haláláért, amikor a Dunába hajított gyűrűért vízbe ugorva nem jött fel többé. Ezt a szertartást a tanú szerint Péter apostol ünnepén tartották, tehát itt már kétségtelenül a kereszténység hagyományos ünnepébe való bekapcsolódásról van szó. Szent Péter — a halászok védőszentje — ebben a korban lesz népszerűvé Magyarországon. A „halászgyűrű”-kultusz is vele van összefüggésben.

Turuskun özvegye megidézteti V u b u l királyi halászt is tanúságtételre, akitől arról értesülünk, hogy a halászok bizonyos „mondókákkal” kezdtek munkájukhoz. A vízhez érkezve négy kavicsot dobtak a víztükörrre négy világtáj irányában, miközben „varázsszavakat” mormoltak: „Akié a mindenség, azé a víz, akié a víz, azé a hal és te adj nekem haladból, akié a víz, mert megkértem azt, akié a mindenség, hogy adj az embereknek enni...”

A négy világtáj felé dobás és azt követő „mondóka” már egészen keresztény jellegű.¹³⁷

¹³⁷ Kassai kódex: Anno 1256.

A GYÓGYÍTÓ TÁLTOS

A „táltosok” az áldozati szertartásokon, sorskutató jövendöléseken kívül az emberi és állati betegségek gyógyítását is gyakorolták.¹³⁸ Mondhatnánk, hogy a 13. század második felében szinte már majdnem kizárólagosan csak ezt a másodlagos tevékenységet végezték és így cseppet sem meglepő, ha 83 jegyzőkönyvnek majdnem mindegyike kuzuzslással, engedély nélküli gyógyítással, bűbájossággal stb. vádolja a táltosokat. A hitvédelmi inkvizíciók hovatovább már csak a királyi, vagy városi „fizikusok” érdekvédelmeit szolgálták.

A 13. századi magyar egészségügyi fejlődésben kétségtelesen nagy megtorpanást jelenthetett a tatárjárással. Utána már a salernói és párisi egyetemeken végző orvosok, legalább a nagyobb városokban, úgy ahogy, ellátták a legszükségesebbeket.¹³⁹ Nem is annyira az orvosok mennyiségét, hanem minőségét bírálta Paulus Hungarus, aki maga is szembetegségben szenvedett¹⁴⁰ mint annyi középkori szer-

¹³⁸ A mai „gyógykovács” fogalma testesült meg az állatorvosi teendőket ellátó táltosban. Még a 18. században is voltak pl. a hadseregénél ilyen „gyógykovácsok”, akik tekintélye falvainkban rendíthetetlen, még a végzett állatorvosok felett is.

¹³⁹ A középkori magyar orvosi és gyógyszerészeti adatokat levéltári kutatásai alapján Wertner M. dolgozta fel. (Századok, 1993. 594-608. oldal.)

¹⁴⁰ Kassai kódex: „Monita magistri Pauli”. Türedék.

zetes és inkább értékelte az ősi soron megmaradt és lappangó, nemzedékről nemzedékre átmentett, talán évezredes „arcanumok”-at egy-egy gyógyfű keverékről, csontheggesztésről, friss legelőn felfúvódott szarvasmarhák „kipölyözéséről”. Az egyszerű nép félelemmel vegyes tisztelettel, de nagyobb bizalommal volt ezekhez a táltosokhoz, mint az elméletileg talán képzett, külföldi egyetemeket végzett orvosokhoz. Talán a beteg kezelését övező titokzatos, mitikus cselekmények, a „ráolvasások” mágikus hatása, a gyakorta alkalmazott vontatott, egyhangú, litániaszerű recitálások, vagy kezdetleges zenei készségek kerítették évszázadokat is átvészelő nimbuszt a nép egyszerű fia, a gyógyító táltos köré. Sokszor „thaumaturgusnak”, csodatevőnek nevezik. Főképpen nagy tekintélye volt a „pásztorkodással”, halászzattal és egyéb ősi foglalkozásokkal életüket tengető táltosoknak.

A királyi fizikusok, mint II. András király híres orvosa, a Szentföldet is járt és sok arab arkánummal megrakodott Sándor¹⁴¹ a tudós, ferences szerzetes léteire orvosként működő János fráter¹⁴² IV. Béla családi orvosa, a mindig készséges Gellért mester¹⁴³ csak pár esetben szerepelnek a táltosok ellen vezetett perekben. Később a kún időkben, Ladolfus és Desiderius mesterrek¹⁴⁴ az olasz földről hozzánk származott Guarcián, de főképpen Kún László orvosa Szakállas Lőrinc (Barbatus), aki a kúnok között erősen elterjedt vérbaj ellen küzdött, több esetben követeltek kemény ítéletet a szerintük kuruzsló táltosok ellen.

¹⁴¹ BEKEFFI: i. m. 82. (Czobor: Magyarország Történelmi Emlékei. Mileneumi kiadás).

¹⁴² Kassai kódex: Anno 1253.

¹⁴³ M. E. V. Szent Margit kanonizációs perének egyik „kvalifikált” tanúja.

¹⁴⁴ BEKEFFI: i. m. 82.

A nép, a tanúvallomások szerint, nyíltan színt vallott, ha az inkvizíció tagjai olyan kérdést tettek fel, hogy miért nem mentek az orvosokhoz: a válasz szerint a táltos jobban érti a mesterségét. Hogy az orvosokat mi vezette, hogy olyan határozottan igyekeztek gátat vetni a táltosok természetes gyógy módszereinek, azt nagyon könnyű elképzelni. Minden esetben olvassuk a kérdést, amit a tanúkhöz intéz a vizsgáló bizottság: kért-e, elfogadott-e valamit a táltos a beteg kezeléséért? A 83 jegyzőkönyv közül egyetlen egy esetben hangzott el az igenlő válasz, Kelemen Márk ajkáról, a zalamegyei Szentgyörgy falván Degesd táltos ellen lefolyt perben: a vádlott az elhullott állatok szarvait kérte és fogadta el.¹⁴⁵

A táltosok gyógyítási művészete egyéni volt, egyik a másiktól elütött, bár mindegyik nemzedékről-nemzedékre, apáról-fiúra öröklődött. Így volt ez Boksa fia Boksa esetében¹⁴⁶ ahol az egyik tanú szerint a vádlott, hevített köveket dobált vízbe és a felszálló gőzzel gyógyított reumatikus betegségeket. Négy nemzedéken keresztül örökölte ezt a sajátos módszert, amelyben nagy szerepet vitt a gőzölés után a „szénapakolás” is.

Ha figyelembe vesszük, hogy a négy generáció közel kétszáz éves múltba nyúlik vissza, akkor a Szent István korabeli gyógyító táltosok művészetét mentette át csak egyetlen család, a bakonyi Boksák, a makkoltatók nemzedéke. A honfoglaló magyarság mozgó, sűrűn vándorló életformája mellett, nagyobb felkészültség és berendezés nélkül alkalmazhatta ezt az ősi izzasztó, természetes gyógy módszert.

Az orvoslás művészetét a táltosok gyakorlattal adták tovább néha fiaiknak, néha mint a perirátok mondják: „famuli” segédek, alacsonyabb rendű táltosoknak, mint a har-

¹⁴⁵ Kassai kódex: Anno 1278 (?). Degesd táltos pere.

¹⁴⁶ U. o.: Anno 1256.

sány, bács, regus, magoc, ulu, kám, daruc, boksa, bö stb.¹⁴⁷ Deleng táltos esete a legjobb példa erre, akit 1268-ban Ompudus mester, Sicardus és Scela fia Miklós kúnbíró valószínű monstre perben vettek pergőtűz alá a sárospataki várban. Itt szerepelnek regusok, bácsok, stb., akik mind valának az ítélőszék előtt és beismerik, hogy „discendi causa” tanulás kedvéért követték Deleng magócot gyógyító körútjain.¹⁴⁸

A gyógyításokat szakrális cselekmények, énekek, zenebónak, ráolvasások kísérték, sarkokban, szögletekben és a ház körül lármaverés, vagy ahogy a katolikus egyház alkalmazza még ma is, az „ördögűzés”.¹⁴⁹

A táltos tehát néha született, néha „lett” azzal, hogy hivatalára felkészült valamelyik öreg, híres-neves mester mellett, apránként elsajátítva annak tudását, arcánumaít. Egy régi jogszokás, vagy talán helyi rendelkezés szerint Veszprém környékén, Bakonyban és Zalában, a „pristaldusok”¹⁵⁰ kötelessége volt szigorúan szemmeltartani a családokban születendő hetediket, ha fiú lett. Magasabb egyházi parancsra, személyesen kellett a „hetedik fiút” keresztvíz alá tartania és ellenőriznie, hogy a táltosok hozzá ne férközhessenek. Bolksas Lóránt királyi jobbágytanúsága szerint Boksa mágus ellen 1252-ben Thepei (?) Veszprém megyei falucskában lezajlott inkvizíciós perben maga a tanú is köteles lett volna táltos lenni az „isteni gondviselés szerint hetedik gyermek lévén, és ezért a thepei pristaldus személyesen vitte a keresztelő forrásra, amikor még az esztét használni nem tudta”.¹⁵¹

¹⁴⁷ A felsorolt nevek zöme részletesen szerepel a „Táltosok papirendje” című fejezetünkben.

¹⁴⁸ Kassai kódex: Anno 1268.

¹⁴⁹ „Exite spiritus malignus” a keresztelés latin szertartás szerinti szavai.

¹⁵⁰ Kassai kódex: Anno 1276 (?).

¹⁵¹ U. o. Anno 1252.

A táltoskodásnak volt a régieknél egy egészen külön szava, a gyógyítást körülvevő „ördögűzésnek” a megjelölésére: „sigér”. Értelme valójában a „tisztátlan, a gonosz” eltávolítása volt. Hogy ez a szó a mai „zsiger” szóval azonos, ahhoz semmi kétség nem fér. A táltos gyógyító tevékenységének alapeleme a tisztatlanság eltüntetése és a gonosz szellemek elűzése volt. Ezt mutatja a sokféle mosakodás, öblítés és egyéb mozzanatok a táltoshit ceremóniáiban. „A tisztaság fél egészség” alapján állottak ezek a természetes gyógy-módszert gyakorló, sokszor a kuruzslás vádjával illetett egyszerű emberek és magasabb orvosi felkészültség nélkül, néha meghökkentő eredményeket tudnak felmutatni.

A perekben szereplő gyógyító táltosok elleni vádak alapján megállapíthatjuk, hogy a diagnózis helyes megállapítására néha egészen mai módszereket alkalmaztak. Győri J a k a b ügyében például szerepel a vádak között, hogy a beteg ütőerét tapogatta, lázát mérte; füleit a betegek meztelen mellére hajtotta, hogy szívverésüket meghallgassa, torokvizsgát tartott, sőt a szem szivárványhártyájából igyekezett a betegség okát meghatározni.¹⁵² Két táltosnő testvér pedig férjeikkel együtt táltoskodva, már ismerték a vizelet-vizsgálatot, az ürülék sűrűségének foka szerint következtetve különféle betegségekre.¹⁵³ A kálnapusztai

¹⁵² Patra és Paula táltosnők ügye.

¹⁵³ A vizeletvizsgálat ősi-ázsiai eredetű, az izlámelőtti arabok közvetítésével a görög „Hypokrates” és rajta keresztül a salernói egyetem orvosi fakultásáig, tudományos alapon Mielé A. dolgozta fel (I. m. 297.). Káldus eredete szerinte is valószínű. De hogy a magyar táltosok „első kézből” kapták ezt a tudásukat, ahhoz semmi kétség nem fér, hiszen kultúrérintkezéseink nyugati behatással az egyszerű nép fiait már csak ezért sem érhetik el, mert azok minden nyugatit, mint „keresztény gyanusát” éppúgy elvetettek, mint az inkvizitorok minden keletit. A vizelet vizsgálat eme manapság is használt faja, tehát a természet ölen élő, fűt, fát, virágot ismerő embernek a betegség szimptomák felismerésére épül, amellyel a kórokozó, ártalmas külső hatásokat éles megfigyelőképességükkel, a vizelet elválogatásán is észrevették.

Lőrinc fia Tuba, azzal botránkoztatta meg a keresztényeket, hogy „vizelet-vizsgálatnál az ürülék színe szerint” következtetett a betegség okára, éppúgy, mint a Túróc megyei királyi hálósok falujának mágusa, Bardus is.¹⁵⁴

A mai modern diagnózis ily irányú eljárása, akkoriban még a híres párizsi és salernói egyetemeken sem volt ismeretes.

Az inkvizíció orvosainak célja, hogy elítéljék a vádlott táltost, bizonyos esetekben megghiúsult a bírakon, vagy a perekben elnöklő királyi comeseken, sőt a Domonkos-rendi inkvizitorokon magán, akik nem engedték a vádlottat elítélni. Chitár fia Boksát, aki a szivárványhártya diagnózist alkalmazta és eredményei feltűnően jók voltak, Simon mester, a budai kolostor főnöke rávette, hogy a szerzetbe lépjen és tudományát tovább fejlessze.¹⁵⁵

Amennyire „modern” volt a táltosok diagnózisa, olyan volt a gyakorlatuk is a gyógyítás terén. Felismerve a betegség igazi okát és megállapítva előrehaladottságát, természetesen magabiztossággal indították meg a gyógyítás folyamatát. Mai szemmel nézve, egy Kneipp forradalmat csinált a hidegvíz-kúrával, pedig ezt a módszert már táltosok is alkalmazták. Káld község aggastyán mágusa Badhur vizespakkolásokkal, zuhanyokkal gyógyított.¹⁵⁶ Bár néha ezek a gyó-

¹⁵⁴ Túróc megye, a Vág-völgy nagyon sokat szerepel a perekben, tehát az ősi magyar, bessenyő vallás sokáig is mély gyökerekkel tartotta magát ezeken a — ma már teljesen eltöreszkedett — részekben.

¹⁵⁵ Kassai kódex: Anno 1279, „... conversus ad ordinem”, ami azt jelentette, hogy a „conversus” testvérek sorába, tehát nem a papi rendbe lépett.

¹⁵⁶ Az ősmagyarországi tisztálkodás és higiéniáját Padányi V.: „Dentu-magyarok” című munkája hosszasan tárgyalja. Elgondolásaihoz csak annyit kell „kiegészítésül” hozzászönnünk, hogy az általa festett állapot még csak a honfoglalás kori idők Európáját idézi, pedig nyugaton sokáig nem változott a helyzet. Mikor a magyar II. András leányát, a kis Erzsébetet Thüringiába küldte jegyesével, Lajossal, 1216-ban, bizonyára tudta és ismerte a nyugati tisztálkodás elmaradott voltát, azért adott leányának hozományul egy „ezüst fürdőkádát”, amelyet az egész akkori németiség szájtátva bámult, az egykorú német krónikák szerint. De a „Nap-Király” sem fürdött

gyítási eljárások balul sikerültek, mint a már említett kálnokpusztai Tuba táltos ügyéből ismerjük, hogy a betegének vizespakkolást és egyúttal gőzölést rendelt, de a hozzátartozók ügyetlen hozzá nem értése folytán a kezelt beteg megfűlladt; vagy mint a szintén szerencsétlenséggel végződő Hében eset, amikor a beteget tetőtől-talpig becsavaró takaró meggyűlladt és a beteg belehalt égési sebeibe.¹⁵⁷

Hogy a gyógyítás e módja általában sikeres volt, ezt mutatja Vizpaka sz Harsány pere, aki egész Sárospatak sőt Tokaj-Hegyalja messze-híres, hidegvízzel gyógyító táltosja volt.¹⁵⁸

A sok betegség között, amely a jegyzőkönyvekben szerepel és a tanúvallomásokból reánk maradt, gyakori volt a gyermekeket tizedelő torokgyík, amelyet már akkoriban is

sokat a fényen és pompán kívül másban, amit pl. víznek neveznek. Híres palotájában nem is volt fürdőszoba (Lásd: G. Lenotre: *Historias intimes de Versailles*, Madrid, 1945.). Híres kurtizánjai is csak meglocsolták magukat illatos vízzel, tisztálkodás helyett. Maga a Nap-Király borzalmas büzt lehelte és 40 éves korában már egyetlen foga sem volt, csak pár rossz foggyökere. Fogorvosa, a „világhírű” Cabanés, aki a király „sinusitis maxilar”-ját kezelte, mondja el ezeket az intimításokat. — De a Habsburgok sem voltak sokkal tisztábbak: ők a „spanyol etiquette” szerint éltek, amely szerint egy király, vagy királyné, soha sem lehet annyira piszkos, hogy fürdenie kelljen. Még a b. e. Erzsébet királynénknak is harcolnia kellett, hogy „kiesikarjon” magának egy fürdőszobát. Mária Terézia és udvarhölgyeinek „fejkaparóját” bárki megtekintheti a bécsi k. u. k. Hofmuseum-ban. Ez a különös szerszám, valójában kb. 30 cm. hosszú ezüstbotoeska, amelyet boldogult tulajdonosai arra használtak, hogy megennyhítsék a barokk, tornyos paróka hajviselet alatt lapuló, apró étösdlek okozta kínjaikat, megvakarászva vele fejbőrüket.

¹⁵⁷ Nem szabad elfelejtenünk, hogy az úgynevezett táltosperek zöme — eltekintve azoktól az eljárásoktól, amelyek nem dézsmakövetelés miatt folytak — olyan esetekről szól, ahol valami szerencsétlen körülmény folytán a beteg meghalt és halála okozóját a táltosban látták. Ezek mögött a felsorolt esetek mögött azonban nagyon sok sikeres gyógyítás rejtőzik, melyekről a források nem adnak számot.

¹⁵⁸ „Vizpákász” névben kétségtelenül az ősfoglalkozást jelző „rúkász” rejlik.

így hívtak népnyelven: ¹⁵⁹ Benedek nádor, V. István udvarbírája és Gellért inkvizitor vádolják B o d o r fia C h e b mágust 1265-ben ¹⁶⁰ Uzafia Péter somogyi gróf és Vasvári László inkvizitor pedig O l b o d fia B a k s á t, ¹⁶¹ hogy lázkezelésben a „kemencébe tették a gyermekeket, akik ott fülladtak meg”. A gyermekek kemencébe tétele láz ellen egész Európában elterjedt gyógyítási módszer volt és mint a két esetben látni fogjuk, a sietve hívott táltosok már későn érkeztek a félelmetes „gyík” gyógyítására.

Ősi magyar nyelven, vagy talán kún szavakkal jelölik meg a különféle tanúvallomások a következő betegségeket: „qor-sag” — valamilyen bélbaj, felfúvódással jár. A szarvasmarhák gyakori tavaszi betegsége is a friss legelőn, táltosaink faszénen szűrt vizet rendeltek ellene felforralva. „Yuz” — valamiféle fülbajt jelölt és a gyógyítására a tetőrózsa húsos leveleinek kipréselt levét csepegtették a fájó fülbe. „Purke” — égési seb, vagy bőrbetegség, amire a sok orvosságot ismerő E r c o l, megszteni táltos olvasztott gúnársírt rendelt betegeinek ¹⁶² „Zamug” — (camog?) az öregek betegsége, mert akiket kezeltek, mind nagyon idősök voltak. „Suklan” ¹⁶³ — a terhes asszonyok szédülése, hasonlóképpen a „Niéva” ¹⁶⁴ — az abortusz népiszava, valamint az „Arta” ¹⁶⁵ — a meddőség.

¹⁵⁹ RADLOFF: I, m...

¹⁶⁰ Kassai kódex: Anno 1265. No. 8.

¹⁶¹ U. o.: Anno 1257.

¹⁶² Máiig is ezt használ a kemenesaljai nép a „szarazbőr”-nek nevezett bőrbetegség ellen.

¹⁶³ „Suklan” az Altaj-vidéki népeknél egy ősi legendában szerepel, mint terhes asszonyokat megszálló démon, akinek csuklása messze elhangzik.

¹⁶⁴ „Nieva” kifejezés a perakta szerint „népi kifejezés” volt — „abortus quem, vulgaris locutio nieva appellat”. Talán „a nincs és van” összevonása?

¹⁶⁵ Arta nagyon sokszor szerepel Paulus Hungarus „Notabilia” c. munkájában; a Vatikán könyvtárában van: Fondo Borghes 261. „Titulus XI: De impotentia coeundi: ...Item cum arta non potest contrahi matri-

Szülések körüli bonyodalmakkal is találkozunk. A tanúvallomások szerint az volt az általános szokás, hogy a 13. századbeli magyar asszony — még ha keresztény volt is — a küszöbre ülve, vagy fektetve hozta világra magzatát. A szokás csak erősödött a tatárjárás után, amiből arra következtetünk, hogy a kún befolyás, vagy pedig a korábbi századok lappangó és az egyházi ellenőrzés hiánya miatt feléledt ősi magyar szokás volt. A jegyzőkönyvek vallomásai-
ból látni fogjuk, hogy milyen ceremóniák között születtek a régi kis magyarok, akiket az ősi nagycsalád életközösségébe a küszöbön vezettek be.

Gyermekhalandóságra a 83 jegyzőkönyvben csak három esetben akadunk. Szent Gál királyi agarászok falujában (caniferi) 1278-ban fordul elő mind a három, amikor *Arta* talosnöt vád alá fogják, hogy olyan orvosságokat adott az asszonyoknak, hogy a gyerekek halva születtek.¹⁶⁶

Sűrűn előforduló szerencsétlenség a 13. században, hogy az apró csecsemőket a fáradt és vigyázatlan anyák éjszaka, vagy alvás közben agyonnyomják. Ma már nehéz az ilyen szerencsétlenség körülményeit rekonstruálni, de elterjedt dolog lehetett, mert külön, pápának fenntartott kiközösítés-sel sújtották az amúgy is szerencsétlen anyát. Sicardus inkvizitor kinevezésében a pápa rendkívül kiemeli azt a lehetőséget, hogy miként járjon el a gyermeküket agyonnyomó anyákkal.¹⁶⁷ Árpádházi Szent Margit szenttéavatási jegyzőkönyvében is szerepel egy ilyen eset ¹⁶⁸ amikor a sze-

monium. Item, si aliqua sit arta viro suo, ita quod nullo modo potest deflorari, si alii non sit arta, non est matrimonium cum primo". Kutatásaim szerint a szó a magyar nyelvből került ezek szerint a Codex Juris Canonici középkori példáiba. A mai magyar használat a mesterségesen meddővé tett anyasertések megjelölésére szolgál.

¹⁶⁶ Kassai kódex: Anno 1278.

¹⁶⁷ Nagyon szigorúan büntették — pápának fenntartott eset — 1.) ha a csecsemő nem volt megkeresztelve; 2.) ha már egyszer, vagy többször is előfordult.

¹⁶⁸ Monumenta Romana Ep. Vesprimiensis. I. 316.

rencsétlen anya, aki agyonnyomta csecsemőjét, a nemrégiben meghalt királyleány sírjára fektette gyermekét, ahol aztán az magához tért. Az eset gyakorisága azt sejteti, hogy a 13. századi anyák hátukon hordták csecsemőiket házimunkák közben és így történtek a szerencsétlenségek. Ilyen esete volt Borbála és Kolumba asszonyoknak, akik mint tanúk szerepeltek Ágota és Marsa táltosnők perében egy sümegi monstreperen, Pósa fia Nana, a királyi halászok (retiferi) comese és Marcellus vezetésével.¹⁶⁹

Nagyon elterjedt betegség volt a szembaj sok fajtája is, a szerzetesi, káptalani sorokon jobban, mint az egyszerű népénél. A középkor szokása szerint — világításnál, gyertyafény-nél gyantás fáklyánál — éjjel, kézzel írott könyvekből zsoltzmákat recitáló szerzetesek, vagy kódexeket másoló szorgos kármzsások, bizony eléggé igénybe vették szemük erejét. Nem csoda, hogy magát a szemüveget is egy inkvizitor rendi szerzetes, a 13. századi Spina Sándor olasz Domonkos-rendi fedezte fel.¹⁷⁰ Paulus Hungarus sűrűn használja példázatként a szembetegségeket rosszul gyógyító fizikusokat, kiemelve a természetes gyógymóddal szemeket ápoló táltosok előnyeit.¹⁷¹

A „lippitudo oculorum” gyakori betegséget a táltosok „szent forrás” vízzel gyógyították, mint Ithe, aki maga is „praktizált” a csanaki forrásvízzel.¹⁷²

Szentkirályházán Ják mester kúnbíró és László fráter a vasvári kolostor inkvizitora előtt Sama ellen indított vizsgálataánál a tanúk útján feltárták, hogy a népi nyelven Erwag (Érvágó?) néven nevezett táltos, hályog-operációkra

¹⁶⁹ Kassai kódex: Anno 1269.

¹⁷⁰ Bár sokan Roger Bacon-nek tulajdonítják a szemüveg feltalálását, általánosabb és biztosabb az a felfogás, hogy a Domonkos-rendi Spina Sándor találománya volt. V. ö.: Mieliképp. I. m. II. 216.

¹⁷¹ Kassai kódex: „Monita Magistri Pauli”. De collirio.

¹⁷² Kassai kódex: Petra és Paula táltosnők pere.

is vetemedett. Demeter, Szent Mihály káptalan cselédje szerint, akin a műtétet végrehajtotta, a legjobb eredménnyel. Ugyanilyen ügyeskező szemorvos volt a Sáros megyei Borberek „villában” Chene fia Furkus táltos is. Róla Moys nádor és Simon fráter, valamint két meg nem nevezett orvos jelenlétében nem kisebb tanú vallotta, mint fráter Blasius, a turuli Ágoston-rendi barátok főnöke, hogy csodatevő, mert neki is leoperálta, — Dea adiuuante — Isten segítségével — szeméről a hályogot, mint „sokaknak másoknak”.¹⁷³ Az említett tanú hét társa a kihallgatásnál „szent”-nek nevezték a táltost, pedig az még a „yotenri” nevében gyógyított és arcanumait botra róva őrizte, mindenkitől rejtve.

Egész különleges helyet foglalnak el a népi betegségek sorában a szentek nevével jelölt kórok. Legrettegettebb a „morbus sancti Lazari”, ennek első nyomait már Szent István korából ismerjük az esztergomi kórház nevében.¹⁷⁴

A nép félelme a leprásoktól nagy volt és ahol megjelentek, rögtön hírük ment. A hozzátartozók igyekeztek rejtegetni betegjeiket és nagyobb emberi csoportosulásokba, városokban rejtették el. Hanis mágus perében, az egyik tanú szerint, Győrbe is becsempészték a kórt.

A szent Lázár-betegség gyógyítása elől a táltosok sokszor igyekeztek kitérni, mert csak a megjelölt kórházakban, erre kiszemelt betegápoló rend tagjainak volt joguk velük foglalkozni. Az esztergomi lepra-kórházon kívül a sárospataki és nagyszebeni leprás telepekről tudunk a táltosperek tanúvallomásaiból. Ahol a betegség felütötte fejét, ki kellett tűzni a fekete zászlót jeladásként a veszedelemre.

Szent Illés baja is gyakorta szerepel és pedig embert, állatot egyaránt támadó kór gyanánt. A csanaki perben Ha-

¹⁷³ Kassai kódex: Anno 1235.

¹⁷⁴ TOLDY F.: I. m. I. 53. „Zent Lasar Sigini...”

nis táltos, a győri püspök testvérét.¹⁷⁵ Kisajtódon Káld¹⁷⁶ a somogyi Merke faluban Chitár fia Boksa¹⁷⁷ gyógyítottak ki Szent Illés bajából betegeket és lovakat. A Túróc-megyei királyi hálósok falvainak egyikében is volt Szent Illés forrás, ahol a beteg lovakat mosogatták, mint azt Farcsy fehérvári prépost és Marcellus inkvizitor előtt több tanú vallotta a Magóc fia Bordas és Bőfia Jos elleni perben.¹⁷⁸ Ugyanilyen forrás létezéséről tanúskodnak Csatkán Móric tárnokmester és Cyprian inkvizitor előtt a Lattomas fia Leuko perében kihallgatott tanúk.

Miután a Szent Illés kultuszának nyomai vannak őseink kievi várában, ahol temploma is volt és a patkoló kovácsok védőszentje lévén, minden jel arra mutat, hogy az ősi ázsiai mithikus kovács-király hagyományai éltek tovább benne.¹⁷⁹

¹⁷⁵ V. ő.: 561. jegyzet.

¹⁷⁶ Kassai kódex: Anno 1259. No. 7.

¹⁷⁷ U. o.: Anno 1259. No. 9.

¹⁷⁸ U. o.: Anno 1268 No. 2.

¹⁷⁹ A kievi Szent Illés templom — Cerkova Sv. Elie a Nestor-féle, ősi orosz krónika adatai szerint, a Dnyeper keleti partján állt, közel ahhoz a helyhez, ahol a nagy szigetek után a folyam két ága újra egyesül és az ősi magyar udvarhelytől — Ougorskoe — kissé északabbra. A Nestor-krónika 881-ben már létezőnek mondja a templomot, tehát honfoglalás előtti magyarság idejében állnia kellett. A templom „titulusa” Szent Illés, nem a bibliai Illés próféta, hanem a Chorasانبeli Marw város legelső püspöke, aki már kb. K. u. 200-ban alapította székhelyét. Alberuni híres „Chronológiájában” megemlíti, hogy a Melkiták főpapja Merwen lakott és később ünnepét április 25-én tartották: V. ő.: Sachau: Litteratur Bruchstücke... 978. Az Illés-templom sokszor szerepel az első oroszok történetében és a 13. században, mint „magyar örökséget” emlegetik. Korsky Jácint, lengyel főúrból Domonkos-rendi szerzetessé lett misszionárius, aki Magyarországon több kolostort alapított, Kievben éppen a Szent Illés mellett telepedett meg magyar rendtársaival, amíg az ortodox keleti egyház fanatikusi el nem üzték őket 1238-ban. V. ő.: Flavigny de C. „Saint Hyacinthe et leurs compagnons”. Paris, 1902. A Tarján-törzs, amely a kievi fegyverkovács központ felügyelője volt, fejlesztette tovább a Szent Illés-kultuszt, amely még a francia középkori kovácsok védőszentje is és lovak gyógyítójaként szerepel.

A János-lovagok, vagy a hospitálosok félig papi, félig betegápoló szerzetes rendje, — amely kórházakat tartott fenn Magyarországon és különösen nagy érdemei vannak az akkori és az Anjou-korban kitört és az egész Európát megtizedelő feketehimlő idején, — különösen féltékeny volt a táltosokra az „incisio corporis” vagyis műteti beavatkozások miatt, melyet több neves táltos sikerrel alkalmazott a hozzátartozók sürgetésére. Farcasy fehérvári prépost, a királyi udvar vicekancellárja és Marcellus, a Túróc-megyei királyi hálósok falvaiban a Vág mentén Bardást, „mágóc” fiát többek között azért vádolták ördögi praktikával, mert kelevényeket, daganatokat merészelt felvágni.¹⁸⁰ Bardás táltos vádlistája az összesek között a legsummásabb, mert a 18 tanú vallomásából olyan sokszerű tevékenységre következtethetünk, hogy csak valami rendkívüli rosszakarat vihette őt az inkvizíció elé.

Országos ügy lett Rajag fia Ladumer és a bessenyő Boksa „csodatevő” táltosok peréből, akiket az inkvizíció már elítélt ugyan, de valaki a hívek közül a Nyulak-szigetén

¹⁸⁰ A „mágóc” szó ebben az esetben a bessenyő telepek táltosát jelenti és egyben mutatja, hogy a középkorban is ismert és használt szó, amelyet megbélyegző értelemben használtak, mint a bessenyők nevével, vagy foglalkozásával összefüggő neveket, mint pl. pecér, vagy Békefi szerint „besnikő”-knek nevezték: „A királyi vadászok harmadik nagy esoporájához tartoztak a kutyapeccérek (caniferi), akiket III. Endre egy 1293-iki oklevele szerint szlávosan besnikőknek is nevezték — quos vulgaros locutio Besnucos appellat — ha talán nem is országszerte, hanem csak a Felvidéken”. I. m.: 458. Ezzel semmi esetre sem fogadhatjuk el, hogy a „mágóc” szláv eredetű, hiszen az ő-törökben is — uigur átírásban! — előfordul, szintén megvető, megbélyegző értelemben: „...ol moguciorqa tas bisikniq bulunginta...” — „...ezeknek a mágócoknak adott egy formátlan (alakatlan) követ...” (V. ö.: Bang: „Zur Kritik und Erklarung der Berliner Uigurischen Turfanfragmente”. Sitzungsberichte usw. 1915. 653.). A bessenyők sorából kerültek ki nagyjából a királyi és monostori halászosok is és a ma is használt: pece — hal, pecézni — halászni, szintén az ő nevük eredője. A Túróc-megyei és Vág-völgyi halászosok is minden bizonnyal bessenyők voltak, innét következtetjük a jelzett „mágóc” szó bessenyő eredetét.

elő Domonkos-rendi királyleányt, Margitot sikerrel rávette, hogy közbelépjen az érdekükben. V. István, aki nagyon szerette nővérét, Margitot, új vizsgálatot rendelt el és kiküldte Megyerre Sup (Swp) comest, Nemel királyi tisztet és Miklós frátert, a Nyulak-szigeti kolostor lelkészét és gazdasági ügyének intézőjét. Érdekes megemlíteni, hogy Margit királyleány alamizsnát küld nekik és kéri őket, hogy gyógyítsák tovább a szegényeket.¹⁸¹

A sok háborúskodás, amely a 13. századot végigkísérte, sok halottat, sebesültet, nyomorékot jelentett a magyarság életében. A hadakat kísérték a királyi és főnemesi udvarok orvosai, akik azonnal kéznél voltak, ha szükség volt rájuk. Az egyszerűbb hadinépet néha csak „kuruzslók”, vagy tábori felcserek vették az elsősegély hevenyészett kezelésébe. A táltosok ilyen esetben nemcsak megtúrt, hanem egyenesen kíváncsi elemei voltak a hadseregnek. Főleg a nyílveszteszék kihúzásában voltak nagy mesterek. Köewesd (Kövesd?) nevű faluban a „thamaturgus” Ebed táltos perében tanúskodó, Mád nemzetségbeli Rycolf comes a vádlott védelmében vallotta, hogy Baksa György seregében Podolinnál lábába nyíl fúródott és senki sem merte kihúzni, csak a vádlott, aki ugyanebben a csatában a harc bevégeztével sokak életét megmentette azzal, hogy a nyílhegyeket kitepte sebeitől.

Ugyanezt vallotta Tumbold nembéli Benedek, Borkus fia Marcellus kún táltosról. Myke fia Márton sárosi comes vállába egy tatár nyíla fúródott, amikor Halicsban 1287-ben csatáztak. Kisérete már elveszítettnek hitte és magára hagyta, de Miklós fia Borch táltos aki az íjjászok között szolgált, észrevette, hogy él és kirántotta a sebtől a nyíl betörött hegyét.¹⁸²

¹⁸¹ Kassai kódex; Anno 1270 (?).

¹⁸² U. o.; Anno 1289.

A magyar hitvédelmi intézmény biztosai az inkvizíció lényegét a táltosokkal szemben a népi gyógyítások, kuruzslások irtásában látták. Valójában ez a lényeges különbség a nyugati országok ilyen irányú pereivel szemben. Nyugaton a betegségek gyógyításával, kuruzslással foglalkozókat egyszerűen boszorkányság vádjával égették meg. Ezt a nagy különbséget minden kétségen felül nagyon kidomborította a magyar táltosok valóban meglepő „szaktudása” az egykorú orvosokkal szemben is.

Ma már nehéz lenne megállapítani tudásuk forrását, bár sok adat arra mutat, hogy egy régi, ősi, magasfokú kultúrának, a puszták népeinek sok százados öröksége folytán jutottak hozzá.

Összegezve a gyógyító táltos tevékenységéről szóló adatainkat, elismeréssel tartozunk ezeknek az eltűnt, természet titkait kutató egyszerű emberek emlékének, hiszen századokkal előre megsejtették azokat a gyógy módokat, amelyeket a mai orvostudomány használ.

AZ ÁLLATGYÓGYÍTÓ TÁLTOS

A táltosnak az állatok védelme terén is nagy szerepe volt. Az ősi foglalkozással, az állattenyésztéssel élő-haló középkori magyarság fiai egy-egy szerencsétlen, dögvészes esztendő után hosszú időre koldúsbotra juthattak volna. Állandó veszélyérzetükben, hogy valami ártás, verés ne érje jószágukat, maguk közelében akarták látni az állati betegségekkel szemben, szerintük védelmet nyújtó táltosokat. Így a bakonyi östölgyesek makkoltató kondásai, a Hanság és Csalóköz pákászhai, halászhai, vagy a királyi hódászok saját maguk tartottak maguknak táltosokat.¹⁸³ A veszprémmegyei és zalai táltosok, amikor az „erdei embereket” elkísérték makkoltató kiszállásaikra, egyúttal a régi tradíciókat is tovább adták, tanították a fiatalságot népük dicső tetteire, megénekelve, elmesélve nekik a hajdankor nagyjainak vitézségét, vándorlásait, és valószínűleg vallási hiedelmeit is. A legelemibb tudásra is ezek az egyszerű emberek tanították az egészen fiatal gyermekeket, mint azt több peradatból láthatjuk. Ekkor adták át nemzedékről nemzedékre azt a tudást is, amely a nemzet vagyonát, az állatállományát, lábasjószágát védő óvintézkedésekből álltak. Nagyon sok, még ma

¹⁸³ Az „ősfoglalkozásokat” üző, kétévezük után élő pákász-rákász, hódász, agarász, madarász, halász stb., jobbágyréteg egyébként is éppen természet ölen élve, hajlamos is az ilyen „tisztiségre”.

is élő népszokás — pl. a faszén a jószág ivóvályújában stb. — már szerepel a 13. század táltosjainak állategészségügyi programjában, hogy a víz által terjedő betegségeknek gátat vessenek.

Az állatszaporulat különös gondját képezte az ősi foglalkozásokat űző föld népének és a táltosok ezt a terhet igyekeztek levenni a régi titkokat, varázsfogásokat nem ismerők vállairól. Hetesi Mihály királyi vadász vallomásából tudjuk a fizgoi Boksa mágus és három társáról Badhur, Delkó és Nuwes, hogy ismerték az állatbetegségeket és azok orvosszereit. Miután a sertésenyésztés egyedüli zsírforrása volt népünknek, amely a növényi olajat és zsíradékot nem nagyon ismerte, nagy gondot fordított annak szaporulatára és felhízolására. A táplálkozás eme elsőrangú fontosságú tényezőjét, a sertést, egész sor szertartással, ünnepekkel vették körül, mint a gazdasági jólét biztosítékát. S ezeknek a szertartásoknak, ünnepeknek a papja a táltos volt, nem mint hiedelmek, vallási nézetek, vagy babonák hordozója, hanem az észszerű állattenyésztés tudatos művelője és irányítója, aki tevékenyen kivette részét a kondások makolkoltatók munkájából. A Szent György-nap a korai középkor óta, mint a tavasz kezdete, nagy szerepet játszott a magyar kondások életében is, amikor a párzások megindultak, a táltosoktól minden koca, emse után átadtak a tulajdonosoknak egy-egy „gorgolo vesszőcskét”, amely nyírfagally, vagy fűzfa fiatal hajtása volt. A vádiratokban sűrűn szerepel a „gorgolo”, a ma is használt görgöl, görget szavak formájában, amelyek a sertés párosodását jelentik és kétségtelenül kapcsolatban állnak a tavaszi párzások idején megtartott Szent György nevével s így nem ősi magyar eredetű szó, hanem honfoglaláskori, éppúgy, mint az őszi takarulások bevégezte után Szent Mihály ünnepén, a hizlálásra szánt sertéseket régi szóval „miskároló” műveletet is ebből a korból kell származtatnunk. A meddősertés neve az „arta”, a

mai ártány kezelési módjára is tudtak a bakonyi kondások „kádenciát”. A két ünnep, a tavaszi és őszi „lovasszentek” napja mindig nagy élmény volt az állattenyésztő ősök életében és ezekből a táltosok is kivették részüket. Gulyások, csikósok, kondások, Szent György napján álltak „szolgálatba” és szegődésük Szent Mihályig tartott a rideg marha mellett. Elválaszthatatlanul hozzátartoztak ezek a „szegődések” a táltosok tennivalójához is, mert pl. Szent Gál bakonyi falu „tenyércsapó”, jótálló tanúja a táltos volt, aki előtt szerződéseket kötöttek az állattenyésztés ősi formáját művelő magyarok, akik nagyobb bizalommal voltak ehhez a „jogbiztosítékhoz”, mint a káptalani, vagy egyéb hiteshelyek nótáriusaihoz. Sok példát tudunk felsorolni a jegyzőkönyvekből, ahol a táltosra hivatkoznak, mint tanúra az adás-vételnél, sőt határjárásnál is.¹⁸⁴ Az egyszerű nép számára, amely az „írásbeliség”-et még a 14. században sem vette igénybe, a táltosok előtt adott szó szent és sérthetetlen. Ompudus mester és Sycardus inkvizitor előtt folyt le Chiko nagymágus Bodfia Harsány és társaik ellen egy inkvizíciós eljárás, amelyben a sok vallási és gyógyítási probléma mellett még egy súlyos vád is szerepel: a lókötés. A lótolvajt, János nevezetű jobbágyot, jobbkeze levágására ítélték és miután egy nagyértékű lóról volt szó, melyet Chebreg comes vásárolt meg, öt márkát adva érte a tolvajnak, Chiko öreg mágus tanúságtétele mentette meg a comest az orgazdaság gyanújától. Az esetről maga Chebreg comes, Damassalföldjének birtokosa, számolt be a mágus és társa javára az ellenük vezetett perben.¹⁸⁵ Az állatorvos táltos tevékenysége mellett meg kell említenünk azt a kétségtelenül érdekes és ma már naívnak látszó eljárást a lovak párosítására azzal, hogy „szélirányában varázsfüvel bedörzsölték a

¹⁸⁴ A Merse-család vámpereiben az ajtódiakkal szerepel egy Mocha nevű táltos, akinek a tanúságtételét „testimonum qualificatum”-nak nevezik.

¹⁸⁵ Kassai kódex: Anno 1252.

kancák farka alját és szabadon engedték a csödörök előtt”.¹⁸⁶ Mindezt természetesen tanúk vallják nem mint vádat a *Degesd*, zalai mágus ellen folyt perben, hanem mint hozzáértést azzal a nagyrabecsüléssel, amelyben még ma is részesülnek a magyar falvak gyógykovácsai. A sertés-vágás szertartásos mozzanatai, a hólepelbe burkolt hajnali magyar falvakon is ők végzik. A mestert, aki a vágást és a hús feldolgozását végzi, a dunántúli végeken „böllér”-nek nevezték. A böllér talán a táltosizmus hiedelmeiben élő al-táji rokon népek „bö”-je — táltosja, a mai magyar „bölc” szó egytöről szakasztott kivirágzása egy ősi, lassan a feledés ködébe hulló nyelvnek...

Hogy teljes legyen a kép az állatokat gyógyító táltosról, van adatunk, hogy a tejét lassan elapasztó tehenet azzal ösztökélte továbbtejelésre már 1280-ban *Degesd* mágus, hogy „flautá”-t, valami fuvolaszerű készsége dugott a te-hén farka alá s azt fújta (per anum), míg az állat tögye fel-duzzadt, hogy több tejet adjon. Hogy ez eredményes mód-szer volt, azt a tanú, Kusdi Simon, szűcsmester vallomásá-nak lelkes szavaiból azt biztosra vehetjük.¹⁸⁷ Ugyan-ez a tanú említi, hogy a táltos a „méheknek is tudott éne-kelni” és ha a pogány szokásokat kiszorítani szándékozó „áldás” sorozat méhekre szóló hamvasan naív és gyermekien természetes imáját — sajnos már csak keresztény átírásban — olvassuk, okvetlenül kiérezzük a régi táltos méhcsalo-gató varázsénekének a szövegét, úgy, ahogy azt Paulus Hun-garus ajánlotta szövegből, mai nyelvre lefordítva, olvassuk: „Kényszerítlek téged, méhek Anyja, az élő Istenre és reád-olvasom a megváltó Isten erejét, hogy se nagyon magasan, se nagyon hosszasan ne szálldossál, hanem minél gyorsab-

¹⁸⁶ U. o.: Anno 1280.

¹⁸⁷ U. o.

ban telepedjél egész népeddel erre a fára. Itt van néked egy jó kaptárocsonka, ahol Isten nevében szorgosan dolgozzál, hogy nekünk az Isten házában viaszoddal világítsál: a mi Urunk Jézus Krisztus ereje által, Amen."

Igy rajzolódik elénk a 13. század magyar falvainak „felcser lódoktora”, a magyar táltos.

A PEREK JEGYZŐKÖNYVEI.

A táltosperek jegyzőkönyveinek teljes értékeléséhez belső tartalmuk, külső formájuk, valamint a közölt fordításuk szempontjából fontosnak tartom a következő, előlegezett magyarázatokat felsorolni.

A.) Tartalom és forma szempontjából: a) a perek lefolyásának ideje sok esetben bizonytalan, mert már eredetileg sem jegyezték fel pontosan, vagy pedig a többszöri másolás alkalmával sikkadt el a szövegből. Sokszor csak az elnöklő ispánok, kúnbírók, comesek stb., tisztségviselésének idejéből, hozzávetőlegesen számíthatjuk ki a jegyzőkönyv megírásának dátumát. De még így is támadhat nehézség pl. Moys nádor esetében — ezt a nevet és tisztséget apa és fia is viselték több ízben, megszakításokkal. A szereplő orvosok és királyi „fizikusok” szerepe szintén ad némi tájékoztatást, de ez is bizonytalan. b) A per és tanúkihallgatás színhelye is sokszor okoz nehézséget, mert több esetben a „tethelyen” folyik a vizsgálat és ezek a helyek torzított formában szerepelnek a Hoffmann-féle másolatban. c) Az ítélet szempontjából is marad sokszor kívánni való: többször egyszerűen elhagyják, gyakran pedig a szinte sablonos szöveg jelzi a végzését „contra fidem nihil”, ami nem jelenti egyúttal a vádlott teljes felmentését, hiszen a „világi kar” döntése, amely rendszerint anyagi természetű, már nem tartozott a

hitvédelmi bizottsághoz. d) A vádlott táltosok faji származása is sokszor bizonytalan, mert az ősi magyar, bessenyő és kún nevek sokszor szerepelnek együtt és így nehéz megállapítani, hogy az általuk képviselt hiedelemvilág a felsorolt népek melyikének őshitéhez tartozott.

B.) Szövegfordítás szempontjából az eredeti latin jegyzőkönyvek sablonos kérdés-formulái felesleges szóhalmazok állandó ismétlését jelentették volna és ez roppant egyhangúvá tehetné volna a magyar szöveget, úgy, hogy a fordításban igyekeztem ezt elkerülni. Ugyanez a helyzet az állandó esküformákkal, a vádak majdnem mindig azonos szövegével is.

A CSANAKI TÁLTOSOK PERE . (1272).

M o y s ú r, Sopron ispánja, a kománok bírása, S i m o n mester a budai Szent Miklós kolostor Domonkos-rendi pereje, Magyarországon a hit-tisztaság védője és vizsgálóbiztosa szorgos vizsgálatából és inkvizíciójából leírt adatok, amelyeket a király úr kegyes orvos doktorainak és fizikusainak, Albert és Márkus uraknak jelenlétében L á t ó d fia H a n i s mágus és társai ellen felvettek Csanak faluban, a győri vár közelében, ahol a vádlottak laknak és vádoltatnak elméjük hamissága miatt, amellyel visszaélnék, énekekkel, himnuszokkal akarják visszaadni a betegek testi erejét a hiszékeny emberek lelkeiben babonát terjesztve. Beszéli, hogy a vádlott a falvakban és az említett Győr külvárosai-ban és telepein társaival együtt sok súlyos betegséggel küzdött meglátogat, azoknak a vizeletét összegyűjtve, vagy külön-külön megvizsgálja, hasonlóképpen, hogy a betegek-

nek a testét és tagjait megtapogatja, majd a betegeknek szírupokat ad inni, hogy a gonosz lelkek ellen gyakorolja az ördögűzést, hasonlóképpen, hogy túllép a szeméremérzés határán azzal, hogy a női betegeket ágyaiknál meglátogatja, testüket, melleiket, hasukat megérinti, hogy a betegeknek mondta és mondja: „Én téged meggyógyítalak. H a k i t nevében, ha hiszel nekem. . .”, hasonlóképpen, hogy a betegek gyógyításáért pénzt fogad el. — Királyi megbízásból és kifejezett parancsból, ha a vádak valóban bizonyulnának és Látód fia Hanis, a vádak valódisága alapján elmarasztaltatna, akkor. . . örök hallgatásra kényszerítették, eszközei, jelvényei, írásai, ha ilyenek vannak, megégettetik, nehogy a vádlott gyarlósága és merészsége büntetlenül maradjon. Az inkvizíció alatt megnevezett tanúk mindnyájan esküt tettek, hogy sem barátság, sem gyűlölet, sem félelem nem vezeti őket, hanem egyedül az igazság.¹⁸⁸

Első tanú: Mócs fia Márk, a győri püspök íjjásza, megkérdezett, hogy ismeri-e a vádlottat és társait a jelen ügyben, mire ő azt válaszolja, hogy Hanis mágust ismeri, de társait csak látásból. Arra a kérdésre, hogy mit tud a vádlott gyógyításairól, elmondja, hogy a nemrégiben végigszenvedett betegségében, Keresztelő Szent János születésének napja körül, Hanis táltos meglátogatta őt betegágyánál, megnézte és megvizsgálta vizeletét és oly szorgosan gondozta őt, hogy azt hiszi, ha Isten és az említett táltos nem lettek volna segítségére, az említett betegségből nem gyógyult volna ki. A megszűnt betegség szent Vitus (Vid) dühe volt, amelyet veszett kutya harapása okozott. Arra a kérdésre, hogy a gyógyításnak voltak-e jelenlevő tanúi, azt válaszolta, hogy jelen voltak felesége, fia Marcel, leánya Borbála,

¹⁸⁸ Ez az esküformula alig változó szavakkal, végigkíséri az összes pereket, mint bevezető szöveg és még a 15. század végefelé sem sokat változott, legfeljebb hozzászéli, hogy „a Szent Evangéliumot testileg is érintve” — esküszik.

valamint Harsan, akit a nép nyelve bács (bachus) néven illet és Duru, az említett Hanis szolgája. A táltos bére felől a tanú azt vallja, hogy a vádlott semmiféle pénzről nem akart tudni, amit ajánlottak neki. A betegségek fajairól, melyeket a táltos gyógyítani szokott, a tanú nem tudta felsorolni, mert nagyon sokféle azok száma. A vádlott gyógyító művészetéről úgy nyilatkozott, hogy a táltos, aki őt nagyon sokszor meglátogatta a vár melletti házában, jobban gyógyít, mint a városban levő orvosok. Az ördögüzésről nem tud semmit, sem nem hallotta Hakit szellem nevét és természetét senkitől sem említeni. Az orvosságok mineműségéről csak annyit tud, hogy a táltos neki egy italfélét adott, egy világosszínű folyadékot, amelyet népi nyelven somának neveznek. Mielőtt őt megittatták volna, Harsan bács előzőleg megízlelte azokat. A mágus famulusainak a tennivalóiról a tanú azt mondotta, hogy egyikük litániákat énekelt, míg a másik, Duru nevezetű, a gyógyfű-keveréket készítette el és minden szükséges készség odanyújtásával segédkezett. A gyógyítás költségére vonatkozólag azt vallotta, hogy sem maga az említett Hanis, sem segédei semmiféle pénzt nem akartak elfogadni. Arra a kérdésre, hogy amiket elmondott barátságból, vagy gyűlöletből, vagy más valami okból mondotta-e el, azt válaszolta, hogy az esküje szerint csak a való igazságért mondotta.

Második tanú: Lőrinc fia Domonkos a várfalon kívülálló faházban, a sertés vásártérhez közel lakó tanút megidézték, feleskették Szent György katona ünnepéhez közel eső kedden. A vádlottakat ismeri, mert azok — mint mondotta — mindig jót cselekszenek. A vádlottak gyógyításáról és hitéről azt mondta, hogy mikor fejfájással és fülbajjal betegen feküdt a rossz kenyér miatt, Hanis meglátogatta őt, miközben Szent György vesszőit osztogatták szét a népnek a szomszéd falvakban, s ez alkalommal megtapintotta érverését, hogy a betegségének az okát megállapíthassa,

megvizsgálta a vizeletét is, majd hangos szóval hívta segédeket, akikkel együtt olyan gondosan ápolta őt, hogy italaitól hamarosan visszanyerte egészségét. Arra a kérdésre, hogy milyen italokat adtak neki, válasza az volt, hogy Hanis italt adott neki, amelyet Harsan gyógyfüvek főzetéből kevert, éneket recitálva s amely három színből állott. Az első valószínű zöldes színű, a második világosabb és a harmadik olyan volt, mint kristálytiszt víz, de hogy mi módon keverték össze őket, nem tudja, csak azt látta, hogy a füvek nevei nyílra voltak feljegyezve, amelyet a tegezében hordott a táltos. Hogy Hanis és társai szoktak-e betegeket látogatni, igenlően válaszolt. Megkérdezte, hogy ismer-e olyan betegeket, akiket a táltos meggyógyított, felsorolta Sebestyén urat, a püspök vérszerinti testvérét, akit „hydropica” betegségétől szabadított meg, amikor az említett úr a kórházból visszatérve, Szent Illés bajának mondott nyavalyában szenvedett. hasonlóképp Orbán katonát, a királyi udvarnokok falujából, akit „strumosa” betegségéből gyógyított meg. A gyógyításait kísérő szertartásokról azt vallja a tanú, hogy hangos szóval litániákat énekelt, segítségül hívta a szentek neveit, főképpen H a k i t nevét említette. Hogy ki az a Hakit, a tanú biztonsággal nem tudta ugyan, de hallotta, hogy a sötétség szelleme és nagyon gonosz. Megkérdezték tőle, hogy Hanis pénzszerezés szándékával látogatta-e meg, azt válaszolta, hogy az általa felajánlott pénzt a táltos visszautasította.

Harmadik tanú: U b a d fia J a k a b szücsmester, aki a városban (Győr) lakik, a Rába-parthoz közelálló „zarándokok kapuja” helyhez. A tanút elővezetik, megesketik és kérdezik, hogy mit tud az említett Hanis gyógyításairól, s azt válaszolja, hogy mikor ő a legutóbbi negyvennap óta idején kezdődő és egészen Keresztelő Szent János születésének az ünnepéig tartó időnkig súlyos betegségben szenvedett és végtagjait megmozdítani is képtelen volt, meglátogatta őt Bá-

lint mester, az orvosi tudományok doktora és hasonlóképp Gyárfás és Márton „fizikusok” és mindnyájan odaítélték őt a halálnak. Erre ő elvitette magát az említett Hanis házába, Csanak faluba, ahol rövidebb ideig maradt, s mint mondja, csodatevő gondossággal és bölcsességgel gyakorolja orvosi művészetét és minden látogatóját különbség nélkül gyógyítja. Később az említett Hanis meglátogatta őt a Rába-parti fürdőház mellett, ahol a táltos és segédje, Harsan, akit a nép nyelvén bács-nak neveznek, csináltak neki különféle szirupokat, betegszobájába fürösztötték és „struphakat” (?) alkalmaztak, testét gyakran megkenték kenettel és oly gondosan ápolták, hogy kigyógyult betegségéből. Hanis tisztességére vonatkozó kérdésekre, hogy vajon nem lépte-e át a szeméremérzés határát, amikor beteg asszonyokat látogatott meg, természet által elrejtett szemérmest szemlélte, amiket férfinak látnia nem szabad, sem azokat megvizsgálni, sem kezeit, melleit, hasát, lábát stb. tapintani, mint ő cselekedte, mire a tanú válasza az, hogy ezelőtt sok asszonyt inkább hagytak meghalni, semhogy betegségeik titkait felfedték volna férfiak előtt, mindezt az asszonyi nem tisztességének és szemérmének védelmére. Emiatt sok asszony pusztult el, nem akarván, hogy orvosok tudomást szerezzenek rejtett betegségeikről, mint erről Győrben már közszájon járó hír volt, hogy egyes dörék ostobák és a régi táltosok tudományát megvető emberek, akik a betegségeket titokban akarták tartani, behurcolták a városba Szent Lázár nyavalyáját, amelyet a nép nyelvén leprának neveznek. A nevezett mágus gyógyításainak hatásáról kérdezve, a tanú válasza az, hogy Hanis nagyon jártas ebben a művészetben, éppen azért jobb, ha megengedik neki a praktizálást, semhogy a betegek elhaljanak. Arra a kérdésre, hogy a vádlott abban a reményben látogatta-e meg a betegeket, hogy tőlük pénzt szerezzen, a tanú válasza az, hogy erről nem tud, de azt tudja, hogy ötöle sok unszolás után fogadta csak el az

adományt a következő szavakkal: „Egyet elfogadok, százat neked adok...” A mágus segédeinek a gyógyítás alatti tevékenységéről a tanú azt mondotta, hogy az egyik énekelve és zenélve olyan hatást váltott ki tehetségével, hogy a hallgatóságot észveszejtő izgalomba tudta sodorni, a másik pedig az orvosságok és italok keverésével működött közre.

Negyedik tanú: G e r g e l y sarukészítő, győri polgár, aki az itt létező prédikátor testvérek kolostora közelében lakik, elővezetve, felesketve és megkérdeztetve, hogy ismeri-e a vádlottakat, mondja, hogy magát Hanist nagyon jól ismeri, de segédeit csak látásból. A vádlott gyógyításairól a tanú azt vallja, hogy amikor ő veséivel beteg volt és a fizikusok kezébe került, a felesége hallotta, beszélni a piacon a püspök katonáját, Gyárfást, hogy őt és másokat az említett Hanis Isten segítségével meggyógyította betegségeiből. Akkor a felesége elhívatta a táltost az ő házába, aki mikor megérkezett, azonnal megvizsgálta vizeletét, megtapintotta érverését (pulzusát). Mig ezek történtek, csináltatott neki valami folyadékot többféle gyógyfűből — mint a „nepita”, „ebulo nigra” (?) és más hasonlókból, amelyeket nem ismert fel, — hogy vele megítassák. Amikor az ital készen volt, olyan undort váltott ki belőle, hogy nem akarta azt meginni. Megkérdezték a tanút saját betegségének meggyógyítása felől, mire ő azt válaszolta, hogy a nevezett Hanis utasítására a felesége tüzet rakott faszénből az ő testhossza és szélessége méretére, amely tüzre aztán sokféle gyógyfűvet szórt s mikor az illatos fűvek hamuvá oszlottak, elseperték a parázst és a meleg földre fektették őt, amíg bőséges verejték öntötte el egész testét. Ezekután vászonlepedőbe csavarva ágyába fektették, mialatt a táltos segédje élénk hangon énekelt. Megkérdezték tőle, hogy kötött-e megállapodást a táltosnal, hogy őt ápolja betegségében és házában látogassa, mire a kérdezett nemlegesen válaszolt. Tudakolták tőle azt is, hogy szokott-e a táltos és segédje Győr vá-

rosában és a környező falvakban betegeket látogatni, mire a tanú azt válaszolta, hogy nagyon sokan hívják őket házaikhoz a betegek, mert szerintük a táltos jártasabb a tudományban, mint az orvos magisterek, vagy a király úr fizikusai.

Ötödik tanú: A Csanak faluban lakozó O r s o l y a, Dénes özvegye, aki esküje szerint vallva elmondotta, hogy a nemrégiben múlt Szent Kristóf ünnep körül nagy láz öntötte el, betegségében meglátogatták az orvos magisterek, többek között egy fráter a Szent János ispotályosok közül, úgyszintén a boldog emlékü király volt orvosa, Albert mester és még mások, akik azonban nem tudtak rajta segíteni. A betegség annyira hatalmába kerítette, hogy az említett ünnepet követő szerdán már beszélőkéességét is elveszítette és az orvosok már halottnak vélték. Így is történt volna, ha az említett H a n i s táltos meg nem jelenik házában, aki mihelyt megérkezett, azonnal megvizsgálta a vízeletét, megtapintotta érverését, majd először valami átlátó folyadékot s utána egy fajta szirupot adott neki inni és ottmaradt alvókamrájában ápolására. Ezekután oly nagy gonddal kezelte őt, hogy Isten segítségével ma egészséges és teljesen elmúlt a láza. A bizottság tudakolta tőle, hogy látta-e, hogy a vádlott táltos és segédje másokat is meglátogatott a városban, vagy a környező falvakban gyógyítás céljából, mire a kérdezett azt válaszolta, hogy ő személyesen nem látta, de másoktól hallotta, hogy sokakat gyógyítottak. A gyógyítás lefolyására vonatkozólag még elmondotta, hogy mikor a táltos betegszobájába lépett, botjával a négy égtáj felé ütött, az élelmiszerekre, ruhákra és mindennemű használati szerekre valami folyadékot hintett, a küszöböt ujjai-val tisztelettel érintette, élénk szóval énekelt a gonosz szellemek ellen, mondván: „Hakit, Hakit, távozz ebből a házból, hogy sem föld felett, sem föld alatt ne legyen semmi hatalmad” és más ehhez hasonlókat. Arra a kérdésre, hogy

a vádlott táltos pénzért, vagy más anyagi előnyökért látogatta-e őt meg, a tanú válasza az volt, hogy a nevezett Hannis nem kért semmit és a neki felkínált pénzt is visszaautasította.

Hatodik tanú: J a n k a, a királyi íjjászok néhai parancsnokának, Jakab mesternek özvegye, aki szintén Csanak faluban lakik, esküje szerint elmondta, hogy nemrégiben vesebántalmai voltak, miért is Esztergomba szállították az ottani Szent Lázár kórházba, hogy ott keresse a gyógyulást. Tizenegy napig feküdt ott súlyos betegen, hogy a Jánosrendiek mestere és frátere megállapítsák a baj okát, de semmit sem értek el. Mikor a tizenkettedik napon a sikertelenség miatt türelmetlen lett, visszavitette magát házába és miután sokat hallott a táltos gyógyításai felől beszélni, elhívatta őt magához. Mikor a táltos megérkezett, megnézte őt ágyában, megtapintotta ütőerét, megvizsgálta vizeletét és mihelyt ezzel végzett, azt mondotta, hogy Isten segítségével újra egészséghez juttatja. Ezután több napon át látogatta őt és ilyenkor inni adott neki valami csodálatos vízből, amely kristálytiszt volt és amelynek erejétől ma újra egészséges. Arra a kérdésre, hogy tudja-e, miből volt a nevezett folyadék, azt válaszolta, hogy szükségétől készítve ő maga is megkérdezte a táltost egyes gyógyfüvek erejéről és hatásáról, mire az azt felelte, hogy „jobb ha a füvek nem találhatók mindenütt, mert nem mindenkinek adatott hatalom a természet titkos erőinek keverésére, hanem csak azoknak, akiket az „ioltenrim” kiválasztott és akik soha sem tértek el a küszöb árnyékában élő régiek szellemétől”. Megkérdezték a tanút, hogy a nevezett táltos a régi pogányok gonoszságait, vagy az elvetemült eretnekek babonáit a betegek között terjesztani törekedett-e, mire a kérdezett válasza az volt, hogy előtte a táltos soha hitbéli dolgokat nem említett, sem azt nem vette észre, hogy őt be akarja vonni valamilyen babonába, mert tudja róla,

hogy csak mint gyógyító látogatta meg. Ilynemű szándék felől ugyanis a bizottság szintén érdeklődött, mire a tanú azt válaszolta, hogy a szándékokról csak Isten mondhat ítéletet. Hogy a táltos megállapodott-e a gyógykezelésre vonatkozólag valamilyen összegben, azt a választ adta, hogy semmit sem fogadott el tőle, csak tejet és kenyeret. Arra a kérdésre, hogy látta-e a táltost más betegekhez menni, vagy jelen volt-e ilyen esetről, azt válaszolta, hogy nem, de hallotta többektől is, akiknek a nevét nem ismeri, hogy Hanis sok beteget meggyógyított és csodatevő híre közszájon forog. A meggyógyult betegek nevei között megemlítette Jeremiás zsidó nevét, akit a „gutta” nevű bajból kúralt ki, a patkolókovácsok mesterét is talpra állította, aki már nem tudott járni, ugyancsak meggyógyította Jakab úrnak, a vendéglősnek unokáját, aki fejbántalmakban gyötörődött, és a fiatal Demeter katonát, aki szent Vitus-táncában szenvedett és másokat, akiket nem ismer. Feltették neki a kérdést, hogy a táltos csak mint orvos látogatta-e meg híveit, vagy más minőségben is, azt válaszolta, hogy az említett Hanis mágus házasságkötési szertartást végzett a püspök íjjászainak mostani parancsnoka és Orsolya asszony között a vár közelében és hogy Csanak faluban ő vezette a táncmeneteket (choreis) az új-kenyér ünnepeken. Megkérdezték afelől, hogy mit tud Hakit természetéről, mint rossz szellemről, akinek a nevét a vádlott oly sokszor emlegette, a tanú azt felelte, hogy bizonyosat nem tud, de azt hallotta saját anyjától mesélni, hogy az említett szellem, mihelyt a hold feljön, bizonyos társaival összeállva, meghatározott időben, meghatározott helyen, amelynek a neve „pat”, összejönnek, amely hely parlagon áll és sem apró, sem lábasjóság rajta meg nem él, emberek jelenléte lehetetlen, mert nincs rajta semmi lehetőség az életre, csak a rablásra és harácsolásra. Itt tartják gyűléseiket a gonosz lelkek, — akiknek a feje Hakit, — férfiak, asszonyok — mindkét nem

béli gyermekek ellen, az egész emberi nem elvesztésére. Mikor azonban a Hakit nevét kiáltják, annak el kell tűnnie, mert elveszíti hatalmát, miután ereje ördögi nevében van. Megkérdezték a tanút, hogy hisz-e Hakitban, mire ő nemlegesen válaszolt és igazolásul felkínálja, hogy a keresztény vallás szentségére is felesküszik.

Hetedik tanú: J a n k a, Márkus csanaki patkolókovács felesége, elővezetve, felesküdvé a következőket vallja: ismeri a Hanisnak nevezett táltost és segédjeit, jó embereknek tartja őket, akik a betegségben szenvedőket segítik. Megkérdezték tőle, hogy mit tud az említett gyógyításokról, mire elmondotta, hogy Szent Lukács evangélista ünnepe táján férje súlyos beteg lett és sok orvos meglátogatta, többféle orvossággal kísérletezve, de eredményt nem tudtak elérni. Márkus kovács erre a vádlott táltost hívatta házához, aki amikor megjelent, megtapogatta a beteg érverését és azt mondotta Márkusnak és a tanúnak: „ha hisztek bennem és ha akarjátok, akkor meggyógyítalak”. Mire a házastársak egyetértve, kifejezetten megkérték őt erre és elégséges jutalmat ígértek neki. A nevezett Hanis táltos azonban azt mondotta, hogy ő nem pénzt akar, hanem barátságot. Ezek után tizenkét napon keresztül a beteget állandóan látogatta és oly gondossággal ápolta, hogy Isten segítségével meggyógyult. A gyógyítás módjáról a tanú elmondotta, hogy a vádlott személyesen adott a betegnek valami átlátszó, tiszta folyadékot inni és sok „implast”-ot rakott mellére, szolgálai (segédei) pedig imádságokat énekelve segédkeztek neki. A táltos babonáiról a tanú nem tudott semmit sem mondani. Arra a kérdésre, hogy a jelzett vádlott Csanakon, vagy más helyeken is szokott-e másokhoz, mint betegekhez járni és hogy személyesen volt-e jelen ilyen gyógyításoknál, a tanú nemlegesen válaszolt.

Nyolcadik tanú: K a t a l i n asszony, Márton úr özvegye

szintén Csanak faluból, elmondotta, hogy nemrégiben fia, Márk, beteg lett és ő több orvost és fizikust hívott a házhoz és miután állandó nagy lázban feküdt a beteg, a jelzett orvosok mindent elkövettek, hogy meggyógyítsák, de sikertelenül. Ekkor az anya elküldött a nevezett Hanis táltosért és amikor ez megérkezett, rögtön érverését tapintotta a betegnek és megígérte, hogy meg fogja őt gyógyítani. Ezek után gondosan ápolta és víztiszta, átlátszó folyadékot adott neki napjában többször inni, amelytől belső részei kitisztultak és a láz, amely eddig hatalmában tartotta, megszűnt, visszanyerte egészségét, amit az összes látogató orvosok nem tudtak visszaadni. A kérdésekre, hogy milyen falvakban, vagy városrészekben szokott az említett vádlott betegeket látogatni, hogy ilyen gyógyításon személyesen vett-e részt, látta-e, hogy a betegek vizeletét vizsgálja, tud-e róla, hogy csak úgy ígért gyógyulást betegeinek, ha bért kapott érte, mindenre azt válaszolta, hogy semmit sem tud, csak azt, amit már előbb elmondott.

Z á r a d é k : Így folyt le és fejeződött be előttünk H a n i s táltos és társai ellen folytatott inkvizíció Szent Lukács evangélista ünnepét követő szombaton, M o y s gróf mint a törvényszék elnöke és Simon mester, az eretnokségek inkvizitora jelenlétében. A hit ellen nincs panasz. A tömlöc-tartó őrizete alá utasíttatik, hogy rendelkezésre álljon.

A SZENTGYÖRGYFALVI TÁLTOS PERE.

M o y s nádor, Sopron comese és a kúnok bírása, S i m o n mester és J á n o s fráter a kisebb testvérek rendjéből, mint királyi orvos, megidézték az előírások erejével és törvényes formában D e g e s d táltost azzal vádolván, hogy a zalai Szent György-falván levő kápolnát lerombolta, megszent-

ségtelenítette, az abban levő szentek ábrázolásait meggyalázta, betegeket gyógyított, magát csodatevőnek hagyta nevezni és „püspökök módjára szertartásokat végzett”. Hasonlóképp megidézték az alább említett tanúkat, akiktől megkövetelték, hogy a szent evangéliumot testileg is érintve megesküdjenek, hogy sem gyűlölet, sem harag, sem barátság nem vezeti őket a tanúságtételben, hanem csak az igazság.

Az első tanú: Kundi fia Simon szücsmester, aki tudomása szerint „talán 75 éves”, így vallott, ahogy következik: Kisded, gyermek, ifjú és férfi korában mindig Szent György-falván, a makkoltató kondások között élt, neveltetett. Nagyszüleitől és szüleitől hallotta, hogy Degesd családjá már emberemlékezet előtti időkben a faluban élt. Azt is vallotta, hogy a nevezett atyja, molnármester volt és egy halastavat birtokolt, amelyben a tanú gyermekkorában sokszor fürdött. Ennek a tónak a balpartján állott a kápolna, benne egy lovas szentnek fából készült szobrával. Hogy ki építette a kápolnát, senkitől sem hallotta, de azt biztonssággal tudja és vallja, hogy az emberemlékezet előtti idők óta fennállt és a falubeliek és molnárok meséiből azt is tudja, hogy itt valamikor fehér lovat szoktak áldozni. Biztonssággal hallotta, azt is a „fatens”, hogy az öreg mágus a kápolna padlózatába sülyesztett sírkő angyalainak a szájába köpött és a szenteknek arcára taposott.¹⁸⁹ Hallotta a tanú

¹⁸⁹ Ildomtalannak, izléstelennek látszik e kifejezés, hogy „a szájába köpött”, de ezzel biztos adatot nyerünk afelől, hogy a jelzett templomban egy, vagy több, domborművekkel díszített sírkőlap volt a padozatba építve és a templom látogatói, természetszerűleg, járásban-kelésben tapodtak rajta. A köpködést pedig talán megbocsájthatjuk, ha pl. megemlítjük, Nagy Péter orosz cár európai körútján a bécsi Hofburg selyembrokat, mennyezetes ágyaiba sarkantyús csizmával együtt feküdt le aludni és ébredéskor az volt a szórakozása, hogy a „plafonra” köpdösött. A magyar táitos és az orosz cár közötti összehasonlítást — főképp időben — az olvasóra bizzuk, bár bizonyosak vagyunk az eredmény felől...

azt is, hogy sok beteget visznek a vádlott házához, még a mai időkben is, és hogy sokan hívatják betegeikhez, különösen a szülő asszonyokhoz, akiket a küszöbre ültet a régiék szokása szerint. Hallotta és látta is, hogy lovakat is gyógyít és ha azok nem fogamzanak, akkor farkuk alját varázsfüvel szél irányából megdörzsölte, hogy szüljenek, a teheneknek alfelébe „flauta”-val fújatott, hogy azok megduzzadva több tejet adjanak és hasonló varázslattal élt, a méheknek is énekelvén. Azt is hallotta, hogy a vádlottat „thaumaturgos”-nak (csodatevő) nevezték. és hogy falujába visszatérve a megégett templomocska romjait látta, de a tűz szerzőjét, vagy okát nem ismeri.

A második tanú: M á r k u s „subulcus” (makkoltató kondás) 80 év körüli, Szent György falujában élő öreg, így vallott, ahogy következik: Volt egy nagyon öregkoráig élő nagyapja, akitől azt hallotta, mintha a kápolnát valami „remete presbiter” építette volna, vagy legalább is mellette lakott és iskolát tartott a gyermekeknek, amíg a tatárok nyilától meg nem halt. Utána sokáig senki sem látogatta a helyet, amíg az öreg molnármester, a mostani Degesd apja, a helyet meg nem váltotta a halastóval együtt, amelynek a partján van ma is a kápolna. Hallotta nagyapjától azt is, hogy a kápolnában egy szent lovas szobra állott, amelyet a népek nyelvén „zenlow”-nak neveztek és, hogy a falakon sok szokatlan dolog volt festve „harcoló katonák, muzsikáló vadászok. négylábú szörnyetegek kigyó farokkal, halak, négylábú állatok fejeivel és egyéb állatok”, a padlón pedig épp úgy, mint Szent Márton monostorában, szenteknek a képei voltak vésve, amelyeken lábbal tapostak az emberek. Hallotta a tanú azt is, hogy a népek „thamaturgos”-nak nevezték az öregét. Arra a kérdésre, hogy a vádlott gyógyított-e betegeket, vagy legalább is megkísérelt-e ilyesmit velük, a tanú igenlőleg válaszolt. Feltették a kérdést, hogy ismer-e személyeket, akiket a táltos kezelt és hogy azokat

fel tudná-e sorolni, a „fatens” a következőket mondotta: ismerek ilyeneket, mint az öreg katona, akit Sebestyénnek hívnak és akinek tumorja volt, Degesdhez ment gyógyulást keresni, aki jeleket rajzolt a beteg hasára, amíg a daganatot megtalálta, majd éjjel-nappal tejet itatott vele ¹⁹⁰ és a nevezett beteg még ma is él a házában. Egy bizonyos Borbála nevezetű asszonyt Veszprém vidékéről hoztak hozzá bénasággal (paralisi morbo contracta) és mivel járni nem tudott (carens pedum officiis), faluról falura segítettek vonszolni őt a falvak lakói, épp úgy, mint a tanú is, aki a mocsaras vidéken szolgálival együtt átségitette a nevezett beteg asszonyt. Negyven napig lakott egyedül egy kis kamrácskában, ahol csak egy személy látogatta meg övéiből, hogy étellel-itallal ellássa és a táltos forrázott füveivel a beteg asszony testét naponta háromszor lemosta (herba decocta cor-pum infirmæ ablueré). A füvek nevét egy régi botról ol-vasta le és negyven nap múltán az asszony gyógyultan távozott saját lábán. Ugyancsak hallotta és tudja, hogy Gergely comesnek egy szolgálója (ancilla), aki sokáig vak volt és testvérei szokták vezetgetni, visszanyerte látását a táltostól aki szeméről „le mosott” egy fátyolt és a mai napig egészen egyedül és vezető nélkül megy ahova ura parancsolja (küldi). Arra a kérdésre, hogy tud-e róla, hogy a vád-lott elfogadott-e, vagy kért-e valamiféle javadalmazást vagy ajándékot azoktól, akiket kezelte, a tanú azzal válaszolt, hogy nem tudja.

A harmadik tanú: T a r f i a G y á r f á s, körülbelül öt-
ver éves, úgy vallott, amint következik: Gyermekkorában
sokat járt a kápolna melletti házba, amelyet iskolának is ne-
veztek. Ünnepeken sok gyermek (fiúk és lányok) gyülekez-
tek a kápolna körül, ahol az öreg táltos tanította őket énekre
és amire a papok szokták tanítani a gyermekeket. Megkér-

¹⁹⁰ A „gyomorfekély” népi kúrája még ma is az általános tejfogyasztás.

dezték, hogy emlékszik-e, hogy a vádlott szidalmazta volna-e a szenteket, mire a tanú nemlegesen válaszolt, csak annyit említett még, hogy a „lovasszenteket”¹⁹¹ tisztelte, akiknek ünnepei a kápolnában kiváltságos napok voltak. Nem tudott a tanú semmit sem a templom leégetésének az okáról sem és csak gyengén emlékszik, hogy szörnyetegek és harcoló katonák voltak a falra festve. János fráter kérdésére a gyógyításokra vonatkozólag, ugyanannyit tudott, mint az előbbi tanú.

A negyedik tanú: P a r j a d i J a k a b, úgy vallott, mint az első tanú, annyit mondott hozzá, hogy nagyon jól tudja és hallotta öregkort élt szüleitől, hogy a kápolnát valami remete építette, aki ott is lakott a környéken és „az énekes gyermekek iskoláját” igazgatta és ugyanakkor, mint szerep segédkezett Degesdnek a betegeknel és más szertartásoknál. Hogy honnét tudja, hogy az énekeseket a remete tanította, azt válaszolta, hogy mikor gyerek volt és Szent György napján a „vesszőket” szétosztották a házaknál és énekeltek, akkor ő is járt egy csoportban tizedmagával a kondásokkal. A gyógyításról annyit tudott, hogy Degesd mondotta meg, hogy mikor és hol kell az illatos füveket gyűjteni, mert volt neki egy varázsbotja, amelyre fel voltak róva a titokzatos füvek nevei. Ama kérdésre, hogy a táitosnak járt-e fizetség a gyógyításért vagy az orvosszerekért, a kérdező azt vallotta, hogy senkitől sem hallotta, hogy a vádlott valamit is elfogadott volna.

Ötödik tanú: Dominus Marcus de Kemen ugyan-

¹⁹¹ A „lovasszentek” ábrázolása nagyon kedvelt művészi formája középkori miniatura- és templomfestőinknek, szobrászaiknak. Közéjük soroljuk Szent László, György, Márton, sőt Mihály arkangyal alakját is és, hogy hazánkban oly nagy kultusznak örvendenek, éppen „lovass” miveltségüknek köszönhetik. A lovakban is megkülönböztették a fehér lovat: a Képes Krónika festőjét azért tartjuk vitathatatlanul magyarnak, mert még véletlenül sem festett királyaink alá mást, mint fehér lovat.

úgy vallott, mint az első tanú és még elmondotta, hogy a táltos sok kárt háritott el azzal, hogy az állatokat is kezelte. Az állatállományból ugyanis tavasszal nagyon sok elpusztult, különösen tehének, amelyeknek a bőrét a táltos lehúzott, belsőrészeit vizsgálta és csontjaikat a kápolnához közelálló „százhalomnak nevezett berekben” elásatta. A tanú még megtoldotta vallomását azzal, hogy a táltos „püspök módján” szertartásokat végzett, madártollas ruhába öltözött, lábán madárkőrmös lábbelit viselt, süveget hordott és ha betegek házához hívták, sőt hintett a küszöbre és a szögletekbe, azokat kitisztítva, vizet loccsantott. A tanú, mikor állatdögvész volt a falujában, magához hívatta a táltost, aki fenyőgyantával dörzsölte be a beteg állatok orrát, ivóvizükbe faszenet dobott és amely állatot így kezelte, az nem is pusztult el. A bizottság kérdésére, hogy a nevezett vádlott a járványból jutott-e anyagi előnyökhöz, a tanú azt válaszolta, hogy tudomása szerint csak az elhullott állatok szarvát kérte és fogadta el.

Hatodik tanú: Miskei Benedek, királyi katona a sümegi várból látogatóban lévén Szent György falujában lakozó rokonainál, a bizottság előtt önkéntes akaratából megjelenve, a jelenlevő inkvizíció tagjait kérte, hogy Degezd mestertől cseppeket kérhessen, amelyekkel eddig szemeit hatásosan gyógyította és amiért valójában ily meszszi re jött házából. Elmondotta, hogy a vádlott táltost ismeri és rokonai izenetéből értesült, hogy a nevezett sikeresen gyógyítja a beteg szemeket. Kérdezték tőle, hogy hittet hisz-e, hogy a táltosnak csodálatos gyógyító ereje van, mire a tanú válasza az volt, hogy nemcsak hiszi, hanem sajátmagán tapasztalta is, mert mióta a táltos cseppjeivel gyógyítja szemeit, „visszanyerte látását és a dolgok formái világos fénnel rajzolódnak ki előtte” (receptisque visibus formas rerum luce lustrat clarissima). Hogy milyen cseppeket használt a vád-

lott, a tanú biztosan nem tudta, de hallotta, hogy az egyik rokonasszony a nép nyelvén „zentazonveragh”-nak nevezte. Arra a kérdésre, hogy a vádlott kért-e fizetést a gyógyításért, a tanú nemlegesén válaszolt mondván, hogy a mágus csak „Isten szerelméért” gyógyította.

AZ ALMÁS VÁRI TÁLTOS PERE.(1245.)

Hegun comes, János szebeni prépost és Wolfgang, Erdély inkvizitora hallgatják ki a megidézett tanúkat Oculi vásárnapját követő hétfőn.

D a r u k B e n e d e k, almási várjobbágy: vallotta, hogy ismeri a táltost, aki nagyobb ünnepeken megjelenik a várban. Az erdőben bújkáló pogányoknak papja, s áldozatokat mutat be, vannak ruhái, amiket a régi valláson lévő papok viseltek és sok toll van rajta. Ama kérdésre: kikkel szokott érintkezni, azt felelte, hogy a várba sereglő szegény nép között társalog. A kérdésre, hogy hol lakik a vádlott, a tanú nem tud választ adni. Hogy a régi pogány szokásokat gyakorolja-e a vádlott, a tanú azt válaszolta, hogy a „nyár-ősz ünnepen” (festo Narews), amikor az új kenyeret ünneplik, szokott a várba hozni egyeseknek egy-egy új kenyeret (tortam panis novi). Arra a kérdésre, hogy szokott-e ezért pénzt kérni, azt a választ adta, hogy nem tudja. Hogy a vádlott a köteles papi tizedek ellen beszélt volna, a tanú csak azt hallotta tőle, hogy a szebeni prépost, a kerci apát és a fejevári püspök is kér tizedet, de legjobb egyiknek sem adni, nem hogy háromnak. A kérdésre, hogy ki előtt mondotta ezeket, a válasza az volt, hogy sokak előtt, akik küldöttséget menesztettek a gyulafehérvári püspökhöz, hogy nem tudják kinek kell fizetniök. Arról, hogy mezítelen lányokkal gyűjtet gyógyfüvet az erdőn, nem hallott és nem is tud semmit.

Kérdezték tőle, hogy a vádlott használ-e írott varázsjeleket, mire a tanú azt vallotta, hogy a táltos a régiek írását ismeri és hosszú botocskára írja dolgait. Hogy látott-e a vádlottnál ilyen botokat, a tanú igenlően válaszolt. Hogy miket tartalmaznak az írott botocskák, a tanú azt válaszolta, hogy nem ismeri az írás művészetét. Arra a kérdésre, hogy hova szokta rejteni az írott botokat a vádlott, a tanú válasza az, hogy tegezébe a nyilai mellé. Hogy hallotta-e a vádlottról, hogy részeges és sokszor hányik, a tanú válasza: mikor ő látta és beszélt vele, mindig józan volt.

Eccel Márton tövisi plébános vallja, hogy ismeri a vádlottat, tudja róla, hogy az erdei szegény emberek pogány papja, szertartásaiknál szerepel és hallotta róla, hogy mindenféle pogány cselekményekben része van. Ismeri családját, szüleit és testvéreit is, tudja, hogy a család hetedik gyermekeként született és éppen ezért a pristaldus hozta a keresztelőre a tövisi plébánia templomába. A bizottság felvette a kérdést, hogyan lett mégis újból pogánnyá, sőt a pogányok papjává, mire a tanú elmondotta, hogy a vádlott körülbelül húsz éves korában megszökött a szülői háztól és amikor pár év múlva visszatért, mindenki tudta róla, hogy táltos-sá lett, bár figyelmes keresztény nevelést kapott és a szentségeket, melyekkel az egyház a lelkeket igyekszik menteni, ő, a tanú, személyesen szolgáltatta ki neki. A tanú tudott az írásokról is, amelyeket a vádlott mindig magánál hordott és ő, a tanú, egy alkalommal a kezébe is vette ezeket a botocskákat, de nem tudta értelmüket megfejtetni, mert a régiek írásával voltak feljegyezve, amelynek betűit nem ismerte. Megkérdezték a tanút, hogy milyen alkalommal került kezébe az írott botocskák, mire elmondotta, hogy a vádlott idős apja halálos betegségében fia, a táltos is oda-jött a haldokló ágyához és akkor ő, mint a beteg plébánosa is jelen volt. Ez alkalommal a táltostól elkérte a botocskákat és mikor nem tudta elolvasni írásukat, kérdezte a vád-

lottat a jelek tartalma felől és tudakolta tőle, honnét vette, mire a vádlott azt válaszolta, hogy gyógynövények és orvosságok nevei vannak rajta és hogy egy nagyon öreg embertől kapta, akit vándorlásában ismert meg. Kérdezték a tanút, hogy tud-e a vádlott esetleges gyógyításairól, mire a tisztelendő tanú azt válaszolta, hogy tudomása szerint a táltos még nagyon fiatal ahhoz, hogy a gyógyítás művészetét elsajátíthatta volna. A vádlott pogány szertartásai felől vallatva, a tanú válasza az volt, hogy ő csak hallomásból tud róla, aminek nincs nagy értéke. Az egyházi dézsma leadásáról a tanú a következőket mondotta: Az egész környéken zavarban vannak a hívő keresztények, mert a kerci apát, a fejevári püspök és a szebeni prépostság követeli magának az évi tizedet és senki sem tudja, kinek adja le. Feltették neki a kérdést, hogy szerinte a három vetélytárs közül melyiknek a követelését tartja jogosnak, mire a tisztelendő tanú a következőket válaszolta: „A tisztelendő szebeni prépost jelenlétében erről lelkiismeretem nem enged válaszolni.” Hegun comes tiltakozott ilyen természetű kérdések ellen és ő maga kérdezte, hogy vajon igaz-e, hogy a vádlott részeges és részegségében a keresztény egyház ellen lázítja az embereket? A tisztelendő tanú vallomása szerint soha sem látta részegen a táltost, és soha sem hallotta a keresztény egyház ellen beszélni és hogy őt, mint presbitert mindig tiszteletben tartotta és tartja. Ama felszólításra, hogy óhajt-e lelkiismerete szerint még valamit a kérdezettekhez hozzátenni, a tisztelendő tanú megemlítette, hogy a vidéken nagyon sokan vannak, akik a háromszoros tized miatt inkább a pogánysághoz húznak és a keresztény ünnepeket csak kényszerűségből és félelemből tartják. János prépost kérdésére, kinek óhajtják a környék keresztényei leadni a dézsmákat, a tanú azt válaszolta, sokaktól hallotta, hogy a szász a szásznak, a magyar a magyarnak. Hegun comes ismét tiltakozott és elbocsájtotta a tanút.

Balko almási várjobbágy ismeri a vádlottat, elmondja, hogy együtt gyermekeskedtek vele és rokonok is. Megkérdezik, hogy védeni akarja-e, vagy betartja esküjét, mire a tanú megismétli, hogy lelkiismerete szerint csak az igazságot mondja. Megkérdezték tőle, hogy a vádlott valóban az erdei szegény emberek pogány papja-e, mire a tanú azt válaszolta, hogy rokona nem pogány, és csak keresztény kötelességét teljesíti, hogy a szegény erdei emberekkel tart, akik elvonulnak az erdőkbe, mert nem akarnak és nem tudnak három úrnak dézsmát fizetni, hanem inkább a pogány erkölcöskhöz térnek és az ördög zsákmányai lesznek. Megkérdezik a tanút, hogy kinek fizetnének szívesebben a népek, mire azt válaszolta, hogy a fejevári püspökségnek, mert az a magyarokat védi. Tisztelendő János prépost kéri, hogy vesszőzzék meg a tanút, de Hegun comes tiltakozik és a tanút elbocsájtják.

A comissió ítélete: a vádlott köteles pogány dolgait elégetni és homlokára a kereszt jelét kell égetni. Ez utóbbi végzés változást szenved, mert az elítélt felesküdt a keresztre („iuravit ad crucem”) saját költségén és élete veszedelmével. 192

AZ ALMÁSI PER MÁSODIK NAPJA.

Cristianus szászrégeni plébános, aki a vádlottat ismeri, tudja, hogy istentelen szokásokat, pogány erkölcsöket terjeszt és személyesen is hallotta, hogy az egyházi dézsma

192 A középkori „votavit crucem” — fogadalmat tett a keresztviseelésére, — vagyis csatlakozik a kereszties hadakhoz a Szent Sír felszabadítására, — minden nagyobb büntényt követő ítélet alól — kivéve a „crimen laesae maiestatis” — felségsértés — felmentette az elítélteket. A 14. században az Anjou-korban, amikor a zarándoklatok annyira szokásba jöttek, rendszerint Achenbe, vagy Compostellába, vagy még inkább Szent Miklós sírházhoz, Bariba vándoroltak el gyalogosan a vezeklők.

ellen lázit, buzdítva másokat, hogy a leadásokat megtagadják. Vallotta, hogy a múlt évben, Szent Péter apostol napján, amikor a szászrégeni templomban befejezte a misét, nagy zajt hallott a téren, ahol a nép megtámadta a dézsma-szedő prokurátort, Bithel Jakabot és két társát, Koncz Pétert és Hummel Gáspárt. A tanú szerint a veszekedés elindítója a vádlott volt, aki istentelen káromkodással illette a keresztény egyházat és főképp annak papjait, míg társai betörték a prokurátor fejét és két társát is súlyosan bántalmazták. A nevezett táltosról tudja, hogy követőivel ismeretlen helyeken jönnek össze és pogány szertartásokat végeznek. Nem tudott választ adni, hogy honnét tudja és, hogy milyen szertartásokat végez a vádlott. Tisztelendő János prépost kérdésére, hogy vajon adtak-e le neki a vádlott követői a bőjti halászatból tizedet, a tisztelendő tanú nemlegesen válaszolt. Hegun comes tiltakozik további kérdések ellen, ha a tanúval nem tétetnek esküt. János prépost tiltakozik, hogy egyházi személyről van szó, mire a comes felüggeszti a további kihallgatást. — *Feria quarta post Octavam Domini.* — Tisztelendő János prépost távol tartja magát.

Folken Simon szebeni polgár ismeri a vádlottat, aki a nagy veszekedést szervezte a szászrégeni templom előtt a nagyvásárt követő Szent Péter apostol ünnepén. Megkérdezték, hogy miként zajlott le a veszekedés, mire a tanú elmondotta, hogy Jakab mester, a prokurator mondotta egy tövisi embernek: ugy-e, jobb itt lakni, mint az erdőkben? — mire a tövisiek rátámadtak és betörték a fejét, társait pedig megverték. A bizottság kérdezte, hogy gyalázták-e a keresztény egyházat és a papokat, mire a tanú azt válaszolta, hogy az egyházat nem, hanem csak a plébánost, aki a dézsmaszedők segítségére sietett. Emlékszik a tanú arra is, hogy dulakodás közben a vádlottak azt kiabálták Jakab mester és társainak: „ti három gazda kutyaí vagytok és háromszor sze-

retnétek enni..." Megkérdezték a tanútól, van-e tudomása arról, hogy a vádlott arra tanítaná a népet, hogy a házassági eljárás a bessenyők, vagyis kutyák módjára is meg van engedve (coitus per modum canis, more besseniorum). Hegun comes tiltakozik ilyen kérdések feltevése ellen és megtiltja a válaszadást, majd felfüggeszti a vizsgálatot.

Ítélet: A vádlottat és 28 társát, akiket a szebeni prépost kérésére fogtak el, szabadon bocsájtják.¹⁹³

A KÁLDI TÁLTOS PERE (1245.)

Letnik és Herman ispotályos lovagok, János nagyszebeni prépost, fráter Wolfgang az erdélyi részek inkvizitora, segesvári perjel folytatják le a vizsgálatot a Deés melletti Káld községben.

Első tanú: Földvári Lázár (de Feltwar) királyi jobbágy a Szent Evangéliumra megesküdvé vallja, hogy ismeri a nevezett Csögü (Chewgu) táltost, aki a vidéken él, amióta a tatárok elvonultak és, hogy a nevezett vádlott valóban tatár-e, arról csak annyit tud, hogy ezeknek a népeknek a nyelvét beszéli. Arra a kérdésre, hogy honnét tudja, hogy a tatárok nyelvét beszéli a vádlott, elmondja a tanú,

¹⁹³ Az erdélyi szász papság majdnem mindig anyagi természetű motívumokat kevert az inkvizíciós perek vádjai közé. A nagyszebeni prépostok különösen sok erőszakosságot követtek el nemcsak a magyar és székely nép rovására, hanem magukat a magyar és székely papokat is állandóan károsították. A székelyudvarhelyi Domonkos-rendi kolostor különösen sok támadásnak volt kitéve, mert ez volt az egyedüli székelyekből álló közösség. 1377-ben már maguk a segesvári szász Domonkos-rendiek is meg-sokallták székely rendtársaik meghurcolását és Rudolf perjel a kalocsai érsektől kér számukra védelmet, mert a szász részekben egyszerűen lehetlenné tették a székely barátok számára az átutazást. „Ex Archivo Capituli Albensis Transsylvaniae”. 5. V.

hogy őt annakidején a tatárok nem bántották, mert Lázár (bélpoklos) volt és megtanult tőlük valamennyit beszélni és a táltosnal is beszélt már akkor, aki amikor meglátta, hogy a tanú Lázár, felkereste őt faluszéli házában és kenőcsöket adott neki baja ellen, amely már sebei gyógyulása folytán a kenőcsöktől elmúlt és ma már nem Lázár. Arra a kérdésre, hogy a vádlott igyekszik-e rábeszélni a népet, hogy az egyházi tizedet ne fizessék meg a papoknak, a tanú nemlegesen válaszolt. Feltették neki azt a kérdést, hogy a vádlott valóban megmérgezte-e a Maros és több patak vizét, hogy az állatok elpusztuljanak, mire a tanú azt válaszolta, hogy hallotta másoktól, de azok gyűlöletből beszéltek.

Merse András deési polgár: megesketve a Szent Evangéliumra, azt vallja, hogy ismeri a fogoly vádlottat, akit tatárnak is mondanak, de ő többször beszélt vele és neki azt mondta, hogy nem tatár, csak azok foglya volt és itt-hagyták, amikor elmentek. Arra a kérdésre, hogy istentelen szokásokra tanította-e a népet a vádlott; a válasza az, hogy nem hallotta, de tudja, hogy magyarul a táltos nehezen beszél. Hogy tudomása szerint lebeszélt-e a népet az egyházi tized leadásáról, azt válaszolta, hogy a vádlottat hallotta emlegetni, hogy az ő népénél ilyen adót nem kell fizetni, mert ott a papok maguk mennek minden nap a nép közé és koldulnak. Hogy hol vannak ezek a népek, a tanú nem tudta megmondani. Megkérdezte, miszerint a vádlott megmérgezte volna a Körös-menti falvak vizeit, hogy az állatállomány elpusztuljon, a tanú nemlegesen válaszolt.

Balás fia Gáspár deési királyi jobbágy (serviens) megesküdve a Szent Evangéliumra, azt vallotta, hogy ismeri a vádlott tatár táltost, akivel együtt szöktek meg a tatároktól, amikor azok elvonultak. Arra a kérdésre, hogy hallotta-e, hogy istentelen praktikákra tanítja a népet, a válasz az volt, hogy nem tud róla. Megkérdezték tőle, hogy eljár-e

betegkekhez, vagy azokat fogadja-e, mire a tanú válasza, hogy sokan mennek hozzá, akiknek tatár betegségük, nyílt sebeik vannak és akiket Lázároknak neveznek. Arra a kérdésre, hogy ezt honnét tudja, mondotta, hogy a segesvári Antonius kórház fráterei mondták, akik sok Lázár-betegget ápoltak, hogy a nevezett táltosnak valami csodálatos erejű kenőcse van, amivel a Szent Lázár-rosszát meg lehet gyógyítani. Arra a kérdésre, hogy hallotta-e hogy a nevezett vádlott valami porral megmérgezi a Körös-menti vizeket és ezzel elpusztítja az állatokat, a tanú azt vallotta, hogy ezt a „calumniát” orvosok terjesztik, akik gyűlölettel vannak irányában, mert ingyen és jól gyógyítja a legsúlyosabb betegeket is.

E r s i E u s t á k somlói székely vallja, hogy ismeri a fog-ságban tartott vádlottat, mert többször volt a falujában. Arra a kérdésre, hogy tudja-e róla, hogy istentelenségekről beszél a népnek, a tanú nemleges választ adott, míg a vádra, hogy a tizedelés ellen beszél, azt vallotta, hogy amennyire megértik a nyelvét, nem annyira a tized ellen beszél, hanem arról, hogy a papoknak szegényeknek kellene lenniök és csak annyit szabadna elfogadniok, amennyit megesznek és hogy a néptől kellene minden nap alamizsnát kérniök, mint az ő hazájában. Arra a kérdésre, tudja-e a tanú a vádlottól, hogy hol van a hazája, azt válaszolta, úgy hallotta tőle, hogy sok hegyen és folyón kell keresztül menni amíg odáig elér az ember. Megkérdezték, tudja-e, vajon a nevezett keresztény-e, vagy sem, a tanú azt vallotta, hogy a somlói papok megkeresztelték, amikor a tatárok elvonultak. Arra a kérdésre, hogy a nevezett táltos gyógyít-e, a tanú azt válaszolta, hogy tudomása szerint sokakat meggyógyít kenőcsével, amelyet ő maga készít. Hogy milyen természetű betegségeket gyógyít, azt válaszolta, hogy főképpen Lázárokat, de minden tatárbajt is gyógyít. A folyó vize megmérgezéséről hasonlóképpen válaszolt, mint a harmadik tanú.

Gata János somlói szabad székely, az Evangéliumra esküdve vallja, hogy ismeri a nevezett táltost, aki sokszor járt Somlón és a hegyekben, s hogy mindennemű munkát elfogad, amit adnak neki. Arra a kérdésre, hogy beszél-e istentelen dolgokról, vagy a régiek erkölceit akarná visszavezetni, azt válaszolta, hogy nehéz beszédét megérteni, legtöbbször kinevetik, a gyermekek kigúnyolják, de sohasem haragszik. Az egyházi tizedekről csak annyit hallott tőle, hogy a mai papok sok gazdagságot gyűjtenek és a népeknek el kell vinni hozzájuk a tizedet, pedig az ő hazájában nagyon szegények és csak annyijuk van, amit aznap megesznek és eledeelt mennek kérni a néptől, amely nagyon tiszteli őket. Arra a kérdésre, hogy hol van a vádlott hazája, azt válaszolta, hogy több ízben hallotta tőle, hogy az ő hazájában nincsenek erdők, a hegyek sokkal magasabbak és tetejükön mindig hó van. Tudakolják tőle, hogy igaz-e, hogy a vádlott beteget gyógyít és orvosságokat készít, azt válaszolta, hogy valóban sokféle gyógykenőcse van a vádlottnak, amelyeket magával hord és bár nagyon szegény, nem fogad el semmit a gyógyításért. Arra a kérdésre, hogy a vádlott megmérgezte-e a folyók és patakok vizeit, azt válaszolta, hogy ez a szász orvosok rágalma, akik nagyon sokat kérnek a gyógyításokért és a nagyon szegény népek sokszor meghalnak, de nem tudnak hozzájuk menni, a vádlott sámán pedig ingyen is elmegy házaikhoz, ha hívják. Emlékeztetve esküjére, hogy nem elfogult-e a vádlottal szemben, azt felelte, hogy csak lelkiismerete szerint beszélt és hogy a táltos valójában nem is tatár, hanem csak azoknak szerencsétlen foglya volt akit a tatárok idáig hurcoltak és valamiképpen ittfelejtettek.

A SOMBÉKI TÁLTOS PERE. (1245.)

A pert Kőkényesrenholt-nembéli Mikód ispán, Gellért fráter inkvizitor és kolozsvári Domonkos-rendi perjel vezetik Kinchewr (Kincsőr?), népiesen Korpás nevezetű táltos ellen. A per színhelye „Terra sicularum, rivulo Tir” partján, amelyet a nép Sombékának nevez.

Janka asszony, Venaci Jakab özvegye vallja, hogy ez év Szent András vigiliáján gyermeke torokbajban súlyosan megbetegedett és a szomszédok elhívták hozzá a nevezett táltost, aki a beteget egy éjszaka folyamán kezelte, de a gyermek reggel felé megfulladt. Arra a kérdésre, hogy miképpen kezelte a beteget a vádlott, az özvegy azt vallotta, hogy miután a gyermek nehezen tudott nyelni és nagy lázzal küszködött, meleg kemencébe tette és hogy ebbe ő, mint anya beleegyezett, mert teljes bizalommal volt a táltoshoz, akinek csodás gyógyító híre van. Elmondotta, hogy nem érez sem bosszút, sem gyűlöletet a nevezettel szemben, mert nem benne látja gyermeke halálának okozóját, mert ezekben a napokban, Szent András ünnepe után a szomszédságban is több gyermek meghalt, akikhez a segesvári orvost hívták. Azelőtt a táltost nem ismerte, csak amikor a gyermekeket öldöklő fekete angyal megjelent a vidéken, sokan hívták őt házukhoz és ő is, mint szomszédjai, kérték, hogy segítsen rajtuk. Arra a kérdésre, hogy kívánja-e a táltos megbüntetését fia haláláért, a tanú azt válaszolta, hogy nem, mert amikor gyermeke meghalt, a vádlott nagy sírángozást csapott és Istent hívta segítségül.

Berlag Rufus segesvári polgár, városi kapuőr vallja, hogy a vádlottat ismeri, mert a környéken nagy híre van, remete életet él és csak akkor jön az emberek közé, amikor hívják, vagy pedig a régiak erkölcei szerinti ünnepeket

tartják. A vádlott gyógyításairól azt vallja, hogy erdei házában, ahol lakik, sokan felkeresik betegségeikkel és hogy az eltörött csontokat nagyon jól gyógyítja és őt magát is meggyógyította. Elmondta, hogy mikor a segesvári várhoz egy alkalommal többedmagával követ szállított, feldőlt a szekér, ő alatta maradt és mindkét lába eltörött. A hospitális fráterekhez került, ahol hosszú ideig feküdt bénán és nem tudta tagjait mozdítani, sem lépéseket tenni. Mikor a fráterek hazaküldték, mint gyógyíthatatlant, szomszédai említették Korpás táltos nagy hírét, erre elvitette magát lóháton a házához és a táltos újra eltörte a lábát, fábarakva meggyógyította úgy, hogy tud járni és a városnak szolgálni. Arra a kérdésre, hogy mit fizetett a gyógyításért, azt válaszolta, hogy a táltos nem fogadott el semmit. Arra a kérdésre, igaz-e, hogy a táltos a régiek erkölceit hirdette és pogány isteneknek áldoz, a tanú azt vallotta, hogy ő szász ember lévén, nem ismeri a régiek szokásait és nem érti beszédeit, valamint, hogy a magyarok közül sokan tartanak olyan ünnepeket, amiket a kereszténység másképpen tart, például Krisztus születése ünnepén a régi magyarok a sólyom ünnepét tartják. Arra a kérdésre, hogy ezeken az ünnepeken a vádlott részt vett-e, a tanú azt vallotta, hogy azt ő nem tudja, csak azt tudja, hogy ekkor minden régi és idős ember ünnepelni szokott. A tanú megismételte, hogy esküje szerint csak az igazságot vallotta.

Darlási Péter tövisi várjobbágy ismeri a nevezett Kincsrő táltost és tudja, hogy „csodaszerei vannak”, amelyeket a hegyeken, erdőkön és réteken gyűjtöget össze. Hogy ezeket honnét tudja, azt válaszolta, hogy több ízben meglátogatta őt a remeteségében, ahol egyedül él. A kérdésre, hogy a vádlott szokott-e istentelen és régiek erkölceit magasztaló beszélgetéseket folytatni, a tanú nemleges válaszolt. Tudakozódtak tőle, hogy hallotta-e, hogy a

táltos egy gyermeket megölt azzal, hogy rosszul kezelte. mire azt válaszolta, hogy úgy hallotta, hogy egy gyermek meghalt, de azt is tudja, hogy ugyanabban a betegségben a német orvosok és hospitályos fráterek sem tudtak több gyermeket megmenteni, mert a fekete öldöklő angyal járt a vidéken. Hallotta, hogy a szász orvosok sokszor nem mennek el a szegényebb magyar és székely nemzetségbeli betegekhez és ezek a táltost hívják, akinek jobb híre van, mint a szász orvosoknak. A tanú vallja, hogy a vádlott őt magát is meggyógyította Isten segítségével, pedig már gyermekei és felesége is a halálát várták ágya körül, amikor háza tetejéről leesett. Elmondotta, hogy minden végtagját meghúzta, fejét, amely vérzett, bekötözte és valami italt adott neki, amelytől több napon át aludt és amikor a szász orvos Segesvárról megérkezett, már nem kellett semmit sem tennie. Arra a kérdésre, hogy a gyógyításért mit kért a táltos, a tanú azt válaszolta, hogy családja tagjai kínáltak neki három márkát, de nem fogadta el, míg a szász orvos öt márkát követelt a látogatásért. Hogy esküje ellenére védeni akarja-e a táltost, vagy sem, azt felelte, hogy nem, de tudja, hogy a táltos remete mindig ingyen segített a betegeken, míg a szász orvos a magyaroktól és szegényektől mindig többet kért, mint a szászoktól és gazdagoktól.

M u s n a J a k a b tövisi várjobbágy vallja, hogy Korpás táltost már nagyon régen ismeri, amikor még élt a családja, akikre rászakadt a házuk, amikor földrengés volt sok évvel ezelőtt. Ama vádra, hogy a táltos istentelen és pogány szokásokat akar felújítani és ezekről beszél a népeknek, a tanú válasza az, hogy erről mit sem tud, csak azt tudja, hogy több esetben látta őt a remeteségében egy fa alatt imádkozni. Kérdezték tőle, hogy milyen Istenhez imádkozott a vádlott, a keresztény vagy a pogány Istenhez, mire a tanú azt válaszolta, hogy ő nem ismeri a kettő között a külön-

séget és hogyan kell egyikhez vagy másikhoz imádkozni. Minden bizonyossággal tudja, hogy a vádlott keresztény, mert a kerci Apát urak szolgája volt. Arra a kérdésre, hogy mit tud a nevezett táltos gyógyításairól, azt válaszolta, hogy mint öreg ember, aki sok betegségen ment át, sok tapasztalattal gazdagodott és most segít azokon, akik fájdalmaikat enyhíteni akarják. Megismételve a kérdést, a tanú azt vallja, hogy mikor még fiatalabb volt a táltos, akkor többször járt Tövis várában és többeket gyógyított orvosságaival. Megkérdezettvén a gyógyultak személye felől, a tanú megnevezte dominus Wolfgangot, dominus plebanus de Apold, Jakab tövisi várkatonát és ennek feleségét három gyermekével és sokakat, akiknek a nevére nem emlékszik. Hogy a felsoroltakat milyen betegségből gyógyította meg, a tanú azt válaszolta, hogy dominus Wolfgang lóról esett le, csontjai kijöttek a helyükről, azokat helyreigazította. Dominus plebanus de Apold súlyos fejfájásban szenvedett és egész haját elveszítette, de a táltos meggyógyította; Jakab katona és családja romlott ételtől majdnem meghaltak, a szomszédok elhívták a táltost és az megmentette őket. Arra a kérdésre, hogy mindezeket kitől tudja, azt mondotta a tanú, hogy a nevezettek maguk mondták el neki gyógyulásuk történetét. Arra vonatkozólag, hogy esküje szerint vallott-e, vagy akarja-e a táltost menteni, mondotta, hogy esküje szerint vallott és hogy akarja, hogy a táltosnak ne essék büntetése olyan betegségekért, mint a gyermek halála, mert sok gyermek halt meg ott is, ahova nem a táltost, hanem száz orvosokat hívtak.

AZ ALMÁS-VÁRI TATÁR TÁLTOS PERE.(1245.)

Fráter Gellért, kolozsvári perjel és inkvizitor vezetésével az előbbi bizottság folytatta a vizsgálatot.

Bod János megesketve a Szent Evangéliumra vallja, hogy a vádlott táltost ismeri, akit a nép „Tewkews tatár”-nak is nevez. Arra a vádra, hogy a nevezett táltos a keresztény egyház ellen beszél, a tanú azt vallja, hogy többször hallotta tőle, hogy a keresztények sokszor gonoszabbak a pogányoknál. Kérdezik tőle, hogy a vádlott milyen istent imád, mire a tanú azt vallja, hogy ő többször megkérdezte a vádlott táltost efelől, de soha sem válaszolt kérdésére. Vallatták, hogy a táltos lázít-e a dészma ellen, a tanú válasza nemleges volt és, hogy nem hallotta tőle ezt soha. Ugyancsak nemlegesen válaszolt arra a kérdésre is, hogy a vádlott szokott-e gyógyítással foglalkozni. Arra a kérdésre, hogy a nevezett vádlott a folyók és források vizeit megmérgezi-e, újból nemlegesen válaszolt. Tudakolván tőle, hogy a vádlott hol lakik és miből él, a tanú szerint: mindenütt és sehol sem és csak alamizsnából él.

Orendt János szász polgár vallja, hogy a vádlottat ismeri, mert többször megjelent házában alamizsnát kérni. Feltették neki a kérdést, hogy ilyen alkalommal a táltos szokott-e beszélni a kereszténység ellen, terjeszt-e istentelen erkölcsöket, mire a tanú azt vallja, hogy ő úgy tudta és tudja, hogy a vádlott néma, mert házában soha egy szót sem szolt és csak kézjelekkel kért valami ennivalót és távozott. Arra a kérdésre, hogy kiknek a társaságában látta, vagy kinek a házában szokott megszállni, a tanú válasza az, hogy mindig egyedül látta őt és ott szállt meg, ahol engedélyt adtak neki. Tudakolják tőle, hogy a táltos szokott-e betegeket gyógyítani, mire a tanú azt válaszolta, hogy többször látta, amint az asszonyok hozzá viszik gyermekeiket és a vádlott

a kicsinyek fejére tette a kezét, de hogy gyógyítani akarta-e, vagy sem, azt nem tudja, sem azt, hogy a gyermekek betegek voltak-e, vagy sem.

Orsolya, Krempes János özvegye vallja, hogy a vádlottat ismeri, mert házánál többször megjelent és eledelt kért. Vallja, hogy nem tudja, hogy a nevezett táltos valamelyik koldús fraternitáshoz (testvériség, egyesület) tartozik-e vagy sem, mert nem látta mellén a koldúsok jelvényét, de egy fatányért szokott magával hordani az ételneműnek. Arra a kérdésre, hogy a vádlott lázít-e a kereszténység ellen, a tanú azt vallotta, hogy ő sokszor óhajtott társalogni vele, de nem értette beszédét. A gyógyításra vonatkozó kérdésre azt válaszolta a tanú, hogy egy alkalommal, amikor tél idején nagyon beteg volt és szomszédai ápolták, a táltos is megjelent házánál, de csak vizet hozott a forrásból és rőzsét a tűzre, egyébbel nem foglalkozott. Arra a kérdésre, hogy kereszténynek tartja-e a vádlottat, a tanú válasz: „Hitében nem tudom, de erkölceiben biztonsággal tudom, hogy jó keresztény.”

Ítélet: Az ispotályos lovagrend birtokába veszi, mint foglyot és megkereszteltetéséről gondoskodik.¹⁹⁴

A TOPLUCHAI TÁLTOS PERE. (1273.)

A perben Moys nádor, soproni comes, komán bíró, Ladolfus és Jakab mesterek, mint királyi orvosok, valamint fráter Simon, a budai Szent Miklós kolostor perjele, mint inkvizitor végzik a kihallgatásokat.

¹⁹⁴ A volt tatár foglyok visszamaradásáról a szászok pontosan voltak értesülve, de itt sem a vallási motívum volt a vád alapja, hanem a félelem, hogy a dézsma felől esetleg más országok szokásairól is értesülnek a jobbagyók.

O b e l várjobbágy, a következőket mondotta: Ismeri a vádlottakat, akik fogságban vannak. Lakóhelyükön a vár melletti alsó faluban dolgoznak, mint a többi emberek és csak annyit tud róluk, hogy esténként, különösen ünnepnapokon házakhoz járnak, ahová hívják őket. Az összejövetelek célja szerint az, hogy régi meséket mondanak, amiben különösen B o k s á n a k van nagy híre. A tanú szerint sok éneket ismer és megtanítja rá mindkét nembéli fiatalságot. Az ének és mesék tartalmáról annyit tud, hogy a régi királyok harcairól és vadászatairól szólnak. A táltosok tevékenységéről azt vallotta, hogy Furkus dobbal jár és dobolva táncol ruhájában, amelyen madártoll, lábain pedig vascsörgők vannak.¹⁹⁵ Kérdezték tőle, hogy mikor szoktak ilyen ünnepeket tartani, azt mondotta, hogy az elsőt, amikor a sólymokat vadászatra eresztik és sok nép viszi oda madarait, amiket a táltosok megáldanak; a másodikat, amikor az álatokat legelőre hajtják és a pásztornépek elmennek messze; a harmadik, amikor az új kenyeret adják Szent Péter ünnepe körül; a negyediket pedig, amikor a mezőkön nagy tüzeket raknak és akkor van a nagy ének és tánc és F u r k u s dobbal táncol. Hallott a tanú a táltosok gyógyításairól is, amikor házhoz hívják őket, akkor Furkus nagy éneklést és lármát csap és nem megy be a házba, csak kívül marad. Boksa segít a „nagy táltosnak”, aki gyógyít és adja neki, litániákat mondva az orvosszereket és mindent ami kell, mert az igazi gyógyító L ő r i n c fia táltos. Azt is tudja, hogy csak két ember halt meg sok közül, akiket kezeltek. Derke Menyhért, akinek elfogyott a sok lázban a tüdeje és Chinka Péter, aki mérget vett be étellel, sok éveig beteg volt és amikor a táltosok kezelésbe vették, hamarosan meghalt. Azt

¹⁹⁵ A „tollas ruha” jellegzetes maradványa a „napimádók” vallási hiedelmeinek. Szerepel pl. az inkák papi öltözeténél is, vagy a mundák híres tollköpenyei is ennek a napkultusznak a maradványai és egyben választóvonal az északi „rokon” peremnépek u. n. „sámánizmusától”.

is tudja, hogy a pogányoknak vannak régi temetőik, ahová a táltosokat temetik még ma is, mert a topulcháni plébános nem engedte őket a templom mellé temetni. Arra a kérdésre, hogy hol van a pogányok temetője, a tanú azt válaszolta, hogy mindenki tudja, hogy „száz sírhalom berkében”, (in memore centum cumuli vocato) ahová senkinek sem szabad belépni, csak a táltosoknak és arrafelé mindenki félve jár, csak ők nem.

Katalin, Derke Menyhért özvegye vallja, hogy mind a három nevezettet ismeri. Annyit tud róluk, hogy járnak házakhoz, énekelnek és régi meséket mondanak, amit sokan hallgatnak szívesen. Azt is tudja, hogy Furkus a dobjáról jövőndőt tud mondanı borsóval, amely ugrál a hártján. Arra a kérdésre, hogy látta-e őt személyesen jósolni, elmondotta, hogy igen, mert amikor férje a téli favágásnál beteg lett és nagyon köhögött, elhívta a táltost és kérte, hogy mondja meg a jövőndőt. Ez meg is jelent és dobjáról a borsóval megmondta, hogy férje nem sokáig él. Azt is mondta, hogy a démon ugat belőle, amely a tüdőt lassan megeszi, amikor szárazon köhög. Elmondotta hogyan gyógyították beteg férjét: sokszor jöttek hozzá és fekete kakas vérért itatták meg a beteggel, húsának levét és máját megetették vele és kiválasztottak egy tehenet, mondván, hogy annak tejét kell innia víz helyett és, hogy nem szabad házastársi közösüléssel élnie. Azt is közölték, hogy a tüdődémon erősen kapaszkodik a betegben és nem tudják kiűzni. Arra a kérdésre, hogyan választották a tehenet, amelynek a tejét itta, azt válaszolta, hogy kinyitották az állat száját és befogták orrlukait és hallgatták a lélekezését, s akkor mondták, hogy a téhenben nincs semmiféle démon, a tejéből az ősök küszöbére is öntöttek és mondták, hogy ennek a téhennek a tejét igya a beteg. Arra a kérdésre, hogy mit kértek tőle a gyógyításért, ezt felelte: mondták, hogy nekik többjük van és nem fogadtak el semmit. Hogy hol van a táltosok pogány

áldozati helye, azt válaszolta, hogy mindenki tudja, hogy a „szent berek”-ben szoktak összegyűlni a vidék táltosjaival, de ő nem ismeri a helyet, mert oda a halandók nem mehetnek be büntetlenül. Arra a kérdésre, hogy van-e benne gyűlölet a táltosok ellen, mert férje meghalt, azt válaszolta, hogy nincs, mert előre mondták, hogy a tündédémon el fogja vinni a beteget.

Galád Péter várjobbágy, ismeri a nevezett vádlottekat, akik fogságban vannak. Tud arról, hogy a táltosok házakhoz járnak, énekelnek és mesékkal töltik az idejüket, mert a nép maga is hívja őket. Tudja azt is, hogy énekekre tanítják a fiatalságot és amikor ünnepek vannak, mindig megjelennek és Furkus dobol és énekel. Arról is tud, hogy a nevezett Furkus nagyon érti a dobbal jósolást. Arra a kérdésre, hogy ezt honnét tudja, mondotta, hogy ő is kérdezett tőle többször jövőndöt és megmondta neki. A betegségek gyógyításáról mondotta, hogy sokan mennek hozzájuk, hívják őket házukhoz és nem kérnek semmit, csak ennivalót, amíg a házban vannak. Arra a kérdésre, hogyan gyógyítanak azt válaszolta, hogy egyszer jelen volt, amikor Chinka Péter az éretlen gyümölcscsel megmérgezte magát és kólikája volt. Akkor látta, hogy a fűzfaszén porát adták be neki mindenfajta énekkel kísérve. Arra a kérdésre, hogy mit énekeltek, mondotta, hogy amennyire értette a régiek mondását, a fekete port adnak a vörös démonnak, hogy az elmeneküljön a testből. Hogy a beteg a táltosok kezelésében halt-e meg, azt válaszolta, hogy a beteg már a halálán volt és nem tudott rajta senki sem segíteni. Arról is tudott a tanú, hogy a táltosok: gyülekezési helye, ahová csak nekik szabad menniök, a Keledi Domokos úrnak az erdeje mellett egy berek, amelyeket „száz sírhalom bereknek” nevez a nép és tudja, hogy ott nagyon sok csont van eltemetve. Hallotta, de nem tudja biztonsággal, hogy nagy, őspogány szentek is ott vannak eltemetve és hogy kőszobor is van. Mikor kicsi fiú volt, töb-

bed magával ő is járt arra, de a sűrű bokrok és kerítés miatt nem tudtak és nem mertek bemenni.

Balkó Demeter tapolcsányi várjobbágy: megesketve vallotta, hogy ismeri a nevezett vádlottakat, akik most fogságban vannak. A pogány táltosok berkéről azt vallotta, hogy ott sok nemzedék óta temetkeztek a régiek, most pedig a táltosok, akiket a plebános nem enged a templom mellé temetni. Hogy szoktak-e ott pogány szertartásokat végezni, a tanú nem tudott válaszolni. A gyógyításokról annyit tudott, hogy sokan hívják őket, különösen Lőrinc fiát, akinek nagyon jó híre van.

A SZECSÓDI TÁLTOS-PER.

Moys nádor, Sopron comese, comán bíró, Landolfus és Jakab királyi fizikusok és Simon fráter, budai Szent Miklós perjele vizsgálata.

Batos Sebestyén jobbágy, aki ismeri a nevezetteket, tud pogány szertartásaikról, tudja, hogy az egész vidéken nagyon tisztelik őket. A tanú szerint gyakorta énekelnek régi históriákat és pogány énekeket, sokszor pedig, mikor híveik énekelnek, Póka táltos fuvolán, Boksa pedig dobbal kíséri őket énekükben. Vallatják, hogy mikor szoktak ilyen énekeket tartani, mire azt válaszolja, hogy főképpen téli estéken és amikor pogány ünnepek vannak. Megkérdezik tőle, hogy való-e, miszerint a vádlottak a régi pogányságra akarják nevelni a fiatalságot, mire a tanú nem tud választ adni. Érdeklődnek a tanútól, hogy a táltosok valóban tudnak-e esőt csinálni, mire azt válaszolja, hogy mikor a népek gabonájukat malomba viszik és nincs elég víz, akkor a táltosoktól kérik, hogy hozzanak esőt. Megkérdezik tőle,

hogy a legutóbbi Szent Cecilia szüz és vértanú napját követő kedden a táltosok csinálták-e az esőt a szecsődi molnárok kérésére, mire a tanú azt válaszolja, hogy nem tudja, miszerint maguk a molnárok kérték-e, de tudja, hogy többen említették, hogy kellene eső, mert nem tudnak örölni, nem jön víz a malomra. Vallatják, hogy mit tud a táltosok gyógyítása felől, akik asszonyokat is látogatnak és a vizsgálatnál a szemérem határát átlépik. A tanú válasza szerint valóban hívják őket szülő asszonyokhoz, sőt ő maga is hívta, amikor felesége nehéz órája elérkezett, de hogy a szemérem határát átlépték volna, nem tudja és nem is hiszi, mert nagyon éltes és jó emberek. Kérdezik tőle, hogy mit műveltek a táltosok a házánál, amikor gyermeke született és a kérdezett elmondotta, hogy az ő házánál Póka táltos jelent meg hívásra és a házat kitisztította, a ház küszöbére tejet öntött, lisztet hintett és letakarta azt fehér gyoaccsal és amikor az asszony nehéz órája elérkezett, a küszöbre ültette és ő a ház körül dobját verve futkosott. Hogy mindezeket miért cselekedte, a tanú nem tudott válaszolni, csak annyit mondott, hogy a gyermeke egészséges. Szándéka felől kérdezik, hogy menteni akarja-e a vádlottakat, a tanú azt válaszolta, hogy ő csak a lelkiismerete szerint cselekszik és esküje szerint beszélt. Feltették neki a kérdést, hallotta-e, tudja-e, hogy a nevezett vádlottak egyike, vagy mindegyike szokott-e az új kenyér ünnepén „tortam panis”-t osztani a népnek és ezért fogad-e el pénzt, a tanú azt mondta, hogy szoktak vinni a szegényeknek az első kenyérből, de hogy pénzt fogadnak el érte, azt nem tudja és nem is hallotta. A vádra, hogy ebben az esztendőben, amikor Szent Péter apostol ünnepé után a nevezettek széthordották a „tortam panis”-t, sokan megbetegedtek, a tanú azt felelte, hogy hallotta, de azt is tudja, hogy ez minden esztendőben van, mert a gyermekek ebben az időben az éretlen gyümölcsöt eszik. A tanú azt állítja, nem hallotta senkitől, hogy a vádlottak me-

zítelen nőkkel gyűjtetik össze a gyógyfüveket. Kérdezik tőle, hogy a táltosok végeznek-e ördögűzési szertartásokat, a tanú nem tudja, hogy ez mit jelent, nem értve az exorcizmus szót. A megismételt kérdésre azt felelte, hogy a táltosok ha hívják őket beteghez, először mindig, az egész házat tisztára festetik, mosatják és minden zugot kitisztítanak és akkor kezdenek csak a gyógyításhoz, amikor már a beteget is megmosdatták. Hogy ezt miért teszik, a tanú azt mondotta, hogy ezt hallotta és tudja apjától, aki szintén táltos volt, hogy a gonosz démonok a piszkos és undok helyeken rejtőzködnek és lesik, mikor árthatnak az embereknek. Vallatták, hogy baráti viszonyban van-e valamelyik nevezett táltosnal, a tanú igenlőleg válaszolt, mondván, hogy Fotak fia Boksának rokona.

Pous (Pós) fia Jakab molnár jobbágy vallja, hogy ismeri a nevezett vádlottakat akik fogdában vannak. Arra a kérdésre, hogy tud-e arról, hogy a táltosok esőt csinálnak és ezzel sokszor ártanak a népnek, azt válaszolta, hogy azok tudnak esőt csinálni, mert amikor a küllős malmokra nincsen víz, akkor hozzájuk szoktak fordulni. Kérdezik tőle, hogy a vádlottak előre tudják-e, hogy mikor kell csinálni esőt, mire a tanú nem tud választ adni, csak azt mondja, hogy amikor mondják, hogy jön, akkor biztosan jön eső. Arra sem tud válaszolni, hogy a táltosok kérnek-e az esőcsinálásért pénzt a népektől, de azt hiszi, hogy nem, mert mindig mindent ingyen cselekszenek, ami embertársaik javára van. A tanú nem tud arról sem, hogy a vádlottak pogány szertartásokat végeznének, csak azt tudja, hogy a régi históriákat éneklük és ünnepeken fuvolával és dobbal kísérik a táncokat is. Arról is tud, hogy sok históriát mondanak abból az időből, amikor a népek még mind pogány hiten voltak. Hallott arról, hogy az „új kenyér ünnepén” adott „torta panis”-től, amit a vádlottak osztottak, többen megbetegedtek, de nem hiszi, hogy ez gonoszságból történt

volna. Vallatják a tanút, hogy vajon a Szent Cecilia szűz és vértanú napja utáni kedden, amikor a nagy zápor elvitte a szecsődi nagyobbik küllősmalmot, a táltosok csinálták-e az esőt, mire a tanú nem tud választ adni, csak azt tudja, hogy a molnármester (magister molendini) őket okolja a kárért. A tanú arról sem tud, hogy a táltosok kártérítést ígértek volna a molnárnak. Megtudakolják tőle, hogy kik segítettek a molnárnak a táltosok házáat felgyújtani, mire a tanú válaszában a molnár két fiát említi, mint segítőtársakat. Megkérdezték, hogy a táltosok milyen fegyverekkel védekeztek támadóik ellen, mire a tanú kést és lándzsát nevez meg. A tanú nem tudta megmondani, ki ölte meg a molnárt, mert ő (a tanú) közben tüzet oltott. Kérik vallomását, hogy a gyilkosságok miatt a falu népe meg akarta-e ölni a táltosokat, mire a tanú részletesen válaszolt, hogy a falu népe nem, csak a molnár rokonsága. Felszólították, hogy lelkiismerete szerint van-e valami mondanivalója még, mire azt mondta, kívánva kívánja, hogy győzzön az igazság.

T a n a f i a S ü k ö s d (Sixtus) molnár jobbágy tanúsítja, hogy ismeri a vádlottakat, akiknek igaztalanul költik gonosz ember hírét, tudja róluk, hogy szépen énekelnek, fuvoláznak és, hogy minden ünnepen, amikor vígadás van, részt vesznek a pogányok és keresztények között egyformán. A táltosok esőcsináló hatalmáról az a véleménye, hogy azt valójában nem birtokolják, hanem mint nagyon öreg és tudós emberek, megérzik előre és megmondják, mikor lesz. Tud a mérgezett „torta panis”-ról is, de tudja, hogy ez a liszt hibája volt, mert abban az évben a sok eső miatt nem érett meg a gabona. A gyilkosságról azt tudja, hogy a táltosok nem voltak otthon, amikor a molnár és két fia kezdték gyújtogatni a házukat és hallotta, amikor Demeter molnár mester kiabálta: „az én malmomat elvitte a ti vízetek, a ti házatokat vigye el az én tüzem”. Kérik, hogy vallja meg, ki gyilkolta meg a molnárt, mire a tanú határozott hangon

mondotta, hogy Gula fia Póka táltos, míg Boksa a tűzbe lökte a molnár fiát, Mátét.

T e m e r d molnár jobbágy vallomása szerint tud a vádlottak pogány üzelmeiről, régi históriás énekekről, melyben a táltosok mesterek, Boksa mondja a szövegeket Szent Lászlóról és a dicsőséges „leuentes” (?) vadászatairól, harcairól. Az esőcsinálásról annyit tud, hogy az öreg Póka táltost többször látta kitárt karokkal az ég felé fordulva imádkozni, de hogy ilyenkor mit mond, azt nem tudja. Szent Cecilia ünnepe után is látta imádkozni a táltost esőért. A gyilkosságról elmondja, hogy látta a molnárt, amint betörte a táltosok házának ajtaját és gyújtogatott, miközben kiáltozta, hogy átkozott legyen, aki odamegy tüzet oltani. Nem tudja, ki ölte meg a molnárt, de a fiát, Mátét, Boksa lökte tűzbe.

Ítélet: „Hit ellen semmi”, de eljár a világi hatalom karja.

A SZENTGÁLI TÁLTOS-PER.

M i k l ó s, a királyi étekhordók comese, komán bíró, D e z s ő királyi orvos és G y á r f á s fráter, esztergomi inkvizitor vizsgálata a nevezett táltos ellen.

O r b á n, a királyi agarászok ispánja vallja, hogy a nevezett M o c h a táltost ismeri, tudja róla, hogy ősi pogány szertartásokat végez. Megkérdezik, hogy ezek a pogány szertartások melyek lennének, mire a tanú felsorolja a pogány keresztelést, házasságkötést, gyógyításokat és halotti gyászt. Vallatják arról is, hogy vajon látott-e ezeken a szertartásokon a pogányokon kívül keresztényeket is vagy sem, mire a tanú igenlő választ adott. Arravonatkozólag, hogy látta-e, hogy keresztényekkel is végzett szertartásokat, vagy azok csak mint nézők vettek részt, a tanú azt válaszolta, hogy keresztény ifjakat is megkeresztelt a régi szokások

szerint és az ő két fiát is megkeresztelték ezen a módon. A tanú azt állítja, hogy ez a pogány szertartás azonos a hajnyírással (tonsura). Vallotta, hogy a házasságoknál a besenyők szokása szerint jártak el. A táltos lándzsával temetett. Azt is mondotta, hogy a táltos terjesztette a hetedik nemzedék véresókját (osculum sanguinis usque ad septimam generationem). Arra a kérdésre, hogy tud-e a vádlott gyógyításairól, a tanú azt vallotta, hogy Mocha táltos sok betegséget gyógyít és hogy az ördögöket is kiűzi a megszállottakból. Vallatták, hogy az exorcizmust keresztény szokások használatával végzi-e a vádlott, mire azt a választ adta, hogy nem ismeri a keresztény exorcizmus szokását és szertartását. Kérdezték tőle, hogyan űzi ki a nevezett táltos az ördögöket, mire ő azt válaszolta, hogy két lándzsa alatt kell átmennie a betegnek és a lándzsák felett szalmát gyűjt, és hogy Mocha táltos minden beteget így kezd gyógyítani. Arra a kérdésre, hogy mit tud a tizedpénz, a két márka létezéséről, amit Mocha táltosnak le kellett volna adnia a királyi adószedőnek, a tanú vallotta, hogy amikor az útonállók megtámadták az öreg táltost, akkor nála volt a pénz, amit Szent Márton napján akart leadni az ispánnak. Tudakolták, hogy a táltos fiai jelen voltak-e a rablásnál, mire a tanú azt vallotta, hogy az öregebbik vele dolgozott, de az ifjabbikról nem tudja, hogy apjával volt-e. Arra a kérdésre, hogy az útonállók másokat is kiraboltak a közelmúlt Szent Márton előtti hétfőn, a tanú nemlegesen válaszolt. Azt sem tudta, hogy mást is elvittek a vádlottól az útonállók, mint a tarisznyáját, ruháját és kését (kardját), ruháját is lehúzták és így találta, amikor a bokros helyen járt.

Herep fia Má té, a királyi „beszöke” tizedese (decurio) ismeri Mocha táltost és elmondotta, hogy az előbbi tanúval lóháton mentek Szent Gál-faluba, a Szent Márton-napi tizedért és egy kis erdőskében megtalálták a nevezett vádlottat ruha nélkül, mint holtat. A nevezett táltos po-

gány tevékenységéről tudja, hogy a régiek szertartásait vég-
zi és népe felett nagy hatalma van. Hogy keresztényeket
visszatérít a régi hitre, azt nem tudja, csak azt, hogy a fia-
talságot „pilisezi” és, hogy sokan járnak hozzá tanácsért és
orvosságért. Hogy a vádlott lebeszelné a pecérek népét, hogy
ne adják le a tizedet, a tanú nem hallotta. Arra a feltevésre,
hogy nevezett táltos esetleg csak elrejtette a Szent Márton-
napi tizedet, útonállást színlelve, a tanú azt a választ adta,
hogy lelkiismerete szerint ezt nem hiszi, mert az öreg táltos
mindenki nagyon tiszteli és becsületes és igaz ember-
nek ismerte ő is. Arra a kérdésre, hogy miért vitte a neve-
zett táltos a tizedet a pecér jobbágyok tizedesének a házá-
hoz, a tanú azt vallotta, hogy mindig ez volt a szokás és a
táltos a Szent Márton előtti vasárnapon meg is mondotta
neki, hogy a hétfői napon vinni fogja a tizedet. Mivel a táltos
nem jött, elindultak a nevezett vádlott Szent Gál falu-
ban levő háza felé és útközben találták kirabolva az erdőben.

Tanú z bessenyő jobbágy, felesketve azt vallotta, hogy
ismeri a nevezett táltost, aki a nép régi „papja”. A közbe-
vetésre, hogy vannak-e még a bessenyőknek papjaik, akik
nem keresztények, azt felelte, hogy a nép szokásos mondása
szerint nevezte őt papnak, nem a keresztények elnevezése
értelmében. Vallatták, hogy tudja-e, hogy a táltos régi szer-
tartások szerint keresztel és más szertartásokat végez, mire
a tanú azt felelte, hogy biztosan tudja, hogy a nevezetthez
sokan elviszik fiaikat, hogy megáldja és pilisezze őket, de
hogy őket régi erkölcsökre tanítaná, arról nem tud. Arra a
kérdésre, hogy őt magát is felavatta-e a szokásos szertartá-
sokkal, a tanú igennel válaszolt. Ugyancsak igennel felelt
arra a kérdésre is, hogy a táltos szokott-e gyógyítással fog-
lalkozni. Azt is vallja a tanú, hogy a táltost mindenki el-
hívja halottja sírjához, hogy a gonosz lelkek lándzsáját a
sír mellé földbe tűzze (lanceam demonii), valamint a házassá-
gok kötéséhez is meghívják. A dézsma megtagadására való

lázításról a tanú nem tudott. Megkérdezték tőle, hogy esküje ellenére védeni akarja-e a táltost, mire a tanú tagadólag válaszolt, de elmondotta lelkiismerete szerint, hogy a táltos olyan, mintha mindenki apja lenne a királyi agarászok falvaiba. Megkérdezték tőle, hogy a Szent Márton napi esedékes tizedet újra meg fogják-e fizetni az agarászok, ha azt a dézsmaszedők követelik, mire a tanú azt felelte, hogy minden agarász, akivel beszélt, hajlandó újból fizetni, ha az útonállókat nem találnák meg.

Ítélet: „Accusatus liberatur”, de megbélyegzés és vagyonvesztés terhe alatt megtiltják neki, hogy pogány szertartásokat végezzen és hogy a veszprémi Domonkos-rendiek saját belátásuk szerint mindenkit újra kereszteljenek.

BACSUNATELKI TÁLTOS-PER.

Az eljárást István mester, gömöri comes, komán bíró és Simon fráter vezették a Zemplén-megyei Mád községben, Mád nembéli Rycolf mester kérésére. Mindhárom vádlott fiataikorú.

Rycolf mester vallomása: a nevezettek pogány dolgokat énekeltek, dobbal jósoltak, a szenteket régi néven nevezik, babonás dolgokat cselekszenek, hamuból jövődőt olvasnak. Tizedet nem neki akarnak fizetni, hanem Simon fia Tamás ispánnak, pedig már szüleik is az ő földjén éltek és élnek már több nemzedék óta, mint „caniferi” (agarászok).

Kelemen, Rycolf mester serviense ugyanazt vallja, mint gazdája. Szerinte erkölcstelen életet élnek, minden vigadásban résztvesznek és pogány énekekre tanítják a fiatalságot, különösen Ubul, aki nagyon érti a fuvalázás művészetét.

Erwn (?), a nevezett Rycolf mester serviense ismeri a vádlottakat, tudja róluk, hogy szombaton nem bőjtölnek és látogatják a pogány berkeket. Azt is hallotta róluk, hogy mezei tolvajok.

Pós fia Jakab vallja, hogy öt egy ízben kirabolták, mikor a vásárra ment Patak vára mellett. A bizottság kérdésére, hogy mikor történt ez a rablás, a tanú válasza szerint: körülbelül öt évvel ezelőtt. Megkérdezik tőle, hogy most hány évesnek tartja a vádlottakat, mire a válasz: körülbelül húsz évesek.

Ítélet: „Hit ellen nincs panasz” és mert mindnyájan kiskorúak, megintetnek, hogy éljenek keresztény erkölcsök szerint és miután a tanúk vallomásainak hitelessége kétséges, mindnyájan szabadon bocsáttatnak.

SZARVASKENDI TÁLTOS-PER. (1236.)

A bizottság tagjai Jak mester, a királyi hírnökök ispánja és kún bíró, István mester, a vasvári Szent Mihály káptalan éneklő kanonokja, fráter László esztergomi perjel, inkvizitor.

Jólegin fia Márton, a hódászok ispánja, esküvel vallja, hogy a nevezettek a hódászfalvi jobbágyok és kivonják magukat minden alól, ami a királyi hódászok keresztény kötelessége. A nagybőjti időkben mellőzik a hód-tized leadását, nem jelennek meg a keresztény ünnepeken sem, de főképpen Szent Péter apostol napján maradnak el a közös istentiszteletről, ezzel szemben tudja, hogy a pogány szertartásokra eljárnak és a régi erkölcsök szerint élnek. Wansa, a pogányok Rába parti füzeseiben, az „elhagyott puszta hely”-nek hívott részen, amelyet a nép nyelvén „Mihályháza tetejé”-nek is neveznek, pogány szertartásokat

végez segédeivel. Wansa-ról állítja, hogy látomásai vannak, amikor a fákhöz támasztott létrákra felmászik, ott Istennel találkozik, aki vele titkos dolgokat közöl. A jövődőt hamuba írja a pogányok jeleivel. Látomásaival a keresztény lakosságban olyan hiedelmeket kelt, amelyek ellenkezésben állanak a keresztény szokásokkal és a szentek tiszteletével. Azt is tudja, hogy a vádlott Wansa és társai látják Szűz Máriát és üzeneteket vesznek át tőle a népnél.

Pele Péter, szarvaskendi jobbágypapja, hogy a nevezett vádlottakat személy szerint ismeri és tudja róluk, hogy a régiek szokásai szerint élnek, hajukat pogánymódra nyírják. Tudja azt is, hogy Wansa táltos, Anas pedig az ő harsánya, aki segít neki a pogány szertartásoknál. Elmondja, hogy a vádlottak keresztény szertartásokon nem vesznek részt, templomba nem járnak és, hogy a hódások plébánosa már a nevezett Wansa apját sem engedte a templom mellé temetni, mert ő is táltos volt. A nevezettek tizedet nem fizetnek, bár ők is fognak hódakat a királyi hódások birtokán.

Bozod Lóránt szarvaskendi jobbágypapja, hogy ismeri a vádlottakat, tudja róluk, hogy a régi erkölcs hívei és arra is tanítják a népet. Keresztény szertartásoktól távolmaradnak és Wansa táltos a Rába-parti berekben a füzesek között levő „Mihályházateteje” nevű helyen létrával a fűzfák tetejére mászik, ott magával az Istennel beszél és a népnél elmondja az üzenetét.

Ság Menyhért papja, hogy Wansa a régihitűek papja, aki a fiatalságot pogány szertartásokra tanítja, Anas pedig famulusa. Elkerül a keresztény templomot és pogány berkekben járnak sokadmagukkal.

Teké János jobbágypapja szerint Wansa a környék legnagyobb pogány papja és híveivel, akik sokan vannak, gyakran összejönnek a pogány berekben, ahol a régiek sírjai vannak

és sok csont a fák tövében. Ilyenkor Istennel beszél, a szenteknek visz üzenetet és hamuból megmondja a jövődőt.

Kolke Péter ugyanazt vallja, mint az előbbi tanú és elmondja, hogy a pogány szertartásokon Anas énekel az ősök tiszteletére.

TÁLTOS-PER A CSEPEL SZIGETEN. (1269.)

A vizsgálatot Benedek nádor, V. István udvarbírája, Tódor fráter, királyi orvos és Gellért fráter Domonkos-rendi perjel, mint inkvizitor vezetik.

Felnagy Dénes, a királyi hálósok tisztje, aki az esztergomi érsek parancsára lefogatta a vádlottakat, vallja, hogy egy Dag nevű öreg ember házában találta őket elrejtözve Pókafalván. Arra a kérdésre, hogy miért kellett elfognia őket, azt válaszolta, hogy az érsek úr citálására elsőízben, az ó-budai káptalan citálására másodízben nem jelentek meg, mire ő fegyvereseivel Virágvasárnapon megjelent a jelzett Pókafalva nevezetű halászfaluban és a templom előtt várta, hogy a vádlottak, ha ott vannak, akkor elővezeti őket. Egyik sem volt jelen a pásmaosztáson, hanem többedmagukkal a nevezett Dag öregember házában tartózkodtak, és nem fejtettek ki ellenállást. Kérdezték, hogy a vádlottak ez alkalommal gyalázták-e a tisztelendő érseket, a válasz nemleges volt.

Vubul a pókafalvi királyi halász-jobbágy vallotta, miszerint ismeri a nevezetteket, akikkel együtt szokott dolgozni. Arra a kérdésre, hogy valamelyik pogány szokásokat vett-e fel és ilyenekre másokat is biztat, a tanú azt válaszolta, hogy Bodor fia Cheb, amikor a kósárhálót kiveti, előbb mindig pogány ceremóniákat végez, de arról nem tud, hogy másokat is arra tanítana. Hogy milyen szertartá-

sokat végez a nevezett Bodor fia Cheb, a tanú ezt válaszolta: „követ dob a vízbe négyfelé és mondja, hogy akié a mindenség, azé a víz, akié a víz azé a hal és te adj nekem haladból, akié a víz, mert megkértem azt, akié a világ, hogy adj az embereknek enni”. Arra a kérdésre, hogy ezt a mondatot honnét ismeri, a tanú vallotta, hogy ő is mondja, mert apjától így hallotta. Vallatták, hogy a nevezettek valamelyike foglalkozik-e gyógyítással, a tanú azt válaszolta, hogy Kálmán fia Mike, aki nagyon öreg, sok gyógyfüvet ismer, amit szívesen ad azoknak, akik kérnek tőle. Arra a kérdésre, hogy eljárnak-e házakhoz betegekhez, a válasz nemleges volt. Hogy a vádlottak szoktak-e a kereszténység ellen beszélni, a tanú nem tud semmit. Hogy a vádlottak a tizedleadás ellen beszéltek volna, nem hallotta. Megkérdezték, hogy nevezettek „famulusai” keresztények-e és hogy hallotta-e, hogy „felavatják” őket, amikor halászni mennek, mire azt válaszolta, hogy a famulusok a legfiatalabb halászok, akik a nevezett öreg táltosok vezetésével tanulják meg a halászat mesterségét, és amikor először mennek a halászatra, akkor megmártják őket a vízben és mondanak valami ceremónia mondásokat, amiket ő nem ismer, mert az a táltosok titka. Vallatták, hogy mikor őt „avatták”, milyen szertartásokat végeztek a táltosok, mire válasza az volt, hogy őt nagyon fiatal, majdnem gyermekkorában avatta az öreg Cheb és sokra nem emlékszik, csak arra, hogy hátrafelé kellett vízbe lépnie és hátrafelé kellett onnét kijönnie. Arra a vádra, hogy sokan megbetegedtek az elmúlt időkben azoktól a halaktól, amiket nevezettek vezetésével a pécsi püspök óbudai házában az utolsó nagybőjtben leadtak, a válasz az, hogy rosszul készíthették a halakat. Arra a kérdésre, hogy esküje ellenére védi-e a táltosokat, a tanú azt válaszolta, hogy esküje szerint beszélt és lelkiismeretében mondja, hogy azok a halak nem voltak megmérgezve, mert

családja és sokan mások is ettek belőlük és nem lettek betegek.

Lewch (Löcs?) a királyi hálós-jobbágy ismeri a vádlottakat, mert velük együtt dolgozik, de hogy nevezettek és famulusaik pogány szokásokat folytatnának, arról nem tud semmit. Arra a kérdésre, hogy amikor a táltosok a fiatal halászsokat „avatják”, végeznek-e pogány szertartást, a tanú válasza az, hogy szertartást végeznek, de nem tudja, hogy az pogány. Vallatták, hogy amikor őt „felavatták” mit cselekedtek vele, a tanú válasza szerint betekerték hálójával, a fejére kosarat (?) húztak és a vízbe küldték. A vádra, hogy a vádlottak beszéltek a kereszténység ellen, a tanú nemmel felelt. Kérdezik, hogy a táltosok gyógyítanak-e betegeket, mire a tanú válasza, hogy Kámán fia Mike táltos sok betegséget ismer, még több gyógyszert, sokan kérnek is tőle és ő ad mindenkinek. Hogy a vádlott ismeri-e a mérges füveket, a tanú nem tudott választ adni. Arra a kérdésre, hogy mit tud a mérgezett halakról, melyektől a nagybőjtben a Tisztelendő pécsi püspök óbudai házában sokan megbetegedtek, a tanú csak hallotta, hogy milyen életveszedelemben volt a Tisztelendő püspök úr, de hogy a halaktól, azt nem hallotta.

Karap Lóránt, a királyi hálós-jobbágy ismeri a nevezetteket, mert sokszor dolgozott velük. Nem tudott választ adni arra a kérdésre, hogy a vádlottak vissza akarták-e állítani a régi pogány erkölcsöket, sem arra, hogy végeznek-e pogány szertartásokat a halászat kezdete, vagy végzésekor. A táltosok gyógyításáról annyit tudott, hogy az öreg Kámán fia Mike nagyon jókezü és annak idején ő mentette meg a tanú leánykájának életét, aki halszállkát nyelt. Tudott arról, hogy a táltosokat hívják sokan a házukhoz, ha betegek vannak. A Tisztelendő püspök úr házában leadott mérgezett, vagy romlott halakról nem tudott semmit.

Kendu halászbobbágy vallja, hogy ismeri a vádlottakat.

akkikkel együtt dolgozott hosszú évekig. Pogány szertartások végzéséről nem tud. Arra a kérdésre, hogy a jelzett táltos, vagy famulusai szoktak-e gyógyítással foglalkozni, igenlő választ adott. Arról, hogy a vádlottak a szokásos dézsmák leadásának megtagadására büjtogatták volna a népet, a tanú nem tud és nem is hallott semmit. A mérgezettnek mondott halakról azt vallja, hogy azokat ő vitte szekéren Ó-buda városába és a káptalan prépost-kanonokjának is abból adtak, valamint a kisebb, szegény testvérek és a prédikátorok szerzetének juttattak belőle ajándékot és azok nem betegedtek meg. Felteszik neki a kérdést, hogy védeni akarja-e a táltosokat, vagy hogy lelkiismerete szerint beszélt-e, a tanú azt válaszolta, hogy ő csak esküje szerint tanúskodott és, hogy a táltosok mindig igaz és becsületes emberek voltak.

K a t a l i n asszony, Turuskun halász özvegye vallja, hogy ismeri a táltosokat, de a famulusokat nem. Vallja továbbá, hogy Kámán fia Mike és Bodor fia Cheb a régiek papjai és pogány szertartásokat és babonákat végeznek. Arra a kérdésre, hogy ezt honnét tudja, elmondotta, hogy amikor még férje élt, vele együtt többször látta, hogy a nevezettek a pogányok berkében sokak előtt babonás szertartásokat végeztek. Vallatták, hogy kik vettek részt ezeken a szertartásokon, mire ő azt válaszolta, hogy ő csak az asszonyok csoportjával, messziről nézhette a tevékenykedőket, akiket miután azok majdnem mind háttal álltak, vagy ültek, személy szerint nem ismert fel és nem is tudna megnevezni, de biztonsággal tudja, hogy sokan voltak. A bizottság vallatta, hogy asszonyokat, akik esetleg jelen voltak, meg tudná-e nevezni, mire a kérdezett felsorolta Póka fia Böd özvegyét, Katalin asszonyt, Ilona asszonyt, Tömörd özvegyét, Hetes Márton özvegyét. Megkérdezték a tanútól, hogy az említett szertartás mikor és milyen alkalommal történt, mire a tanú azt vallotta, hogy húsvét előtti időben, de az alkalmat nem

ismeri, csak arra emlékszik, hogy nagyon hideg szél volt és sokan a tűzhöz mentek a férfiak közül melegedni. Vallatva a tanút, hogy a jelen időben is folynak-e hasonló szertartások, a kérdezett válasza igenlő volt. Ugyancsak elmondja, hogy azt a szertartást végzik még ma is többek között, amely szertartásnak az ő férje is áldozata lett. Kérdezik tőle, hogy miként történt az eset, elmondja, hogy Szent Péter apostol ünnepén, amikor a legöregebb halász pogány szavak kíséretében vízbe dobta a szokásos gyűrűt és a többiek a folyóba ugrottak, az ő férje nem jött fel élve a vízből, hanem a jelenlevők húzták ki már holtan. Megkérdezik tőle, hogy ez mikor történt, mire a kérdezett azt feleli, hogy talán már tizenöt éve is van az esetnek, ha nem több. Kérdezik, hogy milyen pogány szavakat mondott a legöregebb halász és kik végezték a szertartásokat, mire a tanú elmondja, hogy a nagyon öreg halász Kergő táltos volt, aki azóta már meghalt és segédjei voltak a jelenleg vád alatt levő Mike és Cheb táltosok is. A tanú igenlőleg felelt arra a kérdésre, hogy a jelzett szertartásokat a mai napig tartják-e a nevezett táltosok. A mérgezett halakról a tanú csak hallotta, hogy veszélyeztették a Tisztelendő püspök úr életét és megemlíti, hogy a táltosok mérges füveket is gyűjtenek. A kérdésre, hogy a táltosok elleni gyűlölet, vagy bosszú vezeti-e vallomásában, azt válaszolja, hogy csak esküje szerint mondott mindent, de a táltosok az ördög szolgálai.

A SÜMEG-KÖRNYÉKI TÁLTOSOK PERE.

Kalán nembéli Pósfia Nana, a királyi halósok ispánja, Mathmer prépost, János orvos-fráter a Ferencesek rendjéből, valamint Pál fráter, a győri Domon-

kos-rendiek perjele és inkvizitor vádolják istentelen, pogány erkölcsök visszaállításával, többnembéli kuruzslással és eretnekséggel a vádlottakat, akik, miután kétszeres idézésre sem jelentek meg, most fogságban vannak. — A tanúkat az Evangéliumra feleltesztik, hogy mindenben az igazságot fogják mondani és sem rokonszenv, sem gyűlölet nem vezeti őket vallomásaikban.

K á t a i G y á r f á s, a sümegi vár tisztje vallja, hogy a nevezetteket ismeri, mert sokszor megfordultak a várban családokat és katonákat látogatva és ilyen esetekben a régiek erkölceiről és szokásairól szoktak beszélni, azt állítva, hogy Isten büntetése azért van a népen, mert a régiek tiszteletétől elhajlottak a nép gazdagjai és magukkal rántják a szegényeket is. Hallotta, hogy vádolják a nevezett táltosokat és táltosnőket azzal is, hogy a szokásos dézsma megtagadására késztetik a népet olyan papokkal szemben, akik nem élnek Isten törvényei szerint, bár ezeket nem a vádlottaktól maguktól hallotta. Azt azonban bizonyossággal hallotta, hogy Badur táltos a husvét előtti időben a templomból kijöve hangos szóval mondotta, hogy az emberek erkölceit a hasuk minőségéről ismeri meg: akinek nagy hasa van, az fecsegő, falánk és az érzékiség szolgája. („Se dixit cognoscere mores hominum per dispositionem ventris. Qui autem habet venterem magnum, est indiscretus, vorax et servus libidinis.”) A tanú szerint a vádlott ezeket a szavakat a Tisztelendő Prépostra értette és még mondotta, hogy a sok szegény, aki sóvány és dolgos, táplálja a kövéreket, akik nem érdemlik meg meg a tizedet. Azt is elmondotta a tanú, hogy a hallgató népség a templomtéren nagy helyesléssel kiáltott fel a táltos szavaira és igazat adtak neki. Megkérdezik a tanútól, hogy felismerne-e valakit a jelenvoltak közül, mire a kérdezett azt válaszolta, hogy ő a háza ajtajánál állva, csak messziről hallotta a beszédet, de nem látta a jelenvoltak arcát. Tudakolták tőle, hogy a dézsmaszedők hívták-e őket olyan ház-

zakhoz, ahol nehézségeik támadtak a jogos tized behajtásánál, vagy a lakók egyenesen megtagadták a törvényes járandóságok beszolgáltatását. A beszolgáltatás megtagadásának okát kérdezve, a tanú azt válaszolta, hogy a szegénység, rossz termés és sok esetben az, hogy a prépost nem el Istennek tetsző életet és nem érdemli meg a tizedet. A fizetni vonakodók között a tanú felsorolta Borza, Örse, Bachuna várjobbágyok és serviensek, és Chiken fia Radóz neveit. Arra a kérdésre, hogy a két nővér beszélt-e hasonló értelemben a tizedek ellen, azt válaszolta: személyesen nem hallotta, de tudja másoktól, hogy azok házakat látogatva erről beszélnek, hallott-e arról, hogy a nevezett vádlottak valamelyike gyógyítással foglalkozik, mire azt válaszolta, hogy a nővérek gyógyítják, akik meglátogatják őket és hívják is őket betegekhez, majd megnevezte Orsolya és Ágotha asszonyt, Sebestyén katonát, László mester kúriai bírót, akiket, amint hallotta, meg is gyógyította betegségeikből. Arra a kérdésre, hogy milyen természetű betegségeket gyógyítottak a vádlottak, a tanú azt felelte, hogy nem tudja biztonsággal, de hallotta, hogy a szembetegségeket sikeresen gyógyítják. A vádakra, hogy a táltosnak a régi pogány erkölcsöket és szokásokat dicsőítik és buzdítják a népet azok követésére, a tanú azt válaszolta, hogy Ithe táltos neki is mondotta, hogy jobb volt akkor, amikor élt még az ősök tisztelete, mert akkor nem kellett érdemteleneket szolgálni. A kérdésre, hogy tud-e még valamit, amit a vádlottak mondtak, vagy tettek a jó keresztény szokások ellen, a tanú nemleges választ adott.

Leonardus plebanus de Tapolca: vallja, hogy ismeri a nevezett vádlottakat, kivéve Chiken fia Radózt. Tud arról, hogy gyógyítanak, elmondotta, hogy őt is meggyógyították egy ízben szembajából (de lippitudine oculorum), hogy sok orvosságokat adtak neki, melyek mindig hatásosak voltak és különböző betegségekből szerencsésen kigyógyították. (variorum morborum felici curatione resultabant.)

Megkérdezték tőle, hogy milyen betegségekből gyógyították ki és milyen orvosszereket adtak neki, mire a következőket válaszolta: „Vesekövem volt, (tenebam lapidem in renibus) és orvosságként vizet itattak velem, amelyben előbb szilvát főztek (aqua in qua prius pruna fuerit decocta), meggyógyítottak gyomorgyengeségből is, (ex debilitate stomachi). Az orvosságról a nővérek azt mondták: végy lisztet, amelyet összekeversz háromszor annyi súlyú édesgyökérrel, főzd meg, hogy pépes legyen és fűszerek porával ízesítsd, mert étkezés előtt vagy után nagyon jól tesz”. (Tolle harinam cui misces scariole cocte usque ad mellis apisis et speciarum pulverem temperabis ante cibum et post cibum accipies quia optimum est). Azt is tudta a táltosokról, hogy másokat is gyógyítottak: Ágatha asszonyt meggyógyították vérfolyásból, hasonlóképpen Bolkhaz Tamás fiacskáját veszettkutya harapásából ugyancsak Keze László fiát mérgezésből, Sidonia asszonyt romlott ételektől való felfúvódásból (de inflacione stomachi de cibis corruptis), és sok másokat különféle betegségekből. Elmondotta azt is, hogy miként bonyolították le a gyógyításokat, milyen praktikákat alkalmaztak a nővérek azon esetben, ha az említetteket a beteg házához hívták. Ilyenkor kísérté Baksa fia Badúr, aki nem ment be a házba, hanem a házat körüljárta és énekelt, a régiék énekeit citálva. A nővérek ha mindketten mentek beteghez, egyikük megvizsgálta a beteget, a másik a régiék módján, (ut antiquis moris erat) isteneiket hívta és dicsérte, (deos suos invocans atque laudans), majd a ház négy sarkából port szedett össze (de quattuor angulos terre in pugno collegit) és a küszöbre hintette (de illa terra in limite domui jactavit). Megmondották, hogy milyen orvosságot kell a betegnek ennie vagy innia és mindhárman eltávoztak. Vallatva, hogy honnan tudja az elmodottakat, azt válaszolta, hogy két ízben jelen volt beteg gyógyításánál, mert ő maga hívta őket oda, sietve lovagolva házukhoz. Orvosságukról mesz-

sze földre eljutott a hír, hogy náluk minden van, ami az orvosoknak vagy patikusoknak szükséges. Különféle örlemények változatossága, tört búza, fenyőmag, konkoly, zab, lencse, borsó, stb. (*Cuius rei notitia usque mihi uisa est tam medicis quam farmacopulis necessaria... de diversitate farine, de grano fracto, de grana citri et grana pini, zizania, ordeo, milio, faba, lenticula, cicere etc.*). A táltosnők a gyógyításért nem kértek semmit, csak Isten szerelméért tették. Vallatták, hogy milyen istenekről énekeltek a táltosnők, mire a tanú azt válaszolta, hogy azokról, akiket ő csak gyermekek énekeiből ismer és nem tudja, hogy valóságban isteneknek nevezik-e őket. Megkérdezték, hogy tudja-e hogy miért szórtak a táltosok földet a küszöbre, mire a tanú válasza szerint azért, mert ez a régiek szokása és az ajtó küszöbe alatt gonosz szellemek lakóznak a nép hiedelme szerint. Vallatták, hogy ő mint presbyter, miért nem ment a királyi orvosokhoz betegségében, mire a tanú válasza az, hogy volt már Esztergomban a hospitális frátereknél, de nem tudták meggyógyítani és mert szegény az orvosokat fizetni. Arra a kérdésre, hogy lelkiismerete szerint van-e valami, amit mondania kell, a tanú azt válaszolta, hogy ő csak mint gyógyítókat ismeri a táltos nővéreket és hogy az egész nép nagy bizalommal van hozzájuk.

Kisszer Mihály várjobbágy: ismeri a vádlottakat, akik a fogságban vannak, hallotta, hogy az egyházi tizedek ellen beszéltek, és husvét előtti börtben, a templom előtt hallotta amint Baks fia Badúr mondotta a népnek, hogy a kövérek, akik az Istennek szolgálatában élnek, inkább a testnek a szolgálai, mint az Istené és ezért nem érdemlik a tizedet. Hogy a többiek is beszéltek volna hasonló dologról, azt nem hallotta. Tudja, hogy fiát, sok társával, a sólyom-ünnepen, amit a régihitűek az Urunk születése napján tartanak a télben, Ithe táltos arra tanította, hogy ha megnői akkor a régi szokásokhoz kell húznia, mert akkor jobb lesz

a szülőknek is. Arra a kérdésre, hogy mondott-e más ilyen dolgokat a nevezett táltos, a tanú azt válaszolta, hogy ő csak azt tudja, amit a fiától hallott. Hogy Ithe tanítja-e a fiát és más gyermekeket a régiek istentelen énekeire és meseire, a tanú válasza az, hogy sok éneket tanulnak. A nevezett vádlottak gyógyításáról azt vallja a tanú, hogy az ő feleségét is meggyógyították vérfolyásból.

Az előbbi Mihály felesége vallotta, hogy ismeri az összes vádlottakat, akik fogságban vannak. Megkérdezik tőle, hogy miként gyógyította meg őt a két táltosnő, de a tanú vonakodik választ adni. Arra a kérdésre, hogy lelkiismeretében és az esküjére hivatkozva akarja-e János fráternek gyónás formájában a választ megadni (in foro confessionis) a tanú igenlően válaszolt. Ujból elővezetve a tanútól megkérdezik, hogy milyen orvosságokat használtak a táltosnők a gyógyításnál. Fráter János tiltakozott a tanú vallatása ellen mondván, hogy a vádlottaknak maguknak kell erre a kérdésre válaszolniok, ha másként nem, tüzes vas vallatással (et si per ferrum candentem). Megkérdezik a tanút, hogy védi-e a vádlottakat, vagy kívánja-e azok szabadságát és büntetlenségét, mire a tanú válasza az, hogy ő csak a lelkiismerete szerint cselekszik, ahogy az esküje kötelezi és hogy az igazságot kívánja, mert a táltosnők nagyon jók. Ismeri Ithe táltos tetteit és mondásait, amellyel a fiatalságot tanítja és tudja, hogy nagyon hasznosak, mert a gyermekeket megtanítja a vadászsolymokkal bánni. Arra a kérdésre, hogy hallotta-e hogy a nevezett táltos a régi erkölcsökről dicsőítőleg beszélt és azok visszatérését kívánja, azt válaszolta, hogy hallotta a táltost erről beszélni, dicsérve az ősapák (preavum) dicső tetteit és énekelni győzelmeikről. Kérdezték azt is, hogy beszélt-e az említett táltos a régi pogány istenekről, mire az a válasza, hogy ezekről nem tud semmit. Arra a kérdésre, hogy lelkiismerete és esküje szerint tud-e még valamit, amit el kellene mondania, azt válaszolta, hogy

mást nem tud, csak azt, hogy mind a táltosnők, mint Ithe táltos nagyon jók.

Erked Péter vallja, hogy ismeri a börtönben lévő vádlottakat és tudja róluk, hogy a dézsma elleni lázítás miatt vannak fogságban, de ő maga nem hallotta a tizedleadás ellen beszélni. Azt csak hallomásból tudja, hogy pogány erkölcsök terjesztésével vádolják őket. A bizottság kérdésére, hogy hallott-e a táltosok gyógyító tevékenységéről, a tanú válasza az, hogy több ízben tanúja volt ilyen gyógyításnak és elmondta, hogy egy alkalommal ő vitte el a táltosnőket Zalavárra, ahova egy sokáig vajúdo asszonyhoz hívták őket; azt is elmondotta, hogy amerre átmentek a falvakon, elterjedt érkezésük híre és sok beteget hoztak eléjük az útra, de ők nem maradtak, nem gyógyítottak, mert mint mondták, nagyon sietnek, de megígérték, hogy visszatérükben meggyógyítanak mindenkit Isten nevében. Vallatják a tanút a táltosnők gyógyszerei felől is, mire elmondotta, hogy az előbb említett úton egy ládát vittek magukkal, abban voltak az orvosszerek. A nevezett táltosnők asszonyi tisztességéről érdeklődve, a bizottság azt a választ kapta, hogy mindkét nővér nagyon tiszteletreméltó személy, akiket a nép nagy szeretettel vesz körül és nagyon bízik bennük. Felszólítják, hogy lelkiismerete szerint van-e még mondanivalója az eddigi kérdések mellett, mire a tanú azt a véleményét fejezte ki, hogy ha csak azért vannak fogságban a táltosok, mert népeket gyógyítottak, akkor ki kellene őket azonnal engedni a legnagyobb tisztelettel, mert így kívánja a nép java (propter bonum populi).

Bolkház Tamás, sümegi alvárnagy ismeri a vádlottakat, akik a katonái őrizetére vannak bízva és ő látja el őket élelemmel. Dézsma elleni lázításukról csak a tisztelendő préposttól tud, aki 15 nappal ezelőtt a várnagy engedélyével a foglyokat megdorgálta börtönükben és egyiküket botjával megütötte, mire a két táltosnő az öreg segítségére sietett,

letépték a tisztelendő prépost ruháját és nagy kiabálást vittek végbe, mialatt ütötték Isten emberét. A bizottság megkérdezi a tanút, hogy milyen szavakra emlékszik a veszekedésből, mire a tanú megemlíti, hogy csak annyira emlékszik, hogy a tisztelendő prépostot „k u t y a f i”-nak (filius canis) mondták és kiabálták, hogy „kövérséged a pokolé, mert az érzékiség szolgálja vagy”, de többre nem emlékszik. Kérdezik a tanútól, hogy jelen volt-e a veszekedés kezdeténél, mire azt válaszolta, hogy nem volt jelen, csak a kiabálásra futott oda katonáival, akik megelőzték őt. A táltosnők gyógyításáról tudomása van, mert mint elmondotta, Szent Jakab vigiliáján 12 éves fia társaival a vár terén játszott és egy beteg kutya megharapta, mire a felesége a szolgálójával gyorsan elhívatta Marsa táltosnőt, aki éppen a várban volt egy beteg házánál és ez sietve jött a fiúcskához, hogy meggyógyítsa. Megkérdezték, hogy miként járt el a táltosnő és a tanú elmondotta, hogy kendővel becsavarta a fiacskája karját, amíg az egészen kék lett és akkor megtüzesített késsel kiégette a sebet, ahol a harapás látszott, ezek után valami italt öntött a fiúcska szájába, amitől az mélyen aludt, míg a táltosnő három napig mellette maradt és a fiúcska egészséges. A bizottság kérdésére, hogy a gyógyításért kért-e valami díjat a vádlott asszony, a tanú azt válaszolta, hogy nem kért semmit és nem is fogadott el még ajándékot sem. Azt is megkérdezték a tanútól, hogy tud-e valamit a táltosok istentelen, pogány szertartásairól és énekléseiről. A tanú azt vallja, hogy tudomása szerint I t h e táltos, amikor Sümeg várában járt, mindig lovak istállójában kért és kapott éjszakai szállást. Ilyenkor szokott énekelni és régi történeteket mondani, amit a katonák és családjaik szívesen hallgattak, de más pogány szokásáról nem tud. Azt is tudja, hogy I t h e, akit jól ismer, egy tiszteletreméltó aggastyán, aki egyedül és szegényen él házában. Felteszik neki a kérdést, hogy szándékosan védeni akarja-e a táltoso-

kat, mire a tanú kijelenti, hogy ő csak esküje szerint beszélt, bár óhajtja a foglyok szabadságát.

Kezel László vallja, hogy a vádlottakat ismeri, kivéve Rádózt. Táltost, hallott arról, hogy a dézsmaleadás ellen izgatták a népet, de nem a taltosoktól maguktól, hanem a tisztelendő préposttól, aki húsvét másodnapján házához jött és elpanaszolta, hogy mit cselekszenek a taltosok a keresztény egyház érdekei ellen. A vádlottak gyógyításával kapcsolatos kérdésekre a tanú „nagy lelkesedéssel” beszélt és elmondotta, hogy Isten után bennük van a legnagyobb bizalma a betegségek idején, melyeket Isten megenged és ilyenkor mindig a taltosnőket hivatja, akik eddig meggyógyították nemcsak őt, hanem a családját is. Feltették neki a kérdést, hogy milyen betegségekről tud, amelyeket házában gyógyítottak, mire a tanú elsorolja, hogy amikor Esztergomban és Székesfehérváron volt, a királyi kúriában, felesége veséjével súlyos beteg lett és mire a hirt megkapta és haza sietett, már a két taltos nővér meg is gyógyította az asszonyt, hasonlóképp a taltosnők gyógyították meg leányát, aki valami gyümölcstől véres kólikát kapott egészen kicsi korában, később pedig mikor nagyobb lett, mérgezésről majdnem meghalt és Ágota taltosnő egy tyúktollal addig csiklandozta torkát, amíg a mérget kihányta. Mikor pedig ő maga volt beteg a szemével és egyiket lassan hályog nőtte be, Ithe taltos magától, hívás nélkül jött a házhoz és azt mondotta, hogy el fogja távolítani a fátyolt: adott neki egy erős italt, amelytől elaludt és mikor felébredt fájt ugyan erősen a feje, de látott mint mikor még szeme egészen ép és egészséges volt. Megkérdezték a tanút arról is, hogyan gyógyították meg a feleségét, mire elmondotta, hogy adott neki egy italt, a „sapa” nevű növény kifőtt levéből, amely nagyon keserű volt és heteken keresztül a betegnek olyan forró fürdőbe kellett ülnie, amelyet teste elbirt és ezektől

a vesékből minden tisztátalanság és a kövek eltávoztak és arra az asszony meggyógyult.

Ezért a gyógyításért, a tanú vallomása szerint, a táltos nem fogadott el semmit, de azóta sokszor megy a házába vinni neki tejet, sajtot és kenyeret. Arra vonatkozólag, hogy segíteni akarja-e a vádlottakat és kiszabadítani, azt válaszolta, hogy esküje értelmében vallott ugyan, de ha rajta múl-na, azonnal elbocsájtaná őket a fogságból. Arra a kérdésre, hogy lelkiismerete és esküje szerint akar-e még valamit mondani, a tanú a következőket mondotta: miután írástudó ember vagyok, többször kértem I t h e mágust, hogy a sok történetet elődeink dicső tetteiről mondja el, hogy azokat örök időre leírjam, azt válaszolta, hogy Isten nem akarja hogy azok szentségtelen kezekbe kerüljenek és csak kiválasztottak emlékezetébe írja ezeket a dolgokat, így mondot-ták neki az öregek, akiktől tanulta.

S i d o n i a, Márkus özvegye azt vallotta, hogy a neve-zett vádlottakat személy szerint ismeri. Arra a kérdésre, hogy a tized megtagadására készítetik a népet, azt válaszolta, hogy húsvétkor a templom előtt B a k s a fia B a d ú r azt mondotta, hogy a kövér egyháziak nem érdemlik meg a sovány szegények kenyerét. Vallatták, hogy hallotta-e, hogy a táltosok régi szokásokat elevenítenek fel, azt vála-szolta, hogy arról nem tud, de azt tudja, hogy sokan, ő ma-ga is, de főképpen a fiatalság sokszor jár I t h e táltos kunyhójához, aki sokat mesél a régi idők nagy és dicső tetteiről, amelyekkel őseink éltek és, hogy sok szép énekre tanítja a gyermekeket. A vádlottak gyógyításairól tudja, hogy eredménnyel és sokakat gyógyítanak, többek között őt magát is meggyógyították, amikor egy alkalommal rom-lott ételt evett, súlyos beteg lett és mindenki halálát várta. Elhívták a tisztelendő prépost urat is házához az utolsó ke-netre, amikor megjelentek házána a táltosnő testvérek, akik meghányatták és adtak neki orvosságot, amely elmulasz-

totta a gyomorgörcseit, amit a romlott étel okozott. (Exivit inflamatio stomachi cibis corruptis). Arra a kérdésre, hogy miből állott ez az orvosság, a tanú azt válaszolta, hogy sohasem kérdezte meg a táltosnőket, mert akkora bizalma volt, hogy ezt nem látta szükségesnek. A gyógyításért nem fogadtak el semmit, mondván, hogy nekik többjük van. Arra a kérdésre, hogy akarja-e, hogy azok kiszabaduljanak, a tanú válasza, hogy esküje és lelkiismerete értelmében beszélt, de tudja azt, hogy ki fognak szabadulni, mert Isten segíteni fogja őket, mert ők is segítik felebarátaikat.

A g a t h a özvegy azt vallja, hogy személy szerint ismeri a vádlottakat. A tized megtagadásáról személyesen tőlük soha nem hallott semmit, csak a tisztelendő prépost tette szóvá több ízben és egyházi átokkal fenyegette meg őket. Arra a vádra, hogy a régi pogány istentelen erkölcsöket akarják visszahozni a táltosok, azt mondta, hogy I t h e, a nagyon öreg táltos, amikor karácsonykor a fiatalság az első új sólymokat felrepteti, szokott énekelteni és beszélni a régi idők nagy és szép eseményeiről és megfogadtatja a fiatalsággal, hogy ezeket a dolgokat emlékezetéből kiveszni nem hagyja. Arra a kérdésre, hogy minemű dolgokat nem akar a táltos, hogy kivesszenek, a tanú azt válaszolta, hogy amennyire az ő értelme felfogja, a sólyommadarak nevelését és röptetését. A táltosok gyógyításairól is tud, főképpen azért, mert őt magát és nővérét többször gyógyították, sőt amikor télben nem volt tüzelőjük, B a k s a fia B a d ú r hozott rőzsét a házhoz és intézte el a ház körül szükséges dolgokat. Hogy milyen betegségét gyógyították, azt válaszolta, hogy neki állandóan reumás fájdalmai és fejförcsei voltak, de amióta Badúr táltos kezeli, ezek elmúltak. Amikor súlyos gyomorbántalmai voltak, Á g o t a táltosnő jött az említett Badúrral és melegvizes ruhával gyógyította ki őt. A gyógyításért nem fogadott el semmit, de neki az a szándéka, hogy házát és szőlőjét reájuk hagyja, mert ő már

elhagyott özvegy és senkije sincsen. A tanú állítja, hogy ő csak esküje szerint vallott, de ha tőle függne, akkor azonnal a legnagyobb ünnepélyességgel (*maxima cum solemnitate*) engedné mindnyájukat szabadon.

Daróc János a sümegi vár serviense a vádlottakat személyszerint ismeri és tagadja, hogy hallott volna a vádlottak beszédjeiről, hogy a papi tizedet ne adják le. Ugyancsak nemlegesen válaszolt arra a kérdésre, miszerint a régi erkölcsöket akarnák feleleveníteni. A táltosok gyógyításairól hallotta, hogy azok nagyon eredményesek. Hogy kiktől tudja, hogy ez így van, azt válaszolta, hogy sokaktól, mert akiket kezelnek, azok meggyógyulnak. Nem fogadnak el semmit, még csak ajándékot sem. Arra a kérdésre, hogy a vádlottak javára akar-e vallani, azt válaszolja, hogy neki az esküje szerint csak az igazságot szabad kívánnia.

Kisdi Demeter sümegi várkatona vallja, hogy amikor a tisztelendő prépost ezelőtt 15 nappal meglátogatta börtönükben a vádlottakat, akkor hallotta először, hogy a papi tizedről van vita. Ő van a foglyok őrizetével megbízva és amikor a tisztelendő prépost botjával megverte az öreg Ithe táltost, a többiek rátámadtak és mondták, hogy nem érdemli meg a tizedet. Vallatták, hogy milyen szavakra emlékszik a veszekedésből, mire azt válaszolta, hogy csak arra emlékszik, hogy Ágota a sebesült Ithe arcát törölgette, míg Badur és Marsa a prépostot verték és mindenféle szavakat kiabáltak, ami nagyon megalázó volt a tisztelendő prépostra. Megkérdezték, hogy akarja-e a szavakat gyóntatás formájában János fráternek elmondani, de a tanú azt nem látja szükségesnek és, hogy Badur azt mondotta, a tisztelendő prépostnak, hogy „kutyafia” (*filius canis*), Marsa pedig, hogy „te nem vagy Isten szolgája, hanem az érzékisége” (*non eres servus Dei, sino libidinis...*). Arra a kérdésre, hogy a tisztelendő prépost mit válaszolt, a tanú azt vallotta, hogy nevezett nem mondott semmit, mert Badur táltos fog-

ta a nyakát, mikor a többi katonák és a várnagy is megjelentek, hogy szétválasszák őket. Lelkiismerete szerint a tanú megemlítette, hogy amikor a várnagy megbotoztatta a vádlottakat a támadásukért, Badur minden ütésnél azt mondta, hogy ezért tízszer annyit adjon az Isten a tisztelendő prépostnak.

Gereb Dénés a sümegi vár serviense ismeri személy szerint a vádlottakat, hallotta, hogy a nevezettek a tized ellen beszéltek és tudott a veszekedésről, ami tizenöt nappal előbb történt a börtönben. Az istentelen régi szokások viszszafoztatásáról a tanú válasza nemleges volt. Hallotta, hogy nagyon sokakat meggyógyítottak, de amikor kérdezték, hogy kiket, nem emlékezett senkire. Lelkiismerete szerint megemlítette, hogy az öreg Ithe táltos nagyon beteg és a várnagy parancsára senki nem mehet be hozzá az örségen kívül, kérné, hogy a beteg lelke megmentésére valaki a tisztelendő testvérek közül látogassa meg.

Zengeli László, a sümegi vár tisztje (officialis castri) arra a kérdésre, hogy a táltosok a papi tized megtartásáról beszéltek-e a népnek, azt vallotta, hogy ő sokszor szedett már adót a népnél, de még a legszegényebbek is mindig megtartották a kötelességüket. A kérdést újra felvetve a tanú azt vallotta, hogy nem hallotta, csak a börtönben levő öreg Ithe táltostól tudja, hogy emiatt vannak lefogyva. Hogy istentelen régi szokásokra akarják tanítani a népet, a tanú válasza az, hogy ő a gyermekeit mindig elküldte Ithe táltoshoz, aki a régi dicsőségeket és harcokat mesélte el nekik és énekekre, táncokra tanította őket, de istentelen és ördögi praktikákról nem tud semmit. Gyógyításairól, a tanú válasza, hogy tudomása szerint sokakat meggyógyítottak és bár Isten segítségével eddig még nem volt rájuk szüksége, de bizodalma van hozzájuk. Barátság és elfogultság nem vezeti vallomásában, mert ő esküje és lelkiismerete szerint tanúskodott. Lelkiismerete szerint kö-

zölte, hogy a vádlottak nem a papi tized, sem istentelen praktikáik miatt vannak fogságban, hanem azért, mert a tisztelendő prépost bosszút akar rajtuk állni, pedig a híveknek nagyobb bizalmuk van a táltosokhoz, mint az említett Préposthoz.

B o r z a várjobbágy azt vallja, hogy ismeri a vádlottakat és, hogy a papi tized ellen izgatnak volna, arról nem tud semmit. Arra a kérdésre, hogy ő a tized leadását azért tagadta-e meg, mert a vádlottak biztatták rá, a tanú azt mondom, hogy ő nem tagadta meg a tizedet, csak haladékot kért, mert két tehene elpusztult, termése nagyon szűkös volt, és ezt nem azért tette, mert valaki biztatta volna rá, hanem azért, mert ő és családja nagy szükségben vannak. Arra a kérdésre, hogy a gyógyításokról tud-e valamit, azt válaszolta, hogy tud, mert már sok évvel ezelőtt, amikor leesett a háza tetejéről és lába eltörött, **I t h e** táltos gyógyította meg.

O r s e zalaapáti várjobbágy azt vallja, hogy ismeri személy szerint az összes vádlottat, de a tizedet nem miattuk tagadta meg, hanem csak haladékot kért, mert nagy inségbe jutott, de nem a vádlottak adták neki a tanácsot. Gyógyításaik felől megkérdeztetve azt válaszolta, hogy Isten segítségével eddig nem volt beteg és nem vette őket igénybe, de hallotta, hogy a táltosok a zalai falvakban nagyon sokat gyógyítanak Isten segítségével és saját tudományukkal.

B a c h u n a zalaszentgyörgyi várjobbágy ismeri a táltosokat, de a táltosnőket nem. Hogy biztatásukra tagadta-e meg az egyházi tized fizetését, azt vallotta, hogy ő nem tagadta meg az adót, csak haladékot kért, mert nagy inségben van, ugyanis két fia meghalt villámesapás következtében. A gyógyításokról azt vallotta a tanú, hogy évekkal ezelőtt nyáron, amikor egyik fia, aki most nemrég halt meg, belesett a Zala folyóba és amikor kihúzták már halottnak vélték, és a siránkozást a véletlenül arra járó **B a k s a** fia **B a**

dúr meghallotta, kirázta belőle a vizet és „új lelket öntött bele” (infumdit animam novam...). Lelkiismerete szerint hozzátette, hogy életét adná nevezett Baksa fia Badúr táltosért, aki fiát évekkel ezelőtt életre keltette.

Herke Demeter sümegi várjobbágy vallja, hogy ismeri a vádlottakat. Arra a kérdésre, hogy miattuk tagadta-e meg a tizedet, azt válaszolta, hogy ő nem tagadta meg, csak nagy inségben haladékot kért. A gyógyításokról szóló kérdésre azt válaszolta, hogy hallotta, hogy sok betegséget, sőt szemhályogot is gyógyítanak és, hogy a táltosnőknek istenáldott kezük van. Lelkiismerete szerint kívánja, hogy az igazság győzzön, mert akkor tudja, hogy a táltosok szabadok lesznek.

Kalmár Gáspár sümegi sarukészítő ismeri a vádlottakat. A kérdésre, hogy tudta-e, hogy a vádlottak felbújtják a népet, a tanú azt vallotta, hogy ő nem hallott semmit a felbújtásról, és, hogy ő sem tagadta meg a papi tizedet, hanem csak haladékot kért, mert Szent György napja előtt Zalába vásárra ment és útonállók minden árújából kifosztották. A gyógyításról azt vallotta, hogy a táltosnőknek sok csodálatos orvosságuk van, amellyel mindenkit meg tudnak gyógyítani. Megkérdezte az orvosságok természetéről, azt válaszolta, hogy két évvel ezelőtt, amikor a veszprémi vásárra ment árújával, szekéren magával vitte Ágota táltosnőt, aki egy faluba ment és ez alkalommal kérdezte a nevezett Ágota csodálatos orvosságjairól, aki azt válaszolta, hogy ez egy olyan titok, amit anyjától és annak anyjától hallott és eskü alatt senkinek sem mondja el, de azért a tanú megkérdezte, hogy van-e benne embervér, mire a nevezett Ágota hallgatott. A bizottság kérdésére, hogy akar-e gyónás formájában erre vonatkozólag vallani, a tanú igenlően válaszolt. Dominus Mathmer királyi orvos ez ellen tiltakozott azzal, hogy nincs szükség a tanú vallomására, mert Ágota tüzesvas próbával vallani fog. Arra a kérdésre,

hogya lelkiismerete szerint óhajt-e valamit még mondani, a tanú azt válaszolta, hogy szerinte a táltosok sok jót tesznek a köz érdekében a nép között.

Merze várjobbágy ismeri a vádlottakat és ők adták neki a tanácsot, hogy mondja el a nyomorúságot, amiben él és kérjen haladékot a tizedleadásra, de annak megtagadására nem biztatták. Gyógyításaikról azt mondotta, hogy számos beteget gyógyítottak már meg a vidéken és mindent Isten nevében, ingyen cselekedtek. Arra a kérdésre, hogy ismer-e valakit, akit meggyógyítottak, megnevezte saját leányát, Ágnest, aki vérfolyásban szenvedett, mindig nagyon halovány és gyenge volt, de amikor a táltosnők kezelésbe vették, meggyógyult; hogy mivel gyógyították meg és hogyan, ez asszonyok dolga és ő szeméreméretből soha nem kérdezte meg, csak azt tudja, hogy a mai napig Ágnes leányának Isten kegyelméből hat gyermeke van és egészséges. A bizottság kérdésére, hogy segíteni akarja-e a vádlottakat, azt válaszolta, hogy esküje szerint az igazat mondta és ezzel bizonyára segíti őket, mert oldalukon az igazság.

Tarkó Sámuel, a sümegi várkovács ismeri a nevezett vádlottakat személy szerint, mert ő rakta rájuk a bilincseket, amikor a börtönben megtámadták a tiszteletre méltó prépostot. A tized megtagadásra való felbújtásról csak akkor hallott, amikor a börtöni veszekedés lefolyt. A táltosok gyógyításáról sokaktól hallott, akik meggyógyultak és ő személyesen a lovak betegségeinek a gyógyításához szokta elhívni Ithe táltost, aki a pókos lovak lábait és katarusait mindig eredményesen gyógyította. Arra a kérdésre, hogy ezekért elfogadott-e valami díjazást, a tanú válasza az volt, hogy egy-egy éjszakára szállást kért és csak tejet fogadott el. A vádakra, hogy a táltosok istentelen régi praktikákat folytatnak és a régi erkölcsök előnyeit hirdetik, a tanú azt vallotta, hogy amikor éjszakánként szállást kért a vár istállóiban aludva, mindig sokan összejöttek a várkatonák és

jobbágyok közül, mert az említett nagyon szépen énekelte J u t a s vezér hőstetteit, L á s z l ó király harcait és sok más legendát a régi időkből, amiket emlékezetből ismert és mindenki hallgatta, sokszor a hajnali órákig. Megkérdezték, hogy tudott-e erről a várnagy, vagy más tisztje a várnak, a tanú azt vallotta, hogy a várnagy nem, de a tisztek közül sokan még gyermekeiket is elhozták a táltos hallgatására. A bizottság kérdésére, hogy biztatta-e a hallgatóságot, hogy térjenek vissza az ősök hitére, azt vallotta, hogy a táltos csak annyit mondott, hogy boldogabbak voltak akkor még a magyarok, fényesebbek voltak akkor az ég csillagai. Fel-szólították, hogy lelkiismerete szerint óhajt-e valamit mon-dani, mire a tanú azt kérdezte, hogy beszélhet-e büntetle-nül, szabadon. Rendreutasítatván azt mondotta, hogy életé-nek legszomorúbb cselekedete az volt, hogy a várnagy pa-rancsára az öreg I t h e kezeire és lábaira bilincset kellett vernie, sőt életében először asszonyokra is, mert női foglya még nem volt a börtönnek, csak ez a két tisztességes nővér, akik olyan sok jót tettek a beteg néppel. A tanú megdorgál-tatott és N a n a comes parancsára megbotozták.

M y s k e B e n e d e k, a vár prókuratora vallja, hogy ismeri a vádlottakat, akik fogságban vannak, a tizedleadásról csak most utólag értesült, a veszekedéskor. Gyógyításairól tud és vallja, hogy maga is sokszor megy gyakori fejbántal-maival a táltosok házába orvosságért és azok mindig segí-tenek rajta. Istentelen tanításairól nem tud a tanú, bár vallja, hogy szent királyok életéről és hősi harcairól beszél-ni és énekelni hallotta ugyan az öreg I t h e mágust, de ördögi erkölcstelenségekről nem beszélt előtte soha. Kérdezik, hogy lelkiismerete szerint van-e valami mondanivalója, mire a ta-nú azt válaszolja, hogy ő, mint a vár prókuratora tudja, hogy ebben az esztendőben sok természeti csapás érte a né-pet és a tizedfizetéssel mindenütt hátra vannak és legtöbben

haladékokat kérnek és, hogy ezért nem lehet senkit sem joggal büntetni.

Albert fráter, az esztergomi istápolyosok perjele vallja, hogy a vádlottakat csak most ismerte meg személyesen, bár Ágota és Marsa hírét hallotta és tudja, hogy a kórház Szent Lázár betegei (bélpoklosok) Zala megyéből mind nagy szeretettel emlékeznek meg a nővérekről. Megkérdezik, hogy miután nem kapott idézést a tanúvallomás tételére, akar-e megesküdni? Nemlegesen felelt, mondván, hogy lelkiismerete szerint cselekszik, amikor a gyógyításokért járó büntetési eljárás felfüggesztését kéri és reméli ehhez a tiszteletreméltó, jelenlevő királyi orvosok hozzájárulását. Dominus Mathmer orvos tiltakozik a beavatkozás ellen. Megkérdezettétven a nevezett frátert, hogy mi a véleménye a tizedek megtagadásáról, a kérdezett válasza az, hogy Esztergomból eddigi útján látta, mekkora szegénységben élnek a falvak lakói a sok természeti csapás miatt és az emberi nyomorúság égbekiáltó szavát sokszor hallotta (clamantem ad coelum audiens) és így nem az akarát hiányát látja a beszolgáltatásnál, hanem a kényszerűséget és tehetetlenséget. Arra a kérdésre, hogy van-e még mondanivalója, azt válaszolta, hogy az összes vádlottnak csak kettőt kér: „Isten és a ti irgalmasságtokat” (misericordiam Dei et vestram).

A SÁROSPATAKI LÁZADÓ TÁLTOSOK PERE. (1268.)

A lázadás előzményeit az „Inkviziációs könyv” adataiból összegezve a következőket tudjuk meg:

A sárospataki Domonkos-rendi kolostor, amely Szent Erzsébet születése helyén épült, és az ő tiszteletére volt szentelve, az 1230-as évek óta Szent Domonkos napján tartotta a környéken híressé vált vásárát, amelyre messze földről

sok kereskedő verődött össze. Miután megválasztották az ügynevezett vásárbíró, az kijelölte a vásári tanács tagjait, hogy az esetleges vitáknál szavuk döntő erejű legyen. Többen felszólaltak a megválasztott Borkács fia Simon ellen azzal a kifogással élve, hogy a pogány táltosok családjából származik és ezért nem fogadják el sem őt, sem az általa kijelölt tanácstagokat, akik rokonságából kerültek ki. A Domonkos-rendiek is beleavatkoztak a vitába és a nagy veszekedésben a táltosok részéről valaki egy nyilat lőtt a tömegre és hátulról halálosan megsebesítette Miklós frátert, a kolostor perjelét. A megdöbbenő tömeg meg akarta lincselni a gyilkost, aki övéi közé menekült és akik szintén nyilakkal felfegyverkezve léptek fel, úgy hogy hamarosan három halott és sok sebesült maradt a piactéren, míg a tömeg a domonkosok templomába menekült, de a kívül maradtak közül a táltosok csoportja még többeket megsebesített.

A vásár napját általános gyász követte és a király, IV. Béla, fiának Béla hercegnek erélyes udvarbíráját, Ompudus mestert, Gergely szepesi prépostot, Scela fia Miklóst, a kománok grófját, Szakállas (Barbatus) Lőrinc és Gellért királyi orvosokat küldötte ki fráter Sycardus főinkvizitorral, a Domonkos-rendiek tartományi főnökével az élükön.

A vádlottak javarészből menekülésben voltak, de a szepesi káptalan, a sárospataki királynéi várkatonaság, valamint a kassai városi fegyveresek közel három hónapi kutatás után, főképpen a tályai szőlőkben és a bodrogközi nádasban összeszedték a menekülők egy részét, számszerint tizenhat táltost, akiket bilincsbe verve vittek a sárospataki várba, hogy lefolytassák ellenük a nagy inkvizíciós monstre pert.

A fővádlott a gönci táltos, Bodon fia Sámson volt, akinek híre az egész Bodrog-közben és Tokaj-hegyalján ropant nagy volt. A vádlott társai között szerepelnek olyan

nevek, akiknek a nemzetisége bizonytalan. Sámson mágussal együtt elfogott és perbefogott táltosok: Mike fia Dániel, Bogomér kám, Chang fia János, Letenye Menyhért, Chyko fia Ratos, Topol Harsány, Tarkövi Demeter, Bács fia Semlye, Csötör fia Sike, Torja Tályáról, Deleny fia Kám, Kelemen Vizsolyból, Bőd fia Csöge, Dankó szikszói táltos és Szederkértyi Sámuel. A 16 vádlott jelenlétét a sárospataki tragikus vásáron már bebizonyítottan vette a bizottság és a perben úgy látszik az volt a cél, hogy megállapítsák, nem volt-e tervszerű megmozdulás, hogy a keleti részeken a krimi tatárokkal élénk kapcsolatban álló kúnység politikai terveit akarták volna megvalósítani. Miután V. István kiskirály az erdélyi és felvidéki részek birtokában volt, a kisebbik király, Béla herceg bizalmas embereit küldte oda (Ompudus mester) a vizsgálat megejtésére.

A sárospataki várat megerősítették a szikszói és szerencsi várak fegyvereseivel, mert tartottak tőle, hogy esetleg nagyobb lázadást szítanak és félig-meddig titokban folytak le a vizsgálati eljárások, gyorsított ütemben, Ompudus kívánsága szerint. Az egész per három hónapig tartott és miután Béla herceg erősen megbetegedett, a vezetést átadták IV. Béla bizalmi emberének, a királyi családdal rokonságban levő M o y s nádornak, aki a tőle megszokott szigorral igyekezett minél előbb végetvetni a sokáig húzódó pernek. A sárospataki Szent Erzsébet kolostorba vezették egyenként a foglyokat és csak akkor vitték vissza őket a várba erős kísérettel, amikor kínvallatás alá vették őket. A tanúkihallgatások is a kolostorban folytak. A megkínzott vádlottak egymásra háritották a felelősséget és gyötrelmeikben olyan részletek derültek ki, melyek valóban egy országos összeesküvés jellegét mutatták.

A kihallgatott tanúk sorában fontosság szerint legelsőként M o r g a s sárospataki várjobbágy szerepelt, akit a lázadók

csoportja annak idején megsebesített és magával hurcolt, majd három hosszú hónapig a Bodroghöz moesaraiban, füzeseiben velük együtt táborozni kényszerült. Elmondotta, hogy amikor az erős fagyok beálltával a mocsarak felett nyugodtabban lehetett járni, sikerült megszöknie és Göncre menekülnie. Mint koronatanúval, vele szembesítették az összes vádlottakat, akiknek a neveit nem ismerték. A tanú vallomása szerint a vádlottak sokáig megkötözve tartották, bár sebeit nagy gondossággal gyógyították és minden étellel ellátták. Nappal nádkunyhókban rejtőzködtek és csak éjjel merészkedtek ki a szomszédos falvakba élelemért. Egy éjjel a leleszi prépostság állataiból több tehenet elhajtottak, de mivel az állatok a mocsaras vidéken csak nehezen tudtak járni és erős nyomokat hagytak maguk után, kénytelenek voltak rejtekhelyüket megváltoztatni. Ugyancsak elmondotta a tanú, hogy a környező falvak lakói szívesen segítették a bűjdösöket és sokan látogatták őket éjszaka idején étellel és borostömlőket hozva nekik, egyúttal értesítve őket a történetek felől. Különösen Vizsoly és Tálya lakossága közül jöttek többen is, akik közül a tanú felismerte K e l e m e n vizsolyi embert, amiért is a bizottság erős katonacsoportot küldött a nevezett házához, amelyet felgyújtva, állatait elhajtva, őt magát is a sárospataki várba kísérték. Ugyanez történt L e t e n e M e n y h é r t tályai táltossal, akit a tanú szintén felismert.

A tizenhat vádlott sűrű kínzások hatása alatt beismerő vallomást tett, melynek értékét azonban maguk a bizottság tagjai is viszonylagos értékűnek ítélték. A kivallatás során két táltos, S z e d e r k é r t i S á m u e l és C h a n k fia J á n i s (?) belehaltak a gyötrésbe, Bagomér pedig szemévlágát veszítette. G e l l é r t fráter, királyi orvos több ízben tiltakozott a kegyetlenkedés ellen, de S z a k á l l a s L ő r i n c sürgetésére, hogy az ügynek mielőbb véget vessenek, nem változtattak a módszeren. Összegezve a vádlottak ki-

csikart, vagy önkéntes vallomásait, a vádak, amelyek alapján elítélték őket, a következők: Vissza akarták állítani a régiek pogány szokásait; feldúlták az Istennek szentelt helyeket; felbújtották a tömeget, hogy Isten szolgáira kezet emeljenek; meghamisították a magyar nép dicsőséges szent királyainak tetteit; pogány neveket adtak az egyház és a kereszténység halhatatlan szentjeinek, hogy így a tudatlan népet tévedésbe ejtve, a maguk vallása mellé térítsék; amuletteket osztogattak a nép között, mintha azok a dicsőséges szentek ereklýei lettek volna és ezért pénzt fogadtak el; áldozatokat mutattak be több helyen, de főképpen a Sárospatak vára mellett levő erdőségben a „látomás-telkének” nevezett erdőben. Többen közülük állították, hogy látomásaik és vízióik vannak, amelyekben a legszentebb Szűz Máriát és Szent László dicső királyt ismerték volt fel; gyógyfűveket gyűjtettek mezítelen asszonyokkal; szeméremsértő orvosi vizsgálatokat végeztek asszonyokon; pogány módra kereszteltek pilisézéssel; hamuba irt jelekkel jósoltak jövődőt a népnek; beteg állatokat gyógyítottak és ellenszolgáltatást kértek és kaptak érte; kirabolták a leleszi hiteshely kanonokjainak a pincéit; foglyokat tartottak és azok életével rendelkeztek.

Egy másik fontos tanú, a hejcei plébános **Henrik** volt, aki már részletesebben vallott a „régiek vallása” fogalomról, amelyet mint mondotta, azért ismer, mert **Bács** fia **Semlye** táltossal, aki a vádlottak között volt, annakidején többször beszélgetett, mutatván, mintha rokonszenvezne vele (*demonstrando simpatiam*). A plébános szerint a régiek hitében egész sor démon élt, mint az „akatoc” — „karatoc” — „izus” — „kormocus” — „izcacus”, akiknek a régiek engesztelő áldozatokat mutattak be. Minden családnak volt hét „larese”, akiknek az ajtó küszöbe alatt volt a szenthelye és fából faragott szobrocskákat a ház közepén felakasztva tartották és vajjal etették őket. A **Bács** fiától

értesüléseit a tanú úgy szerezte, hogy részegségbe ejtve a táltost, kivallatta mások előtt „lelkének nagy derülésére” („ad magnam hilaritatem anime mee”).

D e z s ő, tályai plébános személy szerint ismeri az összes vádlottakat már régi idők óta. Főképp panaszkolta, hogy a vidéken már régóta elhanyagolják a templomba járást, mert majdnem minden keresztény ünneppel párhuzamosan a régi-új is tartanak őseik hite szerint szertartásokat. Szent Péter apostol ünnepe táján az új kenyér ünnepét tartják és a táltosok széthordják vagy küldik az általuk sült kenyert a szegény népeknek és ezekre a szertartásokra az öregek megszokásból, a fiatalok pedig kíváncsiságból mennek el. Ugyanez történik karácsonykor is, amikor a fiatal sólymokat a táltosok megáldják és a fiatalság az avatás végeztével vadászatra megy velük.

Több tanú szerint inkább csak a gyilkosság részletei tárnak fel, valamint többször szó esik lőkötésről, mikor is fehér lovakat loptak, bár a tolvajokat nem tudták megnevezni, majdnem minden ilyen esetet a táltosok rovására írtak.

A kínvallatások alatt kicsikart vallomások értéke még a bizottság szerint is kétséges, de a tanúk vallomásai alapján mégis elítélték őket. A 16 vádlottból az ítélethirdetésekor már csak 12 volt életben, mert a már említett két táltos mellett, akik nem bírták ki a kínzásokat, T o p o l harsányt a vádlott társai egy éjjel megfojtották, mert szerintük többet vallott a kelleténél, míg B ö d fia C s ö g e felakasztotta magát. — Az ítélethirdetés napjára az egész környékéről nagy tömeg jött össze és a királyi íjjászok mindenre felkészülten álltak körül a bírakat. A Szent Erzsébet templom terén, miután a főinkvizitor, fráter Sycardus, segítségül hívta a Szentlelket, hogy a bírák elméjét megvilágosítsa, kihirdették az ítéletet: A vádlottakat bűnösöknek találván elrendelik, hogy közülük azokat, akik bűneiket őszintén meg-

vallották, enyhe büntetésként homlokukra a kereszt jelét égessek, hajukat levágják és hétfalu határából kiűzzék őket. A bűneikben megátalkodott és a gyilkosságért fizikailag felelős bűnösöket, Bodon fia Sámson t, Tarkóvi Demetert és Dankó táltosokat átadják a világi karhatalomnak, hogy azokat az ország törvényei szerint az eretnekeknek és gyilkosoknak kijáró büntetés szerint megégessek az ítélethirdetést követő második napfelkelte előtt. Az ítélethirdetést Te Deum fejezte be és az elítélteket a fegyeresek a várbörtönbe kísérték. Vagyonukat is elkobozták, de ezt a végzést később, V. István halála után Erzsébet királyné a még életben levő táltosok, vagy azok utódai javára megváltoztatta, mint Ratos, Sike és Csög esetében, akik a jelek szerint valószínűleg kúnok voltak.

A THEPEY(TÁPE?) TÁLTOSOK PERE.

Magister Ompudus, a kománok bírása, fráter Syca rdus a prédikátorok rendjéből mint az ország inkvizitora és Gellért királyi orvos, a veszprémi egyházmegyében Thepei (?) faluban, Ludvég királyi tisztt, Kerecsnuk nevezetű birtokán, megidézték a „mágusok főpapját” (pontifex maximus magorum) Boksa táltost három társával, Badhur, Delko és Nuwes „diakonusokkal” együtt, akiket a Szent Márton monostor ¹⁹⁶ tisztelendő apátja azzal vádol, hogy az általa épített fizgoi (?) kápolnát a beszenyők falvaiban, az ottani kondások pogány szertartásokra

¹⁹⁶ A pannonthalmi bencés apátság magának vindikálta — helytelenül — Szent Márton toursi püspök születési helyét. Ma már történelmileg bizonyított tény, hogy a nevezett szent, Sabaria — Szombathely szülöttje volt.

használják. A fentnevezett vádlottak végzik a babonát terjesztő összejöveleteken a ceremóniákat, tizedeket szednek a néptől a sertésszaporulat idején, sértik az apátság érdekeit. Szent László személyét babonaságukba belevonják, ördögi versenyekkel töltve ünnepét, keresztséget szolgálnak a régiek szokása szerint.

A tanúkat megesketik az Evangéliumra, hogy sem gyűlölet, sem félelem nem tartja vissza őket az igazság megvallásától. Orbán szücs bizonyosságot tett, mondván: Én nyolcvan éves vagyok és soha sem hallottam, hogy a fizgoi kápolna, amelyben Szent László hajdani nagynevű (preclarus) királya Magyarországnak nyitott volt forrást, hogy ez a kápolna a Szent Márton apátságé lett volna. Arról sem hallott és semmit sem tud, hogy ősei vagy szülei tizedet vagy akármilyenféle ragáliát fizettek volna a nevezett monostornak. Csak Szent Márton napján vitt és visz mindenki személye megváltásában egy kenyeret, és akik korai vagy késői gyengeség miatt járni nem tudnak, azok is küldenek¹⁹⁷ akiknek adományát botokra röjják.¹⁹⁸ Megkérdeztetve a tanú, hogy hol nyerte a keresztséget, azt a választ adta, hogy a fizgoi Szent László kápolna előtti forrásnál. Megkérdeztetvén, hogy mikor történt ez, válaszol mondván: biztos határozottsággal nem tudja, de kevés idővel azelőtt, mielőtt szülei házasságra vezették volna. Arra a kérdésre, hogy ismeri-e a papot, aki megkeresztelte, igenlőleg válaszolt és azt mondotta, hogy a makkoltatók főpapja keresztelte sokadmagával együtt. Arra a kérdésre, hogy emlékszik-e milyen szertartással keresztelték, elmondotta, hogy a haját elől lenyírták, a forrásban megmosták a fejét, mellét és hátát meg-

¹⁹⁷ A „Márton-lud” ősi szokása még a legújabb időkig ismeretes volt és a vármegyey Szent Márton falucska — ma a megszüntetett Domonkos-rendiek kolostora környékén elterülő városrésze Szombathelynek — rendkívüli ünnepi népi sokadalommal ülte meg.

¹⁹⁸ A „rovására írják” (adósság) értelemben.

kenték olajjal és kapott egy bőrből való övet. Arra a kérdésre, hogy az említett B o k s a mágus és segédei (famuli) végeznek-e keresztelési szertartásokat, a tanú igenlőleg válaszolt. Tudakozódva afelől, hogy ismeri-e a táltosok szertartásait, a tanú azt válaszolta, hogy csak azokat, amelyeket a „lovasszentek” ünnepein végeznek és Szent László napján. Ama kérdésre, hogy kik a „lovasszentek”, az volt a válasz, hogy a tavaszé Szent György, az ősze Szent Márton. Kérdeztetvén, hogy milyen szertartásokat végeznek ezeken a napokon, azt válaszolta, hogy a bessenyők régi szokásai szerint ünnepelnek nagy vigalommal. Arra a kérdésre, hogy hallotta-e, vagy tudja-e, miszerint a nevezett vádlottak Szent György napján adományokat szednek „vulgo gorgol dicta” a sertés szaporulatok után, a tanú nemlegesen válaszolt. Csak azt tudja, hogy a „gorgolo” vesszőcskéket ezen a napon osztották szét a makkoltatók, akiknek a nép sört, bort, és egyéb ételeket adományozott. Arra a kérdésre, hogy Szent László király napját milyen szertartásokkal ünneplik a fizgoi kápolnában, a tanú a következőket vallotta: Lovasversenyeket tartanak, ahol a győztes egy egész évig nem dolgozik és a makkoltatók tartják el és a győztes lovát odaajándékozzák a táltosoknak.¹⁹⁹

Hetesi Mihály (de Hetes) királyi vadász (venator regis) hatvanöt éves, megesküdt és tanúságot tett, mondván: Szüleim házában sokszor megszálltak a Szent Márton monostor szerzetesei, amikor utaztak Veszprém felé, de soha sem hallottam tőlük, hogy ők építették volna a kápolnát, amelyet Szent Lászlónak ajánlottak fel. Kérdezvén a tanút, szoktak-e tizedet, vagy más járandóságot fizetni Szent Mártonnak, válasza az volt: biztonsággal tudja és állítja, hogy sem egyiket, sem másikat nem szoktak fizetni. Afelől kérdez-

¹⁹⁹ A „venator”-oknak — vadászoknak az ösfoglalkozások terén nagyon tiszteltreméltó szerepük volt. Lásd: Békefi i. m.

ve, mikor és hol keresztelték meg őt, a fatens a következőképp válaszolt: a subulcusok táltosa ²⁰⁰ keresztelte a Szent László forrásnál, de hogy mikor, arra nem emlékszik. Arra a kérdésre, hogy ismeri-e a vádlottak tevékenységét, vagy sem, igenlőleg válaszolt mondván, hogy B o k s a ismeri az állatbetegségeket és mindenféle orvosságokat. A sertéskanokat Szent Mihály napja táján Kerecsnuk villában, Fizgo (?) és környékén ő kasztrálja. B a d h u r, D e l k o és N u e s, népi nyelven Jankó, tanítják a gyermekeket és ifjakat a makkoltatók csoportjainál és tudja, hogy Jankót mint „ludi magister”-t is emlegetik.²⁰¹ Szertartásaikról annyit tud, hogy látta, amikor haldoklóhoz hívták Boksát, aki bement a házba a beteghez, de két társa Badhur és Delkó kívül maradtak és nagy lármát csaptak, füstölték a ház sarkait, a fákat, bokrokat, amelyek közel voltak hozzá. Badhur madártollas öltözetben ugrált, miközben hangosan énekelt. A beteg meghalt és csak akkor ment el a táltos, amikor már a küszöbre olajat és bort öntöttek.²⁰² Azt is kérdezték a tanútól, hogy a vádlott, vagy vádlottak kértek-e, vagy elfogadtak-e valamit szertartásaikért, mire a válasz az volt, hogy a szokásos falbontásért és sírbarakásért egy lovat, nyergestől. Vallatták, hogy ki volt a halott, mire a tanú megemlítette M ó g h i D o m o n k o s úrnak a nevét.

B o l k h a s L ó r á n t királyi jobbágy megesküdött és tanúságot tett, amint következik: Hetven, vagy talán még több éves vagyok, de sem szüleimtől, sem másoktól nem hallottam, hogy a Szent László templomot a Szent Márton apátság építette volna, de annál inkább hallottam, és gyer-

²⁰⁰ A „subulcus”, kondás makkoltatók táltosait határjárási vitákban gyakran, mint „szakértőket” hívták.

²⁰¹ Iskolamester, tanító.

²⁰² Érdekes megjegyezni, hogy pl. Kubilaj tatár kán udvarában is mekkora figyelmet szenteltek a küszöbnek: aki belebotlott, lenyíllatták.

mekkoromban láttam is, hogy egy lovasszobor állt a kápolna előtt, még mikor a tatárok nem is jártak arra, ahová a forrás miatt az emberek és betegek sokasága sereglett a nagy ünnepekre. Kérdezték, hogy az apátság, vagy a veszprémi püspökség papjai jártak-e ezeken az ünnepeken istentiszteletekre, vagy a szentségek kiszolgáltatására, mire a tanú nemmel válaszolt és hozzátette, hogy ez az „öreges hagyományos istentisztelete” volt, amikor még a nemzetek mind pogányok voltak. Megkérdezték, hogy kinek fizettek tizedet, vagy más ilyen természetű járandóságot, a fatens határozottan válaszolt azzal, hogy senkinek sem, csak voltak, akik Szent Márton ünnepén elzarándokoltak az apátságba és vittek magukkal kenyeret, mások libát, mert a más falvak lakóitól ezt így látták, de ez az adomány csak jószántukból (motu proprio) volt. B o k s a táltost és három társát, a tanú ismeri, mondván, hogy az első gyermekkorában játszótársa volt, mert anyja halála után az ő szülei vették maguk házába az árva Boksát, amíg ifjúsorba jutott és apja magával vitte a subulcusok falvaiba. B a d h u r testvére Boksának és született táltos. A tanút saját keresztsége felől is megkérdezték, hogy hol és mikor keresztelték, mire ő azt a választ adta, hogy miután szüleinek hetedik gyermeke volt és táltosnak kellett volna lennie, az isteni gondviselés szerint a thepey-i pristaldus személyesen vitte a szent forrásra ahol a plébánia templomban keresztelték meg már akkor, amikor még nem tudta használni az esztét. A fatens ismeri a táltosok csodás írásait, amelyeket botokon őriznek és az ősi, pogány, ördögi istenek neveit, a szellemek öt roszsát is tartalmazzák. Arra a kérdésre, hogy működött-e mint táltos és bölcs (írastudó), a tanú nemlegesen felelt és kiegészítve monda, hogy a pristaldus tanította meg írni és ő kérte meg, hogy a táltosok tudományát az emberek és állatok gyógyítására tanulja meg. Megkérdezik, hogy a fizgoi kápolnában mikor tartják az ünnepeket és hogy azok keresz-

tény ünnepek-e, erre a következőket vallotta: Szent Györgykor tavasszal, amikor az erdőket füstölik, Szent László ünnepén, amikor a lovasfutások vannak és „elsőt” választanak, és Szent Márton napján nagy embertömegek látogatják a szent forrást és a kápolnát. Hogy keresztény ünnep-e, azt nem tudja biztonsággal, mert a bessenyők is ünnepelnek ezeken a napokon és sok keresztény vesz részt, de Szent Mártonból még nem voltak ott az ő tudása szerint a presbiterek. Saját magát kereszténynek tartja és vallja a tanú.

B a g o l T a m á s királyi szolgálattevő (serviens regis), hatvan éves, megesküdt és a következő tanúságot tette: Sohasem hallottam senkitől, sem magam nem láttam, hogy a Szent Márton apátság szerzetesei építették volna a fizgói Szent László kápolnát, azt ellenben hallottam a régiek hagyományából, hogy itt már régen szent hely volt és, hogy valamikor egy szent lovasszobra állott fából, még mikor a tatárok jöttek, akkor is meg lett volna. — Arra a kérdésre, hogy fizetett-e valamilyen formában tizedet, vagy valami más járandóságot a fentnevezett monostornak, a tanú nemmel válaszolt. Megkérdezték, hogy ki keresztelte őt, hol és mikor, a tanú azt válaszolta, hogy a makkoltatók Szent László ünnepén sok fiatal fiút szoktak keresztelni a forrásnál a táltosok, akik a kondásokkal élnek és azok gyermekeit tanítják; őt egy öreg táltos keresztelte, akinek a nevére nem emlékszik, de tudja, hogy nem messze a forrástól van eltemetve. Amikor meghalt, emberek nagy sokasága jelent meg a temetésen, és arra is emlékszik, hogy a keresztelése akkor történt, amikor a tanú elsőízben vett részt a Szent László-napi „első”²⁰³ választásánál a lovasversenyen. Arra a kérdésre, hogy a vádlottakat látta-e működni a kápolnában, a tanú nemlegesen válaszolt. Azt is megkérdezték a tanútól,

²⁰³ Az „első” — primus, a verseny győztese.

hogy kereszténynek vallja-e magát keresztség szerint, mire ő igennel felelt.

Hedmeghi Bálint (de Hedmegh) ötvenöt éves, megesküdött és a következő tanúságot tette: nem hallotta, hogy a fizgoi kápolna Szent Márton monostor birtoka lett volna. Tizedet soha a nevezett apátságnak nem adott. Boksa mágust személyesen ismeri és mint a környék legnagyobb jóttevőjét tiszteli (benefactor maximus), mert az állatbetegségek idején ő mentette meg tudásával a sertésállományt, ezért nevezik őt a bessenyők főpapjának is.²⁰⁴ Arra a kérdésre, hogy a vádlottak szoktak-e fizetséget elfogadni a gyógyításokért, a tanú nemmel felelt. Megkérdezettvén, hogy kereszténynek vallja-e magát, a tanú igennel válaszolt.

Sengur György, ötven éves Thepey-i lakos, megesküdött és a következőket vallotta: a Szent László kápolna mindig a makkoltatóké volt, ők díszítették és tartották benne az ünnepeiket a szent lovasszobor előtt, amely már nagyon régi volt és mikor a tatárok lerontották a kápolnát, újra csak a kondások építették fel. Arra a kérdésre, hogy adtak-e tizedet valakinek a fizgoiak, azzal válaszolt, hogy nem, és csak a táltosoknak adtak szabad akaratból, amit akartak, mikor azok a „görgölő vesszőcskéket”²⁰⁵ osztották szét Szent György-napján a népnek. Boksát ismeri és nagyra értékeli, mint az állatok orvosát és aki sok éneket és históriát tud a régiekről énekelni. Testvére Badhur írástudó és tanítja a makkoltatásra vonult családok gyermekeit. Saját kereszténységét érvényesnek tartja, bár őt is a táltos keresztelte sokadmagával és sőt nem hintett szájába, de vízzel úgy mosta meg a fejét, mint a keresztény papok szokták.

A jegyzőkönyv teljes z á r a d é k a: „Ez a vizsgálat Bok-

²⁰⁴ „Pontifex magorum bissinorum”.

²⁰⁵ Kapcsolat a sertéspárzás „görget” népszavával (Vas, Zala, stb.).

sa táltos és követői ellen a Veszprémi Püspök Úr parancsára Tepey villában tartatott, az Úr megtestesülésének 1252. esztendejében, olajbanfőtt Szent János előnapján. A vádlottak a hit ellen nem vétettek és a jog szigora a jóság szelidségével enyhítették velük szemben, azonban a tanúk mind-egyikét újra kell keresztelni és ez a döntés érvényességéhez tartozik..." 206

DALANTHA FALU TÁLTOSÁNAK PERE.

Ifjabb Moys nádor, kúnbíró és Simon fráter vezetik a jelzett ellen az eljárást a nevezett Moys nádor Dalantha nevű birtokán. A vádak: a táltos nőies ruhákban jár, jövendölésekkel nyugtalanítja a népet, dobbal és hamuval jósol. Ünnepeken a tilalmazott tollruhát magára ölti, haját régiék szokása szerint hordja és a fiatalság énekléseiben részt vesz. Vádolják továbbá, hogy sokszor volt részeg az új kenyér ünnepén és ilyenkor a lakosságtól ajándékokat fogadott el, mintha az ősi dézsma lett volna. Az ügyben kihallgatott 6 tanú a vádlott mellett szólalt fel és így a szokásos „contra fidem nihil est” végzéssel felmentik.

KAPARUSKA (KAPROSKA ?) FALU TÁLTOSPERE.

Az előbbi bizottság , valamint Muthmer királyi orvos prépost folytatták le a kihallgatást a Moys-család birtokát képező faluban. A vádlott híres volt a szülések levezetésé-

206 „Haec inquisitio acta et facta est contra magum Boksa et sequaces eius ex mandato Dni. Eppi Vesprimiensis in villa Tepey anno Dni 1252, in festivitate Sancti Johannis ante portam Latinam. Contra fidem accusati nihil tenent et iuris rigorem benignitatis mansuetudine temperatur, testes vetro omnes rebaptizari tenentur et hoc ad validitatem.”

ben, ahol esetenként a „szent bábát” hívta segítségül, tilalmak ellenére a küszöbre helyezte a vajúdókat, miközben pogány szertartásokat végzett és énekelt. A legsúlyosabb vád azonban az volt ellene, hogy új kenyér ünnepén olyan cipókat osztogatott, melyektől sokan megbetegedtek. A tanúvallomásokból kiderül, hogy abban az évben nemcsak a táltos készítette kenyértől, hanem más lisztből készült ételektől is sokan mérgezést kaptak, úgy, hogy Muthmer magister szerint „sok feketeszemű gabona” termett az évben a sok eső miatt és az mérgezte meg a lisztet. Féléves fogságának elismerése után a vádlott kiszabadult.

A BORBEREKI TÁLTOS PERE.

Ifjabb Moys, Simon, fráter és két névtelen királyi orvos vezetik a vizsgálatot F u r k u s ügyében. Vádolják, hogy több alkalommal loáldozatot mutatott be és tömegesen jelentek meg jóslatain. A nyolc tanú, akit kihallgattak, nem vádolta, sőt az egyikük, a turuli szentágoston-rendi perjel, Balázs fráter, egyenesen védelmére kelt, mert szerinte ő távolította el szemeiről a hályogot, amely már teljes vaksággal fenyegette. A tanúvallomásokból az is kiderült, hogy meszsze földön híres nemcsak gyógyításairól, hanem látomásairól is. A legmagasabb fák tetejéig nyúló létrán szokott felkapaszkodni és ott találkozott az Istennel. Ilyenkor látomásai voltak és hangokat is hallottak tőle, mintha valakikkel beszélgetett volna. A keresztény szenteket is sokszor segítségül hívta, mintha az ő javára lettek volna. Mindig madár formájában, vagy képében jósolt (effige avis) és főképpen a katonákat tartotta rémületben jóslataival, melyek háborúról és pusztításról szóltak. Felmentik a szokásos végzéssel: „contra fidem nihil est” és erre kifejezi kérését Simon fráter előtt, hogy a Domonkosok-rendjébe akar lépni és ott szolgálni Istennek és felebarátainak.

A DEVECSERI TÁLTOS PERE.

II. Moys és Simon fráter vádolják Devecser nevű faluban Regwest (Regös?) és segédjét Sámát, akiket „jaculatores” címmel illettek. Azzal vádolják őket, hogy a nép között „esőcsináló” híruket terjesztik és ezért ajándékokat fogadnak el. Ugyancsak a vád tárgyát képezi, hogy régi meséket és énekeket terjesztenek a nép között és főképpen a fiatalságot biztatják, hogy éjszakai mulatságokon résztvegyen, énekeiket hallgassa, miközben sok régi történetet elevenítenek fel azokból az időkből, amikor még a nemzetek nem voltak keresztények. A kihallgatott nyolc tanú mindegyike érdekükben vall és bizonyítja, hogy „sok szép történetet mondanak a régi vadászok és dicső katonák” életéből. Egyben azt is bizonyítják, hogy a vádlottak soha sem mondták, hogy esőt tudnak csinálni, sőt tiltakoztak ez ellen a hit ellen és egyikük sem fogadott el esőcsinálásért pénzt, vagy más adományt.

A KÁLNOKPUSZTAI TÁLTOS PERE.

A per II. Moys és Simon fráter, Muthmer királyi prépost jelenlétében folyik. A vád szerint Tuba az újkenyér ünnepén és az azt követő napokban meztelen leányokkal gyűjtetett volna magának bizonyos gyógyfüveket, hogy azoknak nagyobb ereje legyen. A beteggyógyítással is foglalkozó táltosról a tanúk vallomásai nagy elismeréssel beszélnek. Szerintük a vádlott a vizelet színéből is meg tudta állapítani a betegség okát. Orvosságszerei között szerepelt egy „észveszejtő” erős ital, amelytől az ápoltak erősfokú izzadást kaptak. A legsúlyosabb vád azonban az volt,

hogy az izzasztó módszert ősi szokás szerint úgy alkalmazta, hogy felhevített kövekre vizet öntve, a gőzbe ültette betegeit. Egy Kozma nevű beteg így fulladt meg, mert hozzátartozói, az ő távollétében, tovább akarták folytatni az izzasztás műveletét. A tanúk mind a táltos érdekében szólaltak fel, még a halott Kozma fia is, akinek a vallomása szerint a táltos megtiltotta, hogy az ő távollétében gőzöljék a beteget, de az olyan állhatatosan kérte, hogy enyhítsék meg fájdalmait és így kamrájában újra gőzölték és azt hitték róla, hogy elaludt, pedig már halott volt. A bizottság „contra fidem nihil est” jelisével feloldotta ugyan a vádlottat, de Muthmer prépost halálbüntetés terhe alatt eltiltotta minden betegség kezelésétől.

A SEPTEPUSZTAI TÁLTOS PERE.

II. Moys és Simon inkvizitor vizsgálták Kopas, népi nevén Tar táltos ügyét, akit azzal vádoltak, hogy loáldozatot mutatott be és húsát olyanoknak is szétküldözte, akik soha sem voltak pogányok. Az áldozatot egy „Septe” nevű pusztán mutatta be és közben jóslatokat is mondott. Gyerekeket is gyógyított babonájával és kézfeltétellel, ugyancsak használta a nyilat is, mint jövendőmondás tilos eszközét és a keresztények szentelt vizéhez hasonló vizet osztott a nép között. Perében kilenc tanút hallgattak ki.

A BOLTERÁGPUSZTAI TÁLTOS-PER

Magister II. Moys és Simon fráter eljárnak Dastor táltos ügyében, Miklós comes Bolterág (?) nevű birtokán. Dastor perével az „elrévülések” során már részlete-

sebben foglalkoztunk 207 de a szokásos vádak az exorcizmusról, ördögűzésről is szerepelnek a tanúvallomásoknál. Az egyik tanú szerint 38 unokája volt, akik sokszor megíátogatták őt. Házában mindenféle gyógyszereket tartott, amelyeket mindenkinek ingyen osztogatott, ha hozzá fordultak. Egy Dávid nevezetű tanú szerint, nagyon értett a felfúvódott állatok megmentéséhez és ilyenkor, tavasszal, amikor friss legelők voltak, az öreget mindenfelé vitték az állatállomány gyógyítására. Ha elment hazulról, mindig hagyott valami írásos jelet háza oldalán és olykor sokan várták hazatértét. Vele együtt vád alá fogtak 12 falubeli embert is, akik a jelzett tűznél, amikor „révületbe esett”, nem engedték az oltást. Mindegyikük azzal védekezett, hogy „valami erő” tartotta őket vissza, amikor a táltos intette őket, hogy ne oltsák a tüzet. Mint tudjuk, az egész ügy felmentéssel végződött a vádlott élemedett kora miatt.

BODFI TÁLTOS PERE.

Ompudus mester és Sycardus fráter tartományfőnök előtt, Chikó „táltosfőpap” és segédje Bodfi harsány ellen vezetett per, amelyben a vádlottak gyógyításukért és lóáldozat bemutatásáért kerültek vád alá, Csepreg comes birtokán. A „táltosfőpap” főként a gyerekbetegségekhez értett, legalább is ezt vallották a tanúk, szám szerint nyolcan, és elég nagy eredménnyel dolgozott a vérhasjárvány ellen. Egy embert, akire rádőlt az épülő ház fala és sokáig mozdulni sem tudott, mindkét lába rosszul forrott, újra eltörve sípcsontjait, úgy meggyógyította, hogy önként jelentkezett a kihallgatandó tanúk között.

207 V. ö. „A táltos és a révület” c. fejezetünket.

Ügyükben a királyi kúriai bíró is szerepelt, mert mint említettük, a „lóáldozatok” során, egy alkalommal fehér lovat vágtak le, amelyet tudtukon kívül egy „lókötőtől” vásároltak.²⁰⁸ Az ügy a szokásos: „contra fidem nihil est” végső szavakkal zárult.

A FÜREDI TÁLTOS PERE.

M o y s nádor és Magyarország inkvizitora vezetik a peres eljárást a nagyon öreg és vak táltos ellen, akit az „írás-tudó táltos” c. fejezetből már ismerünk. A megidézett tanúk követséget menesztettek a bizottsághoz és lelkiismeretük nyugalma érdekében kérik, hogy tekintsenek el az öreg elleni eljárástól. A vak táltos a somogyi Füred falu mellett lakott nagy szegénységben és csak jószívű szomszédsága segítette nagy nyomorúságában és főképp télen állandóan mellette állva és nagy fázékonysága miatt állandóan tüzeltek mellette. Sok csecsemőt vittek hozzá, hogy kezeit fejükre téve, megáldja őket. Minden családot ismert, sokszor hetedízigen elmondva azok leszármazását. Állandó látomásai voltak és mindig akadt hallgatósága, akik előtt régi történetek sorát szokta elmondani. Gyógynövények terén nagyon széleskörű ismeretei voltak és a betegségdémonok neveit, gyógyító mondásokat botokra, rovásírással rögzítette és azokat ujjaival tapogatva, nagy könnyedséggel olvasta.²⁰⁹

A FORRÓPUSZTAI TÁLTOSOK PERE.

Tumbolth nembéli Benedek comes Forró birtokán idézték meg Ompudus mester és Sycardus fráter azzal a váddal,

²⁰⁸ Csebreg comes „lókötési” ügye.

²⁰⁹ V. ö.: „Az írástudó táltos” c. fejezetünkkel.

hogy pogány szertartásokra kényszerítik az embereket, bájitalokat osztanak szét a nép között és, hogy bessenyők módján „piliseznek”. A vád egyik pontja szerint engedélyezték a bessenyők módján történő házassági elhálást is („more bissinorum”). Miután életük fenntartásához erősen hozzásegítette őket a háztartási eszközök és edények javítása, készítése, engedélyt kaptak, hogy tovább is látogathatják a családi házakat, de gyógyítással nem szabad foglalkozniok. Szegénységükre jellemző a jegyzőkönyv eme mondata: „Tél idején mezítláb jelentek meg a bizottság előtt...”²¹⁰ Benedek comes egyébként is megvédte Marcel táltost az al, hogy elmondotta, hogy sebéből hogyan tépte ki a nyílhegyet, amely belétört, és így életét is megmentette.

A BAKONYI TÁLTOSOK PERE.

A bessenyő makkoltatók „főpapja”, Boksa már szintén ismerős a László-lovasversenyekből. Az ott említett vádak mellett rovására irták, hogy társaival együtt a hozzávitt fiatalokat „pilisezi” és sertésszaporulat idején fűzfavesszővel járják a falvakat és ezzel sértik a veszprémi püspök jogait, mert állítólag adományokat fogadnak el ezért. Annyira mentek merészségükben, hogy — a vád szerint — Bakony különböző részein kápolnákat építettek az „erdei embereknek”, akiket a pogány szokások megtartására ösztökélnek. Hirdetik, hogy „csak a lovasszenteket kell tisztelni”. A nevezett Boksa püspökök módján süveget viselt, szertartásainál tollakkal ékesített palástot ölt és a nép „pontifex maximus bissinorum” — bessenyő főpapnak címezi. A nevezett táltosok egész éven át kísérik a sertésmakkoltatók csoportjait és a gyermekeket, mint „ludi magistri” tanítják mindenre, amire a papok tanítani szoktak.

²¹⁰ Kassai kódex: Anno 1260.

A KOMLÓSVÁRI TÁLTOS PERE.

Magister Ompudus, Sycardus fráter vezetik a kihallgatásokat Urkund ellen, akit a szokásos dézsmá megtagadás vádjával mellett azért is tartanak fogságban, mert a Komlós vára melletti nádas kigyulladásakor visszatartotta a népet az olástól. A bizottság kérdéseiből kitűnik, hogy látszat szerint tűzímádással gyanúsították, de a tanúk vallomásai e téren mind kitérőek. Urkund személyesen bevallotta, hogy ő gyújtotta fel a nádast, mert éjszaka a mezei tolvajok idehajtották a lopott állatokat és az útonállók kedvére rejtekhelye lett. Feloldják a vádak alól, csak a fahid felégetéséért rónak ki rá 5 márka pénzbírságot.

A CSEPTLEKI TÁLTOSOK PERE.

Ompudus mester és Sycardus fráter hallgatják ki a budavári Klarissza apácák birtokán működő táltosokat azzal a váddal, hogy egy csecsemőt megrontottak nézésükkel, aki az ígézés hatása alatt folyton hányt, míg végül elpusztult. Vádolják őket, hogy pogány szellemekhez énekelnek és énekeket szentek neveivel keverik és így a keresztényeket is megtévesztik. A falu plébánosa jelentette fel őket, megtoldva vádlistájukat azzal, hogy a dézsmá leadás ellen lázítanak. A kihallgatott tanúk között szerepel a halott csecsemő anyja is, aki annak idején saját maga vitte a táltosokhoz a gyermeket, hogy meggyógyítsák, de a vádlottak vonakodtak bármilyen orvosi tanácstól és kitértek azzal, hogy Isten már magának szánta a legyengült beteget. Az anya bevallotta, hogy férje erősen ellenezte, hogy a táltosokhoz vigye és éjszaka idején verte fel őket, titkon megszökve hazulról.

amíg a házbeliek mindnyájan aludtak. Azt is bevallotta nagy sírások között, hogy már a harmadik csecsemője halt el folytonos hányásban legyengülve és az első kettőt a táltosoknak nem mutatta meg. Gata mágus és segédje felmentő ítéletet nyertek az ügyben és ez annyira meghatotta őket, hogy a bizottság előtt „fogadalmat tettek a kereszt-re”, ami azt jelentette, hogy adandó alkalommal csatlakozni fognak a Szentföldre induló keresztesek hadához, Sycardus fráter „osculum pacis”-szal, békecsókkal vált el tőlük.

A LÁBATLANI TÁLTOS PERE.

Ugyancsak a „makkoltató kondások” falvában, ezúttal az Esztergom-megyei Lábatlan faluban, amely a veszprémi püspökség birtoka volt, idézi meg Ompudus mester és Sycardus tartományfőnök Holdu mágust. Vádolják azzal az erkölcs-telen szokással, hogy újhholdkor mezítelen asszonyokkal gyűjtette az orvosságokat, amelyeket a gyermektelen asszonyoknak adott később, mint hathatós szert. A kilenc tanúvallomásból egyébként a halottak eltakarításáról szóló értékes adatokat tudunk meg.²¹¹ A halotti leplelt már előre elkészítették azoknak, akik hosszan betegeskedtek, de szövésük megkezdésére jóslatot kértek a táltostól. Látomásaiban a „szent bábát” többször említik, aki „ragyogó fehér ruhában jelenik meg” a táltosnak és megjósolja az asszo-

²¹¹ Oshitünk niedelmeiben a holtak szellemeinek visszajárását azzal igyekeztek elkerülni, hogy a halottat nem az ajtón, hanem egy falban bontott nyíláson keresztül vitték ki. Ezt a falbontást, a jelek szerint, mint a végtelenséghez tartozó szertartások egyikét, a táltosok végezték el. Ugyancsak ők ásták a sírt is. Ezért járt nekik mintegy „megváltás” címén a halott lova, ha tehetősebb családtagja volt, vagy csak a nyerge, ha szegényebbé. Mint már többször láttuk, ez a szokás a keresztény egyházba is átmentődött. Már tudnillik a ló és a nyeregadományozás.

nyok szerencsés szülését. Vádolják amulettek osztogatásával is, amelyeket a nevezett „szent bába” megérintett. Apró kék kövecskék voltak ezek, amelyeket a gyermek nyakába fűztek a szülők. Miután adományokat nem fogadott el és minden gyógyítást „sikeresen az Isten nevében” gyakorolt, a jelenlevő Gellért királyi orvos közbenjárására nem ítélték el, de eltiltották, hogy az asszonyok nehéz órájában szertartásokat végezzen, de egyben, a veszprémi püspök kiküldöttjének kívánságára kitiltották az egyházmegye területéről.

AZ IGOLI TÁLTOSOK PERE.

István mester, pozsonyi comes, a kúnok bírója és Marcell inkvizitor előtt jelennek meg idézésre Bot fia Gál és társai, Kelcs és Örs táltosok Yagol (Igol?) faluból. A vádak szerint egy „Lapbújó” nevezetű áldozati helyen lovat vágtak volna és nagy jövőndőlő szertartást szerveztek a vidék lakóinak. A nádas helyén igen sok „álkeresztény” jelent meg, akik részt vettek az áldozatot követő „istentelen agapén” (szeretetlakoma!). Vádolták őket azzal is, hogy a pogány szokások szerint „legényavatást” vagy keresztelőt tartanak és gyakorolják a „vércsók” szertartását. A házasságkötések szertartásainál is pogány szokásokat elevenítenek fel és ilyenkor sokat részegeskednek. Legfőbb vád ellenük azonban az volt, hogy a vásárra menőket fosztogató útonállóknak szállást adtak, mint azok elfogásuk után bevallották. Mikor a tanúk vallomásaiból kiderült, hogy a menekülő rablók azzal áltatták a táltosokat, hogy régi vallásuk miatt üldözik őket és ezért kérnek menedéket, a bizottság felmentette a vádlottakat a bűnrészeség és rejtegetés vádjá alól.

BÉKÉSMEGYERI TÁLTOSOK PERE.

Sup (Swp) comes, Nemel királyi tiszt és Miklós fráter újrafelvételi pert bonyolítanak le II. Moys és Simon fráter által elítélt Rajag fia Ladomér és társa, a bessenyő Boksa ellen. A jelzetek a Nyulak-szigeti Domonkos-rendi apáca kolostor birtokán, Meger villában (Békásmegyer?) működtek és az volt ellenük a vád, hogy a Duna-parti rejtekhelyeken áldozatokat mutattak volna be, hogy „esöcsináló hirük” volt és ezt ügyesen anyagi előnyükre fordították, valamint, hogy gyógyfüvekkel gyógyítottak. De a legnagyobb panasz az volt ellenük, Muthmer prépost, királyi orvos véleménye szerint hogy „incisio”-t, sebeszetet gyakorolnak azzal, hogy a betegek daganatait felvágják és ezzel súlyos kihágásokat követnek el. Tizennyolc tanú szerepel ügyükben, akik egyhangúlag „thaumaturgus”-oknak, csodatevőknek tartják a két vádlottat. Legjellegzetesebb a tanúk között a négy „begina” (félapáca) szerepe Fehéregyházáról. Nevük szerint Mirtha, Ledina, Ágnes és Katalin, akik a jelzett faluban dolgoztak az Ispotályos keresztes lovagok szövötelepein; felkeresték a táltosokat Megyeren, mert hallották róluk, hogy „Isten nevében gyógyítanak” és hogy Ledina lábán levő nagy daganatot eltávolítsák. Sikerült is a műtét, de az Ispotályosok Szent Erzsébetről nevezett kórházának a perjele, aki a Gellért-hegy alatt lakott, hírét vette a műtétnek és elhurcoltatta fegyvereseivel a két táltost, akiket nagyon meg is vertek. A Gellért-hegy alatti Erzsébet kórházban elítélték a két vádlottat és sakáig fogságban tartották őket. A négy begina vallomása szerint őket is megbüntették, mert „pogány papokhoz fordultak betegségükben”. Az egész ügy valamiképpen a Nyulak-szigetén élő királyleány, Árpádházi Szent Margit hallomására jutott és az ő kérésére és V. István

személyes parancsára engedték szabadon a foglyokat és 18 tanút idéztek meg ügyükben. Az újabb perből tudjuk meg, hogy „Szent László fűvét” is használták gyógyításaiknál és műtéteik előtt nagy imádságokat tartottak, valamint azt is, hogy „a beteg testének csak azt a részét látták, amely a fehér lepel nyílásán az „incisio”-ra elő volt készítve és így nem lépték át a szemérem határát sem nézésükkel, sem tapintásukkal”. A per tartama alatt óriási tömeg jött össze, akik hangosan követelték a vádlottak szabadonbocsátását. Miklós fráter beszédet tartott nekik és elmondotta, hogy a „szentéletű és tiszteletreméltó királyi úrnő, Margit nevében jöttek igazságot szolgáltatni, a király különleges hatalmával” és a rászoruló szegények nyugodtan jöhetnek Ladomérhez és Boksához, mert ez „Margit úrnő akarata”.

BŐ FIA TÓDOR TÁLTOS PERE.

Miklós sümegi comes és Marcellus fráter inkvizitor előtt lezajlott per Bő fia Tódor ellen, akit népi nyelven „Tudó”-nak is neveztek. Nagyapja is szerepel a tanúk között, aki szerint unokája azokat az énekeket és mondásokat a régiek életéből, melyeket pogány szokásnak mondanak, őtőle tanulta, amíg a szülei házában élt, bár nem is volt „hetedik gyermek”. Kénytelen volt beismerni, hogy unokája „szent kézzel választja ki a gyógynövényeket”, sikeresen gyógyít és, hogy a „szegények orvosa Isten akarata szerint”. Vádolták azzal, hogy megátkozott madarakat küld haragosai vetése és háza fölé, hogy azokat a jég elverje, megveri szemével a marhaállományt és az elpusztul. Miután minden tanúvallomás érdekében szólt, felmentik a szokványos: „Contra fidem nihil est” végzéssel.

LAPISPATAKI TÁLTOS-PER.

J á k mester, a királyi hírnökök ispánja és kúnbíró, valamint L á s z l ó fráter esztergomi inkvizitor hallgatják ki a nyole tanút, akiket a Lapispatakon élő Bagol táltos ügyében megidéztek. A vádlottat a környéken „thumaturgus” — csodatevőnek nevezik sikeres gyógyításai miatt. Külön vád ellene, hogy „muliebriter” — asszonyos módon öltözködik, utánozza a keresztény főpapok ruházatát és ezzel tévedésbe ejti a környék keresztény lakosságát. Azt állítja magáról, hogy víziói vannak, keresztény szentekkel áll állandó kapcsolatban, akik neki üzeneteket közvetítenek. Dobjával jósol és sokszor rettegésben tartja hallgatóit. A legfőbb vád — amelyet minden tanú tagadásba vesz — hogy a dézsma ellen lázítja a népet.

PUSZTAVERI TÁLTOS-PER.

J á k mester és L á s z l ó perjel vezetik ezt a vizsgálatot is Pusztaver villában, Márkus nemés úr birtokán. A vádlottat a lovasversenyekből már ismerjük. A tizennyolc felsorakoztatott tanú a táltos érdekében vallott és végül is a szokatlan, de hatásos „propter indignationem populi causa relicta” — „közfelháborodás miatt befejezett ügy”-nek nyilvánítják a pert és a vádlott felmentést nyer.

A VISFALUI TÁLTOSOK PERE.

Ugyancsak J á k mester és L á s z l ó fráter hallgatják ki a tanúkat Vis faluban a megboldogult Moys nádor birtokán. Vád ellenük, hogy az ifjúságot mulatozásokra szoktatják, pogány énekekre tanítják, Silvag dobbal veri a tánc

ütemét, míg harsánya, Peles, fuvolán kíséri az éneket. Vádolják őket, hogy hamuból jósolnak és a legények számára házasság előtti szertartásokat végeznek. Miután erkölcsatlenség terjesztésével is elmarasztalták őket, a kihallgatott nyolc tanú — mindegyike egy-egy leány szülője — méltatlankodva utasítja vissza a vádat. Kozma, az egyik leány apja kéri a biztosokat, hogy jelöljék meg a feljelentő személyét, de kérését rendreutasítással elvetik: „a hit védelmében nem sérthetünk meg ilyen titkot” — kifogással. A vizsgálat mindkét vádlottat felmenti.

AZ ECSEI TÁLTOS PERE.

Ják mester és László perjel folytatják ezt a vizsgálatot is Kese táltos ellen, akit azzal vádolnak, hogy révületében fákra kapaszkodik, ahol a magasban Istennel társalog, szentekkel beszélget és akiknek üzenetét a földi kíváncsiaknak közvetíti. Sűrűn használja látomásaiban és révületében a keresztény szentek neveit és ezzel tévedésbe ejti a hívőket. Felróják neki a „kék varázsgyöngyök” osztogatását is. Ért néhány betegség kezeléséhez és a kórokozó démonok neveit vesszőcskékre róva hordja magánál és ha házhoz hívják beteghez, énekléssel űzi el a gonosz lelket. A kihallgatott tíz tanú szerint sikeresen gyógyít különféle bőrbajokat magacinálta kenőcseivel. Az egyik tanú szerint „jobb orvos, mint a király úr fizikusai...” Ugye felmentéssel és azzal a végzéssel zárul, hogy a súlyosabb betegeket utalja orvosokhoz.

A KÉT KÉBER-TÁLTOS PERE.

Az előbbi biztosok hallgatják ki a megidézett nyolc tanút. A táltosokat egyenesen gyilkossággal vádolják, mert izzasztó módszerükkel egy Márkus nevű beteg életét veszi-

tette. Az „izzasztó”-t úgy készítették, hogy a házon kívül, szélmentes helyen a beteg testének méreteihez szabott pusztára földdarabon illatos füvekből máglyát raktak és a fű elhamvadása után, a hamut elseperve, helyére fektették a páciens, akit takarókba csavartak. A vádlottakat az özvegy vallomása mentette meg azzal, hogy bevallotta, miszerint fiával a táltosok távollétében megismételték ezt a műveletet, de rosszul takarították el a máglya helyét és a beteg takarói az ottmaradt szikrától lángralobbantak és mire észrevették, a beteg megégett. A tanúvallomások egyöntetűen védtek a vádlottakat, mint „arvis”-okat és így az ügy „ad pedem comitis curiae”, a királyi udvarbíró hatáskörébe utaltatott.

A KAPUVÁRI LÁPKOMA TÁLTOS PERE.

A fenti bizottság, Ják mester és László fráter ítélik, Chepe táltos ellen, akit a nép „Lápkománja” néven ismer és a Kapuvár melletti vízenyős helyeken lakik. Azzal vádolják, hogy „esőcsináló híret költi önmagának” és ebből anyagi előnyöket húz, pogány szertartásokkal éberen tartja a régiek erkölceit, hamuból jósol és magas fákra jár Istennel beszélni. Nyolc tanú vallomása felmentőleg szól mellette.

A CSALLÓKÖZI TÁLTOSOK PERE.

Ják mester és László perjel vizsgálják a nevezett táltos ügyét, aki Bökény comes csallóközi birtokain, Kürtön, Pakán, Bekén és Csütörtökhelyen tevékenykedett. A vádlott szakállt visel, menyétprémes köntösben díszeleg hermelines palástja is van, mint az esztergomi érseknek. Vádolják többnejűséggel is, valamint állatcsontokból örölt orvosságok

és egyéb szokatlan gyógyszerek készítésével, Vallástalan beszédeket tart és „tagadja hogy a keresztény vallás jó val-lás lenne”. Kilenc tanúvallomás alapján a vádak bizonyta-lanokká válnak, de Bökény comes szolgájával a bizottság elé küldi az elkobzott hermelines palástot és kéri a bizottságot, hogy a keresztény erkölcsök védelmében a nevezett táltost a négy faluból utasítsák ki.

A MONOSZLÓFALVI TÁLTOS PERE.

J á k mester és L á s z l ó perjel vizsgálják a nevezett táltos ügyét, akit a csázmai káptalan prépostja idéztetett az inkvizíció elé, mert hit dolgaiban veszedelmesnek tartja tevékenységét. Népi nyelven „Siger”-nek is nevezik és az-zal vádolják, hogy pogány szellemeket idéz. Varázssvessző-jével megtalálja az elapadt források vizét, sőt újabbakat is feltár vele és erről annyira híres, hogy messze földre hívják és állítólag nagy összegű pénzeket kér. A kihallgatott nyolc tanú vallomása szerint azonban mindezt ingyen, Isten sze-relméért cselekszi és főképp a szegények érdekében ügykö-dik, míg a csázmai kanonok kérését, hogy nekik is tárja fel a lappangó forrásokat, megtagadta. Felmentik, de kitiltják a nevezett káptalan birtokairól.

A LAÁZFALVI TÁLTOS PERE.

J á k mester és L á s z l ó fráter vezetik a Tolna-megyei Laáz falu táltosa, T a s d ellen a pert, amelyben tizenkét tanú szerepelt. A legsúlyosabb vád az „incisio corporis”, — műtėti beavatkozás volt. Főképpen sok asszony járt hozzá a szülés után maradt betegségeikkel, akiket sikeresen gyógyi-tott. Értett a hályogok eltávolításához is és messze földről

felkeresték ily természetű szembetegségekkel, mint az egyik tanú vallotta Demeter katonáról, aki a vasvári Szent Mihály káptalan embere volt és Tolnába ment feleségével, hogy a szemét meggyógyítsák. A vádlott értett a lovak és tehenek meddőségének gyógyításához is és az egész környék „arvis”-nak nevezte. Az asszonyokon végzett gyógyítása miatt érdeklődtek a legtöbbet. A kihallgatások négy napot vettek igénybe és közben a vádlott megszökött, menekülés közben nyíllal megsebesítették, de a környékbeli asszonyok bevonszolták a templomba és ott „jus asilii”-t kért. A bizottság megjelent a templomban és ott végezte be a tanúkihallgatásokat, amelyek mind érdekében hangzottak el. A bizottság felmentette „contra fidem nihil tenet” jelisével, de a királyi orvosok belátására bízta, hogy a gyógyítással fel kell-e hagynia, vagy sem.

A BELCSI TÁLTOS PERE.

A jelzett bizottság, Já k mester és L á s z l ó perjel vizsgálják ezt az ügyet is. A vád szerint Ladó fia Böd „nőies” ruhákban jár, madártollal ékes palástot visel, lábain pedig csörgők vannak. Látomásai vannak, amelyeket magas fákra kapaszkodva szemlél és lejövet jóslatokat mond a népnek. Ugyancsak szerepel a vádak sorában az újkenyér ünnepén osztott cipó is, amelytől többen betegek lettek. A tanúk mindnyájan a vádlott mellett szólalnak fel és így az ügy felmentéssel végződik.

A KÜRDFALVI TÁLTOS PERE.

J á k mester és L á s z l ó perjel hallgatják ki a megidézett tanukat az Üge elleni perben, akit azzal vádolnak, hogy esőt tud csinálni és ebből nagy anyagi haszna van. A

tanúvallomások szerint inkább „jaculator”, nem táltos és nagyon ért az emberek vidámságának felkeltéséhez és ébrentartásához. Többek szerint nagyon jószívű ember és önkéntesen szegénységben él, megélhetési forrása edények, háztartási eszközök javítása, amelyért élelmiszert fogad csak el, mert a pénzt megveti. A gyermekeket tanítja, hogy botocskákra vésve írjanak, amit a lakosság szívesen vesz tőle.

A TENGÖLDFALVI TÁLTOS PERE.

Vulfet, a királyi étекfogók ispánja és fráter Marcel inkvizitor előtt zajlik le a Tolna-megyei Tengul (?) villa Euse nevű pusztáján ez a per, ahol a vádlott táltos állítólag a szomszédos Chebrag falu lakói előtt lóáldozattal egybekötött jövendőlo szertartásokat tartott. Esőcsináló hírben van, szándékosan késleltetni tudja a termésbetakarítást, ahol nem fizetnek neki dézsmát. Jégesővel elvereti a határt, ha úgy akarja. Létrára kapaszkodva találkozik Istennel és üzeneteket hoz a népnek. Gyógykenőcseivel sokakat meggyógyított bőrbajukból, innét népies a neve. A tanúk mindegyike mellette vall, főképp azért, mert mindig Isten nevében gyógyít. Örökké vidám, sokat énekel és a szomorúakat vigasztalja bajaikban. Felmentik.

A TÚRÓCI HALÁSZ TÁLTOSOK PEREI

Farcasy fehérvári prépost, királyi alkancellár és fráter Marcel sorra járva a Túróc-megyei halászfalvakat, a Vág tulsó partjáról maguk elé idézik a nevezett táltosokat azzal a váddal, hogy a „Béga” nevű víziszörnyeteggel tartanak fenn kapcsolatot, aki eltépi a halászok hálóját. Ugyan csak vádolják őket illetéktelen gyógyításokkal, amikor is

istentelen énekekkel járják körül a beteg házát, vizeletet vizsgálnak és ujjukat a beteg torkába dugva, meghánytatják. Sokakat elvisznek a Szent Illés forráshoz és ott fürösztik őket, mintha annak csodálatos ereje lenne. Boras táltos ismeri a csillagok járását, jósol belőle épp úgy, mint a madarak röptéből és hangjáról. Szertartásokat végez asszonyos ruhákba öltözve, tollas díszekkel és lábcsörgőt visel tánc közben nagy lármát verve. Gyakoroltatja az „osculum sanguinis” (vércsók?) pogány szokást is. A vallomások szerint „Béga” szellemet a vidéken a nép nem is hallotta említeni, de a gyógyításokat mindegyik nemcsak beismeri, hanem egyben nagyra is értékeli. A vádlottakat felmentik.

BORHUD(?) FALU TÁLTOSÁNAK PERE.

Domonkos boldogemlékű Béla király volt tárnokmestere, valamint Simon, a budai Szent Miklós klastrom perjele, IV. László egyenes parancsára eljárást indítanak a Nyulak-szigeti apácák birtokán, Borhud birtokon élő táltos ellen, akit „viziói” miatt idéznek maguk elé, mert a népet valóságos forrongásba hozza jövődöléseivel. Vésett botocskái is vannak és mint „jaculator” járja a vidéket. Pogány, babonás szertartásaival botránkoztatja meg a környék lakóit.

A KORTULI TÁLTOSOK PERE.

Uza fia Péter, somogyi comes és a vasvári Domonkos-rendi perjel, Mihály fráter, indítanak eljárást a Ság-hegy környéki Kortul birtokon a nevezett táltosok ellen, akiket lóáldozat bemutatással és a velejáró jóslásokkal vádolnak. A szertartás végén „keresztény agapé” módjára ételosztást rendeztek volna. Baksa táltos „révületbe” esve,

Istennel társalog. Gyermeküket szoktak hozzá vinni, hogy kézfelvevással megáldja őket. Az asszonyokhoz is hívják néhez órákban és ő a vajúdókat a küszöbre ülteti, segítségül hívva a „szent Bábát”, akiről azt hirdeti, hogy a „népek anyja”. Miután a tanúk közül többen tőle kapták a keresztséget is, a bizottság elrendeli azok újrakeresztelését, de a vádlottakat felmenti.

AZ UZLÁRI TÁLTOSOK PERE.

Gergely somogyi comes és a vasvári Szent Kereszt kolostor perjele, Mihály folytatják le a nevezett táltosok ellen. Both táltos „more episcoporum” — „püspökök módján” öltözködik, miközben harsányja „disconatu fungebatur officio” — „szerpap tisztjét betöltve működött”. Pogány szellemű énekekkel tartják szertartásaikat. Főképpen Márk nagy mester ebben, aki sok régi legendát ismer és énekel a házaknál tartott összejöveteleken, ahol sokszor táncra perdülnek a népek. Both ért az „aqua vitae” (pálinka) előállításához is, rothadt gyümölcsből és a folyadékot mint orvosszert alkalmazza betegségeknel. „Contra fidem nihil” végzéssel felmentik mindkettőjüket.

A CSEPTLEKI TÁLTOSOK PERE.

Móric, Erzsébet királyné tárnokmestere és Ciprián esztergomi perjel folytatják le a tanúkihallgatásokat a nevezett testvérek ellen a Csepel-szigeti Csepteleken. A vádak szerint a két testvér „muliebriter” öltözködik, pogány erkölcsöket hirdet, gyógyítás ürügyével látogatják a környező falvakat, miközben jóslással is foglalkoznak. A nyolc tanú vallomása szerint inkább „jaculator”-ok, igricek, mint táltosok.

A LETENYEI TÁLTOSOK PERE.

Moys varasdi comes és fráter Simon a budai kolostor perjele idézik maguk elé a táltosokat, akiket a fiatal-ság megrontásával vádolnak, mert pogány szertartások szerint avatják őket, karácsonykor sólyomáldást tartanak és ezzel elvonják a népet keresztényi kötelességeik teljesítésétől. Pogány szellemű énekekkel botráncoztatják a híveket, sá-mándobjukkal jövendőt mondanak és ebből anyagi előnyök-re tesznek szert. A nyolc tanúvallomásból kitűnik, hogy a nép hívja őket előszeretettel, mert értenek a vígasságok élén-kítéséhez.

A BESENYŐFALVI TÁLTOS PERE.

Az előbbi perben nevezett Moys és Simon hallgat-ják ki a megidézett tanúkat a táltos elleni perben. Vád: a nevezett dobjósállással foglalkozik, „megátkozza a madara-kat” amelyek ellenfelei háza felett átrepülnek, vagy a ve-téseket elvereti átkával. A legényeket házasságkötés előtt pogány szokás szerint avatja. A tanúk mindegyike érdeké-ben tesz vallomást.

SZENTGÁLI PER.

Moys comes, Simon fráter és János királyi orvos vezetik a hosszadalmas vizsgálatot a már több perből ismert agarászfaluban, Szent Gálott, a híres táltosnő ellen. A sü-megi várban már hónapok óta letartóztatásban élő táltos-nőt fegyveresek kísérték Szent Gál faluba, ahol tizennyolc tanút sorakoztattak fel ellene, többek között a fegyveres kíséret vezetőjét, Dénés „tizedest” is. A vád nagyon sü-

lyos volt: három gyermek halvaszületéséért vádolták, mert a szülés előtt álló asszonyoknak egy „arandug” nevezetű gyökér főztjéből adott inni. A tanúk sorában szerepelt mindhárom asszony, akik elvesztették gyermeküket. János orvos kérdéseire válaszolva R a s a asszony tanúról kiderült, hogy eddig már négy gyermeke született halva, amikor még Arta táltosnőt nem ismerte, míg J a n k a asszony, Péter felesége, a második gyermekét szülte holtan. János mester megállapítása szerint mindkét asszony „in summa debilitate” — a legnagyobb fokú gyengeségben szenvedett és ez volt az oka, hogy halott gyermekeket hoztak a világra. A harmadik asszony pedig a születés előtt nagy életveszedelemben volt, mert kigyúlt felette a ház és két élő gyermekét csak nehezen tudta kimenteni férje távollétében a tűzből. Arta asszony elmondása szerint az „arandug” nevű gyökeret sokáig főzte és tiszta vászondarabon átszűrve adta inni a szülés előtt az asszonyoknak, hogy „mozduljon a vérük”. A vádak között szerepelt az is, hogy a „szent Bábát” hívta segítségül a szülésnél és hogy énekekkel riasztgatta a gonosz szellemeket. A tanúk mindegyike felsorolja, hogy Arta hány gyermeküket segítette a világra jönni és mindnyájan egészségesek. Dénes katona szerint a rabságban az asszony nagyon sokat sírt és imádkozott „ismeretlen szentjeihez”, de mindenben nagyon engedelmes volt. Az egyik asszonytanú szerint, ha egy várandós asszonyt megszáll a „suklan” nevezetű betegségdémon, akkor a gyermek mindenképpen halva születik.

A GYŐR-VIDÉKI GYÓGYÍTÓ TÁLTOSOK PERE.

P ó s a fia N a n a, a királyi halászok comese, J á n o s mester, V. István király orvosa, M u t h m e r prépost, valamint M a r c e l l és P á l inkvizitorok jelenlétében zaj-

lott le a győri táltosok monstre pere. I t h e mágus és felesége, P e t r a táltosnő, valamint ennek nővére P a u l a és táltos férje J a k a b ellen indítottak egy nagy pert, ahol az egész város mozgásba jött. A szokott módon vádolják őket vizeletvizsgálattal, ütőértapintással, szivárványhártyavizsgálattal. Nagy hírük volt sikereik miatt, különösen a két táltosnővérenek. Ithe szemgyógyítással is foglalkozott nagy sikerrel. Használták a csanaki forrás vizét, mint gyógyító hatású ásványvizet is. Tevékenységüket már ismertettük a „Gyógyító táltos” c. fejezetben.

A FERTŐ-VIDÉKI VÁNDORTÁLTOSOK PERE.

Az előbbi bizottság előtt vallanak a megidézett tanúk a két táltos ügyében. Ők is inkább „regösök” — „jaculator”-ok, bár két tanú szerint ismerik a gyógynövényeket. „Cont-ra fidem nihil” jeligével felmentik mindkettőjüket.

A MORICHIDI TÁLTOS PERE.

Moys nádor, Sopron comese, kománbíró, valamint Ladolfus és Jakab királyi orvosok jelenlétében Simon fráter, a budai Szent Miklós kolostor perjele, mint Magyarország inkvizitora előtt folytatott vizsgálat tizennyolc tanújának valamásával. A nevezett vádlottat Orbacius, pozsegai nagyprépost jelentette fel, pogány vallás terjesztésének gyanújával. A nemesi vádlottra a mörichidai premontrei prépostság szerzetesei is panaszkodtak, hogy birtokaik nyugalmit állandóan zaklatja és érdekeiket sérti. Vádolják azzal is, hogy jobbágyaitól megköveteli, hogy a régi vallás szertartásain részt vegyenek. Állítólag loáldozatot is mutatott be, ahova messze földről összesereglettek az óhitű magyarok. Menedéjogot ad azoknak, akiket a törvény és magányos

sérelmesek üldöznek, izmaelitákkal üzleti kapcsolatokat tart fenn, a mórchidai révnél illetéktelenül vámot szed, az iskolákban, amelyeket birtokán tart pogány szokásokat elevenítenek fel, a fiataliságból éneklő csoportokat szervez és ezzel a keresztény híveket botránkoztatja.

A tizennyolc tanú érdemben a vádlott javára vall, bár az anyagi természetű vádokban nem mernek nyíltan véleményyt formálni. Az ítélet: „Contra fidem nihil”, de vagyonelkobzásra ítélték és ez a végzés megfellebbezhetetlen úgy a királyi kúriához, mint magához a király személyéhez.

A KALOCSAI LÁZADÓ TÁLTOSOK PERE.(1269.)

Ez az egyetlen jegyzőkönyv, amely eltér a többi periraktól és nem sorol fel tanúvallomásokat, hanem csak a kánpadra feszített vádlottból kicsikart vallomásokat rögzíti. A vallomások egy közelmúltban lefolyt táltoségetésről tesznek említést. A jegyzőkönyv bevezetéseként a következő sokat sejtető mondat áll: „Többeknek, akik őt őrizték, sok dolgot önkéntesen bevallott, de miután büntársait megnevezni nem akarta, tüzesvassal kínoztatott”²¹²

A jegyzőkönyv teljes szövege:

„Márkus fia Phylpes, a kalocsai érsek volt katonája, önkéntes akaratából az alább írottakat egészben és részleteiben bevallotta, hogy tudniillik, amikor a sümegi várba volt számüzve Kalocsa érsekétől, mivel az említett érsek által megégetésre ítélt rokonainak és táltosoknak a védelmére kelt lévén, arra gondolt, hogy Kalocsán ott van még Miklós úr, az ő unokaöccse (Nicolaus dominus eius nepos) és a megégetett Demés táltosnak a fia, valamint

²¹² „Ubi plerisque ex his, qui eum custodiebant, interrogantibus sponte multa confessus, sed complices nominari nolens ferro candente torturatus est.”

mások, akiknek nevére most nem emlékszik és akiknek a rokonait megégették és, hogy annakidején több alkalommal és különböző időben felkérték őt arra, hogy a régi szokások védelmére visszatérve újra kiálljon és az érsekre, aki rokonai halálát okozta, megfelelő büntetést szabjon és a még fog-ságban levőket kiszabadítsa.

Item dixit: sümegi száműzetése alatt sokszor gondolt ezek-re a felhívásokra, és elhatározta, hogy azoknak eleget tesz, legfőképpen akkor, amikor körülbelül 25 nappal ezelőtt egyik rokona azzal az üzenettel küldötte a fentnevezett Mik-lós úrhoz és Demes táltos fiához, hogy azoknak tudomásuk-ra hozza, miszerint hamarosan Kalocsán lesz. Mást nem mon-dott neki, sem megbízást nem adott.

Item dixit: hogy ettől az időtől kezdve, talán öt másik nap múlt el, amikor egy másik futárt menesztett Kalocsára, hogy a következő héten már úton lesz.

Item dixit: hogy a várfogságból ételosztás utáni időben, fogolytársai közül kilépett, fejét, arcát eltakarta és sikere-sen távozott egy zalai faluba, amelynek nevére nem emlék-szik. Itt szállást kért egy házban, ahol még a régi erkölcsök szerint éltek. A szállásadók egyik familiárusa elkísérte őt az erdei úton és éjjel-nappal lovagolt, csak annyi időre szállt le lováról, amíg az legelt, és bár városokon, falvakon keresz-tül ment, igyekezett, hogy fel ne ismerjék. Kalocsára érke-zett egy keddi napon, alkonyatkor és a piaci kapu felől lé-pett a városba, közel a Szűz Mária templomához, ahol lová-ról leszállt és rögtön bement a templom melletti szőlőskert-be és ott éjjel egy óráig, vagy még tovább időzött.

Item dixit: hogy ebben az éjjeli órában elküldötte a fa-miliárust Miklós úrhoz azzal, hogy értesítse, miszerint már megérkezett és, hogy abban a bizonyos szőlőkertben van. Üzente, hogy Miklós úr hozzon magával két friss lovat, egyi-ket önmagának, másikat pedig Phylpes úrnak és amikor a két lovat a nevezett Miklós elhozta, minketten nagyon óva-

tosan, ahogy csak tudtak, Phylpes úr házába mentek és egy óráig, vagy körülbelül addig, ott maradtak.

Dixit etiam: hogy amíg a házban voltak, megjelentek Demes táltos fia és sokan mások, akiknek nevére nem emlékszik, de akiket, amint mondotta, Miklós úr és Demes fia bizalmasan értesítettek érkezéséről és ő minden jelenlevőnek elmondotta, hogy nem királyi kegyből hagyta el a sümegi várat, amint azt először mondották volt, hanem megszökött, hogy az érsek öszentségét fogságba ejtsék, kíséretét, ha ellenáll, levágják, amire vonatkozólag két tervet dolgozott ki.

Prima: hogy barátaikkal és a velük rokonszenvezőkkel megszállják az érsek palotáját és őt magát fogságba ejtve, gyorsan lórakapnak és elvágtatnak vele, ismeretlen helyre elrejtve őt és utána szétszélednek.

Secunda: hogy Vízkereszt ünnepén a reggeli órákban a templom körül szétszóródva felkészülnek, hogy a barátokkal és rokonszenvezőkkel mise közben elfogják az érseket kanonokaival együtt, ez utóbbiakat az úton eleresztik, míg az érseket foglyul viszik. Miután a jelenlevők a második tervet könnyebben keresztülvihetőnek ítélték, szétszóródtak, hogy még több barátot szerezzenek az ügynek, kivéve Demes táltos fiát, aki képtelennek mondotta magát fegyveres fellépésre levágott keze miatt, de felajánlotta szolgálatait az ügyben és ő is eltávozott.

Item dixit: hogy az említett Miklós úr meghívta házához Demeter milest is, akit annakidején Demes táltos meggyógyított súlyos bajából és kérte, hogy csatlakozzék a barátok csoportjához, mire az említett Demeter először megígérte, hogy részt vesz az ügyben, de később meggondolta magát és házába távozott azzal az ígérettel, hogy titokban tartja a hallottakat. Hasonlóképp beszéltek Sombek katonával, akinek a fiát gyógyította a megégetett táltos, mire ő is megígérte, hogy 15 katonájával részt vesz az összeeskü-

vésben, de amikor meghallotta, hogy dominus Péter is részt vesz embereivel az ügyben, akkor azt mondotta, hogy neki ellensége Péter úr és visszalépett. Similiter meghívta Menyhért urat is, aki harminc lovat ígért alkalmas időben, alkalmas helyre a barátoknak.

Item dixit: hogy pénteki napon átment dominus Miklós házába, ahol összejöttek a barátai és ott látott több, mint hetven alkalmas ifjút (ultra septuaginta apti iuvenes supra nominatos) a nevezetteken kívül.

Item dixit: hogy elrendelte (decreverat), hogy a szombatot megelőző éjjelen, amikor Vízkereszt ünnepe esett és amely napon tudomása szerint az érsek a katedrálisban az összes kanonokkal és prelátussal misét celebrálni készült, minden a csoporthoz tartozó ember, akiknek a számát kételkedés nélkül több mint 300 fegyveresre tette (quos ut asseruit non dubitabat, quod excessissent numerum CCC armorum), hogy a templom körüli lakatlan házacskákból rejtőzködjének el, az éj sötétje idején. Az összeseket, mint mondotta, négy csoportra osztotta: az első csoport a város piaci kapujához, a második a templom két oldalára, a harmadik és negyedik pedig a templom-térre kellett, hogy menjenek, amikor az érsek úr és a nép a templomba bevonulnak."

Eddig a jegyzőkönyv. A világi hatalom kara ebben az esetben Ompudus mester személyében volt képviselve és miután az inkvizitor fráter személye nincs megemlítve, feltételezzük, hogy a majdnem minden esetben vele együttműködő Sykardus fráter lehetett. Ompudus mester egyébként a Phylpes ügyben még egy év múltán is megidézi Nádasdi Kornélt, a nagyváradi monostor jobbágját és István pozsonyi grófot, akikkel a nevezett valamikor kapcsolatban állhatott.